

Elevhälsorapport 2012/2013

Avdelningen för uppdrag kring
lärande och elevhälsa

Utbildningsförvaltningen

Elevhälsorapport
2012/2013

Publikationsnummer: [Fyll i här]

Dnr: [Fyll i här]

ISBN: [Fyll i här]

Utgivningsdatum: [Fyll i här]

Utgivare: Avdelningen för uppdrag kring lärande och elevhälsa

Kontaktperson: Utbildningsförvaltningen

Produktion: [Fyll i här]

Distributör: [Fyll i här]

Omslagsfoto: [Fyll i här]

Konsult:
[Fyll i här]

Förord

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	6
Inledning	11
Metod och underlag	12
Delrapport 1	
<u>Känner eleverna i skolan att de är trygga och har goda förutsättningar att nå målen i lärmiljön?</u>	14
1. Redovisning av resultat	15
1.1 Trygghet och trivsel	15
1.1.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs F-5	16
1.1.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkäter årskurs 6-9	16
1.1.3 Elevhälsoenkät F-5 och 6-9	17
1.1.4 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkäter årskurs 1-3 i gymnasieskolan	18
1.2 Stöd i lärandet	19
1.2.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5	19
1.2.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	20
1.2.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	22
1.3 Hälsa/trivsel i livet	23
1.3.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5	23
1.3.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	23
1.3.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	28
1.4 Stockholmsenkäten perioden 2004 – 2012	30
1.4.1 Brott	30
1.4.2 Tobak och andra droger	32
1.4.3 Skoltrivsel	35
1.4.4 Delaktighet	38
1.4.5 Psykisk hälsa	39
1.5 Summerat resultat	41
Trygghet och trivsel	41
Stöd i lärandet	44
Trivsel i livet	46

1.6 Analys av resultat och koppling till aktuell forskning	49
1.6.1 Stöd i lärandet	49
1.6.2 Trygghet och trivsel i skolan	58
1.6.3 Trivsel i livet	62
1.6.4 Högpresterande och särbegåvade elever	65
1.6.5 Förslag till åtgärder för utvecklingsområden	70
Litteraturförteckning	71
Bilaga I, Skolstöds samlade iakttagelser	72
Bilaga II, sammanställda uppgifter läsåret 2012/2013	74
Elever mottagna i särskolan och elever med fysiska funktionsnedsättningar	74
Vaccinationstäckning och Lex Maria anmälningar	75
Bilaga III, Elevhälsoenkät – enkät till elever i grund och gymnasieskolan som elevhälsopersonalen möter i sitt arbete	76
Delrapport 2	77
<u>Slutsatser och goda exempel</u>	
Sammanfattning	88
Bilaga IV, om inkludering, Universal Design of Learning samt Instructional Rounds/Läranderonder	90

Sammanfattning

Elevhälsorapporten är en årligen återkommande utvärdering av Utbildningsförvaltningens verksamhet, med fokus på elevernas trivsel, lärande och hälsa och hur skolan stödjer eleverna nå målen. Elevhälsorapporten för läsåret 2012/2013 omfattar två delrapporter. Delrapport 1 ger en generell bild av elevers situation i stadens skolor. Delrapport 2 ger goda exempel på skolors elevhälsoarbete.

Delrapport 1 innehåller redovisningar av resultat, slutsatser och trender från elevhälsoområdet. Rapporten gör jämförelser över tid när det gäller elevers stöd i lärandet, trivsel i skolan och trivsel i livet/hälsa.

Elevhälsans medicinska del erbjuder samtliga elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan att besvara enkäten *hälsoprofilen*. För elever som besvarat hälsoprofilen gäller att flertalet trivs i skolan och i livet. Av de elever som har kontakt med skolkurator, psykolog och/eller specialpedagog/speciallärare och som har besvarat *elevhälsoenkäten* är det något färre som uppger att de trivs och känner trygghet i skolan och att de trivs i livet. Fler flickor i grundskolan uppger läsåret 2012/2013, i jämförelse med tidigare läsår, att de inte upplever trygghet och trivsel i skolan. Flickor i grundskolan uppger också i högre utsträckning än tidigare att de inte trivs i livet. Det gäller även för flickor i de lägre årskurserna. Eleverna i gymnasieskolan däremot ser ljusare både på trivseln i skolan och på trivseln i livet. Allt fler uppger i jämförelse med föregående läsår att de trivs och känner trygghet i skolan och också att de trivs i livet.

Majoriteten av eleverna både i grund- och gymnasieskolan som besvarat elevhälsoenkäten de tre senaste läsåren uppger att de får stöd i lärandet.

Klassrumsklimatet är av stor betydelse för elevers lärande. Att lärandet kan ske i ett tryggt sammanhang med goda relationer både mellan elever och mellan elever och lärare betonas i forskningen. Man talar om det ”tillitsfulla lärandeklimatet” och om ”peer learning” där kamrater hjälper varandra och drar nytta av varandras kunskaper. I elevhälsoenkäten har mellan 20 – 30 % av eleverna i både grund- och gymnasieskolan återkommande de senaste åren givit uttryck för att de är missnöjda med stämningen i klassen och i skolan. *Stockholmsenkäten* visar i den senaste mätningen att andelen elever som har blivit utsatta för mobbning

har ökat. I *Brukarundersökningen* uppger en stor andel föräldrar till yngre elever att deras barn har blivit illa behandlade av andra barn i skolan.

Det är långt kvar till en trygg lärandemiljö för alla elever. Då kränkningar och exkluderande handlingar ofta sker mycket diskret i kamratgruppens vardagsinteraktion kan de vara svåra att upptäcka. Riskerna är störst när strukturerna är mindre tydliga. Även om flertalet elever inte själva utsätts för kränkningar och mobbning så medför bara vetskapen om att andra blir utsatta att stressnivån höjs och elevers psykiska hälsa påverkas. Det finns risk att arbetet med att skapa goda sociala sammanhang förbises i tider då mest fokus ligger på att mäta och värdera elevers kunskaper.

Kränkningar och mobbning på nätet blir allt mer vanligt förekommande. Även den typen av kränkande handlingar blir en fråga för skolan eftersom kränkningarna ofta börjar i skolan och sedan fortsätter hemma på nätet. Vuxna behöver tala med barn och unga om hur man uppför sig på nätet och att samma regler gäller där som vid fysiska kontakter. Allt fler lärare känner också ansvar för att arbeta förebyggande mot olika former av kränkningar via mobiltelefoner och internet, visar Skolverkets rapport om it-användning i skolan.

Rasistiska och nationalistiska uttalanden i klassrummet kan vara elevers sätt att utmana lärare. Lärare behöver utveckla sin argumentation för att bemöta elevernas utmaningar och för att stärka elevernas kunskaper både om politiska innehåll och demokratiska beslutsvägar.

En annan fråga inom värdegrundsområdet är fusk. Stockholmsenkäten visar att mellan 40 – 50 % av eleverna både i grund- och gymnasieskolan medger att de har fuskat på läxförhör och prov. Flertalet högskolor och en del gymnasieskolor ute i landet har tagit fram policys och regelverk för att motverka och stävja studenters fusk och plagierande. Frågan har sin aktualitet även för Stockholms skolor.

Att många elever upplever brist på arbetsro på lektionerna har Elevhälsorapporterna återkommande rapporterat om. När eleverna själva tillfrågas om vad som är viktigt för dem i klassrummet för att de ska få ro att arbeta, svarar de: det ska vara tyst, stämningen i klassen ska vara bra och läraren ska leda lektionen på ett tydligt och varierat sätt.

Enligt Skolinspektionen brister många skolor när det gäller att anpassa undervisningen och utforma lektionerna med hänsyn till aktuell elevgrupp. En undervisning som inte anpassas efter elevernas förutsättningar, behov och intressen riskerar leda till att eleverna tappar motivation för skolarbetet. Utmaningen att motivera eleverna och väcka intresse för studierna är störst i årskurserna 6-9, men även i gymnasieskolan. Bara runt hälften av eleverna i de åldrarna som har besvarat årets Brukarundersökning och elevhälsoenkät instämmer i att lärarnas undervisning väcker lust att lära.

Delaktighet ses allt mer som ett viktigt begrepp för elevers lärande. Begreppet är mångfacetterat och omfattar dels delaktighet som en demokratisk rättighet. Begreppet har också sociala dimensioner, som att känna tillhörighet, uppleva tillgänglighet och vara erkänd som en i gruppen. Eleverna i stadens grundskolor är ganska missnöjda med möjligheten till delaktighet. Tidigare år har framför allt de yngre eleverna svarat att de upplever delaktighet och att de får möjlighet att påverka det som är viktigt för dem i skolan. Minst nöjda brukar eleverna i gymnasieskolan vara. I årets elevhälsoenkät ökar missnöjet bland de yngre eleverna, främst bland flickorna, medan gymnasieeleverna är mer nöjda. Då elevernas svar varierar mellan olika undersökningar illustreras troligen det faktum att begreppet kan tolkas på olika sätt.

Trivseln i livet rankas generellt sett högt bland elever i stadens skolor. En tendens till en nedåtgående trend kan noteras i elevhälsoenkäten för elever i grundskolan, medan det motsatta gäller för elever i gymnasieskolan.

Att äta skollunch varje dag och att regelbundet delta i idrottslektionerna anses som indikatorer på hälsa. Elever som besvarar elevhälsoenkäten och som har kontakt med psykolog, kurator och/eller speciallärare/specialpedagog äter mindre ofta skollunch varje dag och deltar mindre regelbundet i idrottslektionerna i jämförelse med eleverna som besvarar hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del.

Stockholmsenkäten redovisar perioden 2004 – 2012 en konstant självrapportering av ohälsa för mellan 30 – 40 % av flickorna och 15 – 20 % av pojkarna. Det handlar om psykosomatisk problematik, men också att eleverna ger uttryck för låg självkänsla och låg tilltro till sin egen förmåga.

Fler flickor än pojkar vänder problemen inåt när de mår psykiskt dåligt, i form av oro, ångest och psykosomatiska symtom. En under året uppmärksammas studie visar att dagens skolsystem gynnar ångestdrivna och samvetsgranna elever. Studien visar ett samband mellan höga betyg och elever som drivs av oro och ångest, ofta s.k. duktiga flickor.

Olovlig frånvaro och skolk kan indikera ohälsa och otrivsel. Förra läsåret kunde konstateras en påtaglig minskning av den olovliga frånvaron, framför allt beroende av ett skarpare regelverk för studiebidrag. Den påverkan verkar ha mattats läsåret 12/13 och en ökning kan nu noteras.

Unga i vissa utvecklingsfaser är särskilt känsliga för olika sociala och miljöbetingade stressfaktorer. Risk finns att depression kan utvecklas och att den unge känner att den inte klarar av livet. Då ungdomar kan vara impulsiva och emotionellt instabila, finns också risk för ogenomtänkta självmordshandlingar. Personal i skolan måste våga starta samtal med ungdomar om att må dåligt och häva tabu att prata om självmordstankar.

Elevhälsorapportens analysdel i delrapport 1 avslutas med att belysa situationen för särskilt begåvade elever och elever med särbegåvning. Två grupper som också är i behov av särskild anpassning av undervisning och lärmiljö för att komma till sin rätt och utvecklas.

Förslag på utvecklingsområden:

- Genom handledning, lärarronder och annan kompetensutveckling bidra till att undervisningen i högre utsträckning kan anpassas till elevernas förutsättningar, behov och intressen.
- Lärarledarskapet följs upp i medarbetarsamtal.
- Uppgradera det pedagogiska ledarskapet också för tider och situationer utöver lektionstid då mindre struktur gäller.
- Lärare ges utrymme att i diskussioner med kollegor utveckla och stärka sin förmåga att argumentera i värdegrundsfrågor.
- Tydliggör skolans syn på fusk och plagiat och vad som gäller när det påträffas.
- Ge särbegåvade elever utmaningar i lärandet.

Från Skolstöds sammanställda iakttagelser noteras bl.a. att skolan vill individualisera elevers skolsvårigheter men att lösningen ofta finns på grupp- och organisationsnivå. Elever får inte alltid stöd i att pedagogiskt använda de alternativa verktyg skolan har tillgång till idag. Elever byter skolor allt oftare, vilket påverkar den sociala gemenskapen och utvecklingen i klassen. Regelverket för verksamhetsstödet styr skolors ansökningar. Skolpersonalens delaktighet vid införandet av ett inkluderande arbetssätt är av stor vikt.

Delrapport 2 redovisar sammanställda slutsatser och svar på ett antal frågor om skolors arbete med elever i behov av särskilt stöd. Underlaget är hämtat från intervjuer med 6 skolors elevhälsoteam. Samtliga skolor har ingått i det s.k. Bostonprojektet. Avsikten är att lyfta fram goda exempel på ett inkluderande arbetssätt i skolan.

Generellt konstateras att skolor som ingått i projektet tar allvarligt på uppgiften att nå alla elever i undervisningen. Värdegrundsarbetet och bemötande framhålls som avgörande för förbättrad måloppfyllelse.

Tydlig ansvarsfördelning och skriftliga rutiner involverar alla i utvecklingsarbetet mot en inkluderande skola.

Åtgärdsprogram överklagas sällan när dialogen med vårdnadshavare är god.

Frånvaro tas på stort allvar och skolorna har handlingsplaner för ökad skolnärvaro.

Inspirerad av skolorna i Boston har flera av skolorna tagit med sig traditionen att fira framgång och uppmärksamma elever för goda studieresultat. Det har också blivit modernt att plugga!

Inledning

Elevhälsorapporten är en utvärdering av Utbildningsförvaltningens verksamhet under läsåret 2012/2013, och ska visa att/hur nationella och kommunala styrdokument följs samt hur utvecklingen sker. I skollagen från 2011 har elevhälsans fått en tydligare roll i skolans hälsofrämjande ansvar. Elevhälsorapporten ska belysa hur elevhälsans förebyggande och hälsofrämjande arbete stödjer eleverna att nå målen.

Rapporten utgör en sammanvägd och gemensam bedömning av elevhälsans specialister. Elevhälsans yrkesgrupper är psykologer, skolkuratorer, skolsköterskor, skolläkare och specialpedagoger/speciallärare.

Elevhälsorapporten ingår i stadens kvalitetssystem för de pedagogiska verksamheterna. Rapporten ska ha ett tydligt elevperspektiv.

För att utbildningsförvaltningen/nämnden tillsammans med annan inspektion och granskning ska få en helhetssyn över alla elevers situation i skolan ska elevhälsorapporten innehålla:

- Redovisningar av resultat, slutsatser och trender från elevhälsoområdet och en av elevhälsans specialister sammanvägd och gemensam redovisning/bedömning
- Tydliga återkopplingar till tidigare elevhälsorapporter och enheters kvalitetsredovisningar, inspektörsrapporter och brukarundersökningar över tid så att trender och riktningar blir tydliga
- Respektive enhets iakttagelser
- Analys av resultat som om möjligt knyts till aktuell forskning
- Konkreta förslag till åtgärder för utveckling i skolan
- Delrapporter med särskilt fokus

Innehåll i elevhälsorapportens delrapporter:

Delrapport 1 – jämförelse över tid innehållande studier av elevers stöd i lärande, trivsel i skolan och trivsel i livet/hälsa samt statistiska uppgifter om andel elever i obligatoriska särskolan, i gymnasiesärskolan och andel elever med fysiska funktionsnedsättningar i grund- och gymnasieskolan.

Därutöver rapporteras vaccinationstäckning, avvikelserapporter, antal Lex Maria anmälningar och antal elever som haft kontakt

med respektive skolkurator, psykolog, skolsköterska och skolläkare. För övrigt bedrivs ett omfattande indirekt elevarbete via handledning, konsultation och i olika typer av grupper inom det hälsofrämjande arbetet. Numerären för det redovisas inte.

Delrapport 2 – Slutsatser och svar på frågor om skolors elevhälsoarbete.

Delrapport 3 – Skolors arbete med psykisk hälsa/ohälsa.

Därutöver ingår i delrapport 1 resultat från Stockholmsenkätens mätningar perioden 2004 – 2012.

Elevhälsorapporten är framtagen av Avdelningen för uppdrag kring lärande och elevhälsa: Skolstöd, Skolhälsan och Psykologenheten.

Metod och underlag

Delrapport 1 bygger på sammanställning av hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del för årskurs 4 och 8 samt årskurs 1 i gymnasieskolan läsåren 2010/2011, 2011/2012 samt 2012/2013. Läsåret 2010/2011 infördes ett datoriserat journalföringssystem inom elevhälsans medicinska del. Resultatet från hälsoprofilen hämtas från journalföringssystemet.

Förutom sammanställning av hälsoprofilen bygger delrapport 1 på en enkätundersökning, i materialet kallad elevhälsoenkät, som psykologer, skolkuratorer och specialpedagoger/speciallärare ställer till de elever de möter i sitt arbete under en period av läsåret. Enkätundersökningen 2012/2013 jämförs i rapporten med elevhälsoenkäter som genomfördes läsåret 2010/2011 samt 2011/2012.

Hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del vänder sig till *alla* elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan.

Elevhälsoenkäten besvaras av de elever som under åtta veckor perioden januari – mars träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare. Sammanlagt har 1313 elever besvarat elevhälsoenkäten läsåret 2012/2013. 80 % av eleverna går i grundskolan. Mer information om elevhälsoenkäten finns i bilaga III.

Därutöver hämtas data från Stockholmsenkäten och den årligen genomförda Brukarundersökningen.

Från Stockholmsenkäten redovisas utvecklingen av elevers levnadsvanor och deras svar angående skolfrågorna i Stockholmsenkätens senaste fyra mätningar perioden 2004 – 2012.

Skolstöds samlade iakttagelser läsåret 2012/2013 finns med i delrapport 1, bilaga I.

Insamlade data angående elever med funktionsnedsättning har lämnats av Grundskole- och Gymnasieavdelningen samt av elevhälsans medicinska del genom Skolhälsan. Data angående vaccinationstäckning, avvikelserapporter och Lex Maria anmälningar har lämnats av Skolhälsan, liksom antalet elever som haft kontakt med skolsköterska och skolläkare. Resultaten redovisas i bilaga II.

Antal elever som haft kontakt med respektive skolkurator och psykolog redovisas inte. Ett gemensamt system och organisation för att samla in material från i staden samtliga anställda skolkuratorer och psykologer saknas.

Delrapport 2 redovisar sammanställda slutsatser och om möjligt svar på ett antal frågor om skolors arbete med elever i behov av särskilt stöd. Underlaget är hämtat från intervjuer med 6 skolors elevhälsoteam, 4 grundskolor samt 2 gymnasieskolor. Intervjuerna gjordes under perioden: februari – april 2013. Samtliga intervjuade skolor har deltagit i det s.k. Bostonprojektet. Material med anknytning till projektet finns i bilaga IV.

Delrapport 3 ska beskriva skolornas arbete med psykisk hälsa/ohälsa. Delrapporten utgår efter beslut från förvaltningsledningen då samma fråga besvaras av stadens rektorer i samband med skolans kvalitets- och resultatredovisning.

Delrapport 1

Känner eleverna i skolan att de är trygga och har goda förutsättningar att nå målen i lärmiljön

Delrapport 1 avser att årligen redovisa jämförande studier över tid av: stöd i lärandet, trivsel i skolan och trivsel i livet. I årets Elevhälsorapport görs jämförelser med materialet i Elevhälsorapporten för läsåren 10/11 och 11/12 och för vissa frågor även för läsåret 09/10. Brukarundersökningen redovisas för 2013. Resultat från Stockholmsenkäten redovisas för perioden 2004 – 2012.

Brukarundersökningen genomförs varje år i årskurs 2, 5 och 8 samt årskurs 2 på gymnasiet. För läsåret 2012/2013 tillfrågas också föräldrar till elever i förskoleklass.

Stockholmsenkäten är en undersökning som genomförs vartannat år. Den senaste genomfördes i år 2012. De teman som undersöks är: droger och spel, brott och utsatthet för brott, psykisk hälsa, skola och fritid samt ett urval risk- och skyddsfaktorer.

Läsårets Elevhälsorapport har liksom rapporten för läsåren 10/11 och 11/12 utgått från en enkät som riktar sig direkt till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare, den s.k. elevhälsoenkäten. Frågorna som ligger till grund för den s.k. elevhälsoenkäten har formulerats utifrån de frågor som elevhälsans medicinska del ställer i sin hälsoprofil till alla elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasiet. Syftet är att kunna jämföra svaren från hälsoprofilen och elevhälsoenkäten. Att jämföra svaren från elever i behov av stöd med hur alla elever som besvarar hälsoprofilen ser på stödet i lärandet, trivseln i skolan och trivseln i livet.

De tre studerade områdena hänger samman och utgör bakgrund för hur elever lyckas och utvecklas i skolan. I det följande redovisas de tre områdena var för sig. För den enskilda eleven hänger stöd i lärandet ihop med trivseln i skolan och i livet som helhet. Brister på det ena området kan aldrig helt kompenseras av styrkor på de övriga.

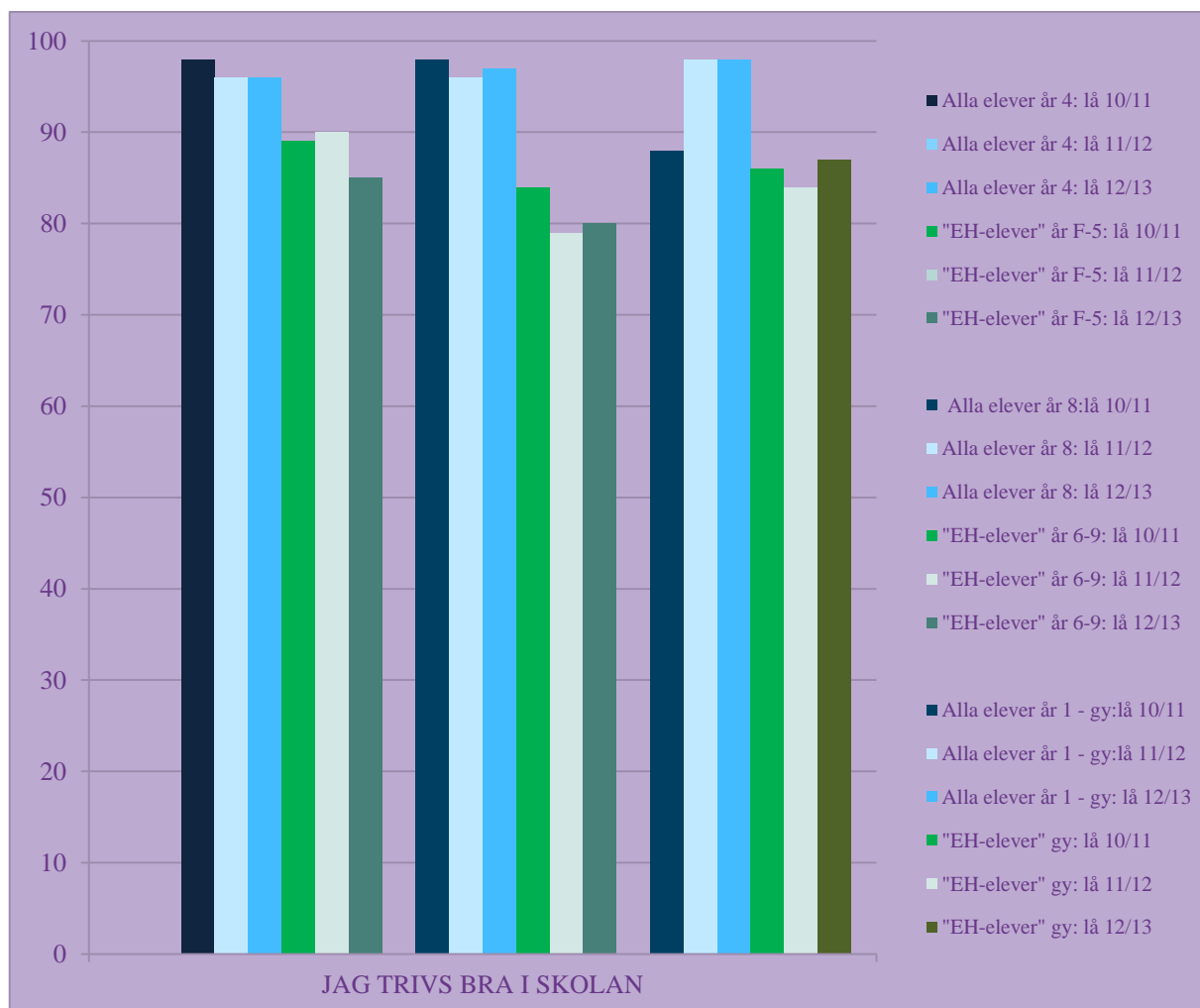
De beskrivna områdena redovisas i rapporten dels ur *generellt* perspektiv med sammanställda resultat från hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del från årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan samt resultat från Stockholmsenkäten som är en totalundersökning bland elever i åk 9 och åk 2 i gymnasieskolan,

dels sett ur *elever i behov av särskilt stöd*s perspektiv med sammanställda svar från den s.k. elevhälsoenkäten.

Resultaten från hälsoprofilen och elevhälsoenkäten har sammanställts för: elever i årskurs F – 5, elever i årskurs 6 – 9 och elever i gymnasieskolan och redovisas under respektive studerat område: *trygghet och trivsel, stöd i lärandet och trivsel i livet/hälsa*.

Redovisning av svar på elevhälsoenkäter, sammanställning av hälsoprofiler och Stockholmsenkäten

1.1. Trygghet och trivsel

Figur 1

1.1.1 Hälsoprofilen årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs F – 5

Av totalt 6094 tillfrågade elever i hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del i årskurs 4 uppger 96 % att de trivs ganska bra eller mycket bra i skolan. Svaren från pojkar och flickor skiljer sig inte åt.

Samma frågor om eleverna känner sig trygga och trivs i skolan ställs i elevhälsoenkäten som riktas till elever i årskurs F-5 som träffar psykolog, skolkurator, specialpedagog/speciallärare ungefär på samma sätt. 94 % av pojkarna och 86 % av flickorna instämmer helt eller huvudsakligen i påståenden att de trivs och att de känner sig trygga i skolan. D.v.s. av de elever som besvarat innevarande läsårs elevhälsoenkät känner pojkarna sig mer trygga och trivs i skolan, medan flickornas känsla av trygghet och trivsel har minskat något jämfört med föregående läsår.

1.1.2 Hälsoprofilen årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Hälsoprofilfrågan ”Hur trivs du i skolan?” i årskurs 8 har besvarats av 4748 elever. 97 % av pojkarna och 97 % av flickorna uppger att de trivs ganska bra eller mycket bra i skolan. Av de elever som svarat att de inte trivs alls i skolan är flertalet flickor.

I elevhälsoenkäten som besvaras av elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare är det 85 % av pojkarna och 77 % av flickorna som i årskurs 6-9 instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden och att de känner trygghet och trivsel i skolan. Sammantaget har svaren försvagats något jämfört både med de två föregående läsåren. Flickornas svar i årskurs 6-9 tyder på att en fjärdedel inte instämmer helt eller huvudsakligen i påståendet att de känner trygghet och trivsel i skolan.

1.1.3 Elevhälsoenkät årskurs F-5 och 6-9

Figur 2

Elevhälsoenkäten innehåller, till skillnad från hälsoprofilen, ett antal fler frågor under rubriken trygghet och trivsel i skolan. Det handlar bl.a. om stämningen i klassen och om arbetsro. 75 % av svaren från eleverna i årskurs F-5 visar att de instämmer helt eller huvudsakligen i att stämningen är bra i klassen. Dock är det mindre än hälften av eleverna som helt instämmer i påståendet att stämningen är bra i klassen. Så såg svaren ut också från de tillfrågade eleverna läsåren 09/10, 10/11 samt 11/12.

70 % av eleverna i årskurs 6-9 besvarar frågan positivt om stämningen i klassen är bra. Så såg svaren ut även läsåren 09/10, 10/11 och 11/12. Mindre än en tredjedel av eleverna instämmer helt i påståendet och det gäller såväl innevarande som föregående läsår och läsåret dessförinnan.

Figur 3

Att det inte helt eller huvudsakligen är arbetsro på lektionerna svarar ca 40 % av pojkarna och flickorna både i årskurs F-5 och 6-9 som möter psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare. Situationen på lektionerna beskrevs ungefär på samma sätt föregående läsår.

1.1.4 Hälsoprofilen årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

I hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del för årskurs 1 på gymnasiet har eleverna besvarat frågan "Hur trivs du i skolan?" 4091 elever är tillfrågade. 98 % av gymnasieeleverna uppger att de trivs ganska eller mycket bra. Ingen skillnad mellan könen (figur 1).

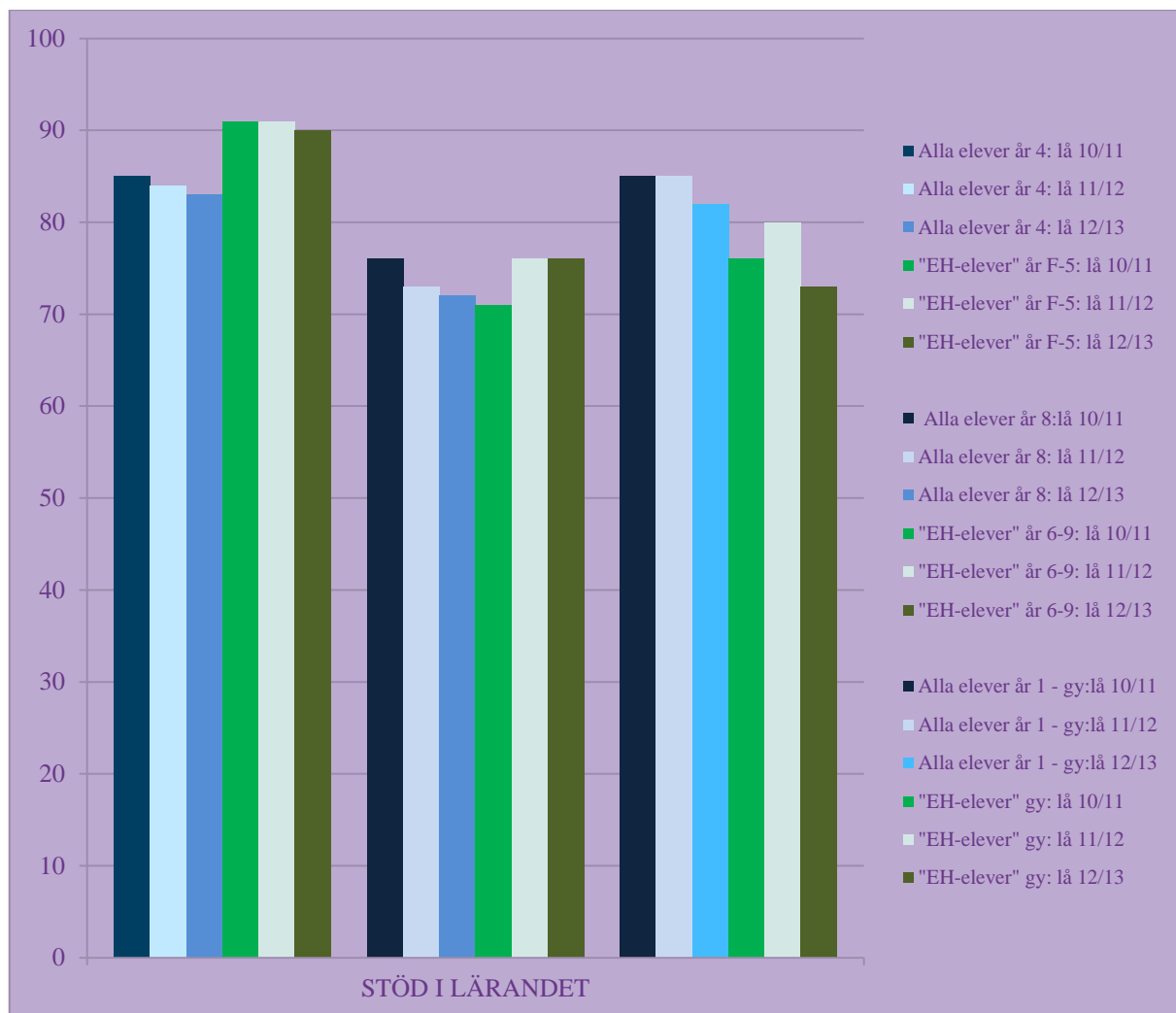
I jämförelse med föregående läsår så svarar en något högre andel elever i gymnasieskolan 87 % på elevhälsoenkäten, riktad till elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog, att de trivs i skolan.

75 % av eleverna uppger att stämningen i klassen är helt eller huvudsakligen bra (figur 2). Så såg svaren ut även tidigare läsår. Att det är helt bra stämning i klassen svarar 40 % av pojkarna och

38 % av flickorna. De svaren har försämrats i jämförelse med tidigare tre läsår.

Liksom förra läsåret är man innevarande läsår mest missnöjd med arbetsron på lektionerna (figur 3). 67 % är nöjda. Endast 32 % instämmer helt i påståendet att det är arbetsro på lektionerna. Missnöjet har dock minskat något i jämförelse med tidigare läsår.

1.2 Stöd i lärandet

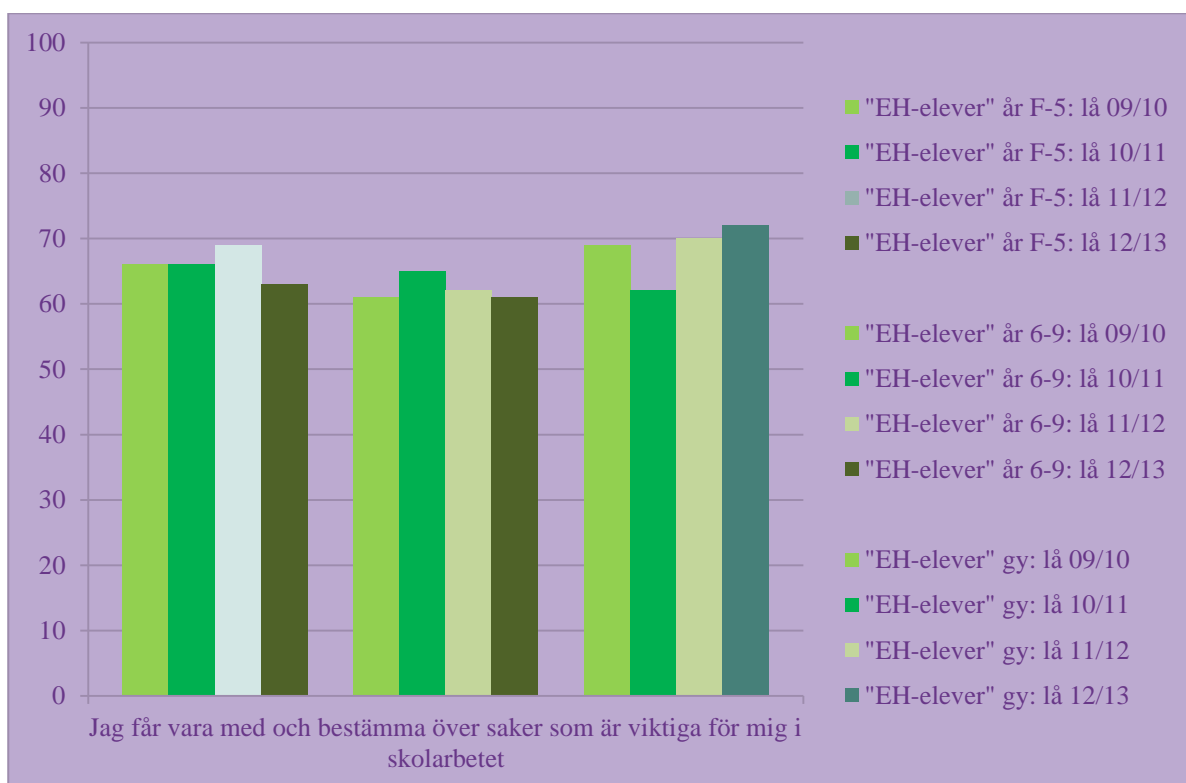

Figur 4

1.2.1 Hälsoprofilen årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5

Av totalt 6094 elever i årskurs 4, svarar 96 % i hälsoprofilen att de för det mesta får den hjälp de behöver av sina lärare. Pojkars och flickors svar är lika.

Frågor om stödet i lärandet i elevhälsoenkäten, riktad till elever i årskurs F-5 som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare ger resultat som också ligger högt. 90 % av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden om att de kontaktar sin mentor när de undrar över något, att lärarna bedömer dem på ett positivt sätt och att de får extra hjälp när de behöver. Samma resultat redovisades de två tidigare läsåren.

Figur 5

63 % av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet, 69 % föregående läsår. Bara en tredjedel av eleverna instämmer helt i påståendet om de har möjlighet till delaktighet.

1.2.2 Hälsoprofilen årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Hälsoprofilen i årskurs 8 visar att 72 % av eleverna i Stockholms stads skolor upplever att de för det mesta får den hjälp de behöver av sina lärare. Pojkar upplever i något högre utsträckning än flickor att de får hjälp när de behöver (figur 4).

Elevhälsoenkäten för elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 6-9 visar att 74 % av elever i behov av särskilt stöd uppfattar att de får stöd och uppmuntran i sitt lärande. Det är liknande värde som föregående läsår.

Figur 6

Att elevernas intresse för skolarbetet i årskurs 6-9 sviktar blir synligt. Drygt 50 % instämmer helt eller huvudsakligen i påståendet att skolarbetet är intressant och roligt, men bara 15 % instämmer helt i påståendet. I stort sett liknande siffror som de tre tidigare läsåren.

Elevernas möjlighet till delaktighet ligger i stort sett på samma nivå läsåren 10/11, 11/12 samt 12/13. Drygt 60 % av både pojkarna och flickorna i årskurs 6-9 instämmer helt eller delvis i frågan om de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet. I de yngre åldrarna är eleverna mer nöjda. Mest nöjda är flickor i årskurs F-5, där 65 % av flickorna beskriver sig som delaktiga. Vilket är en minskning med 10 % i

jämförelse med föregående läsår. 62 % av pojkarna svarar att de är delaktiga både innevarande som föregående läsår (figur 5). Minst nöjda är eleverna i årskurs 6-9 oavsett kön där bara en fjärdedel instämmer helt i påståendet att de får vara med och bestämma. Liknande värde rapporterades föregående läsår.

1.2.3 Hälsoprofilen årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

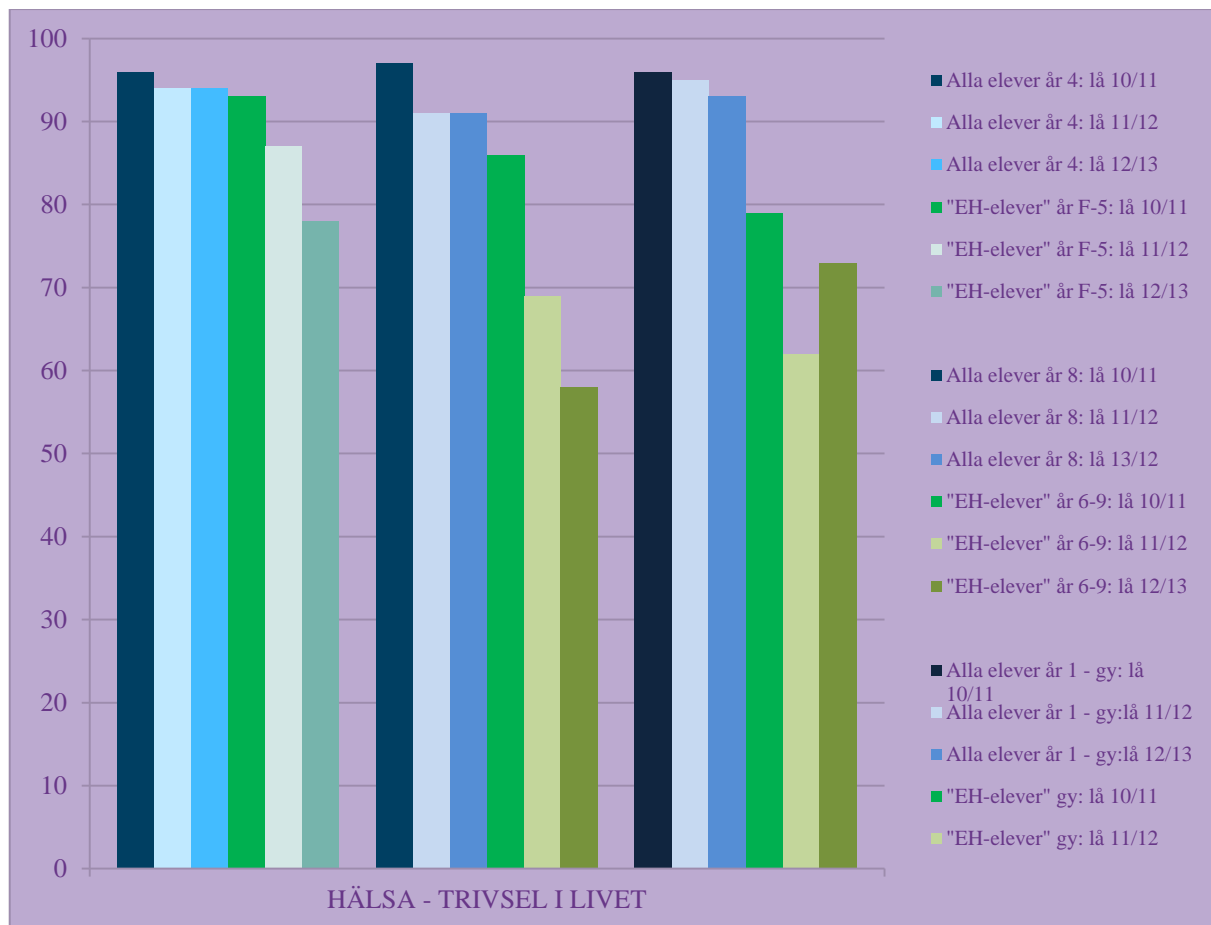
Hälsoprofilen för årskurs 1 gymnasiet ställer frågan ”Får du hjälp av dina lärare när du behöver?” Majoriteten, 82 % av eleverna, uppger att de får den hjälp de behöver (figur 4). Pojkar och flickor upplever i samma utsträckning att de får den hjälp de behöver.

Av elevhälsoenkäten riktad till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 1-3 på gymnasiet framkommer att 74 % av eleverna instämmer i påståenden om att de får stöd i lärandet. Detta är en minskning från 80 % föregående läsår.

Knappt 60 % av eleverna tycker att skolarbetet är intressant och roligt (figur 6) men här skiljer sig flickor och pojkar åt i sin uppfattning. 68 % av pojkarna uppger att de tycker skolarbetet är intressant och roligt, medan endast 58 % av flickorna svarar så. Siffrorna läsåret överensstämmer i stort med svaren från eleverna läsåren 10/11 och 11/12.

Gymnasieelever, 68 % av pojkarna och 74 % av flickorna, upplever att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga i skolarbetet (figur 5). Svaren från flickorna detta läsår har förbättrats i jämförelse med läsåret 11/12. Det är 30 % av gymnasieeleverna som instämmer helt i påståendet att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolan. Även det är en viss förbättring i jämförelse med föregående läsår då endast en fjärdedel av gymnasieeleverna helt instämde i påståendet.

1.3 Hälsa / Trivsel i livet

Figur 7

1.3.1 Hälsoprofilen årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs F-5

I hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del för elever i årskurs 4 ställs frågan ”Hur mår du oftast?” Eleverna har fått värdera sitt mående på en skala 1-4, 5-7 och 8-10 (där 10 är högsta värde).

I diagrammet ovan (figur 7) har värdet på skalorna som redovisar måendet 5-7 och 8-10, lagts samman. 94 % av eleverna skattar sitt mående, trivsel i livet till mellan 5-10. Flickor och pojkars värden skiljer sig inte åt.

De elever som träffar skolkurator och/eller psykolog besvarar också frågan ”jag trivs med livet”. Generellt bland elevernas svar kan avläsas en nedåtgående trend. Av eleverna F-5 instämmer 78 % helt eller delvis i påståendet att de trivs i livet. Läsåret 11/12 var motsvarande siffra 87 %. Fler pojkar än flickor instämmer i

påståendet att de trivs i livet - 86 % av pojkarna och 73 % av flickorna.

Indikatorer på Hälsa/Trivsel i livet är i både skolhälsans hälsoprofiler och i elevhälsoenkäten till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare frågor om de äter skollunch och om de deltar i idrottslektionerna. I hälsoprofilerna svarar 85 % av eleverna i årskurs 4 att de äter skollunch för det mesta eller varje dag. 10 % av flickorna äter skollunch bara ibland eller aldrig och 12 % av pojkarna (figur 10).

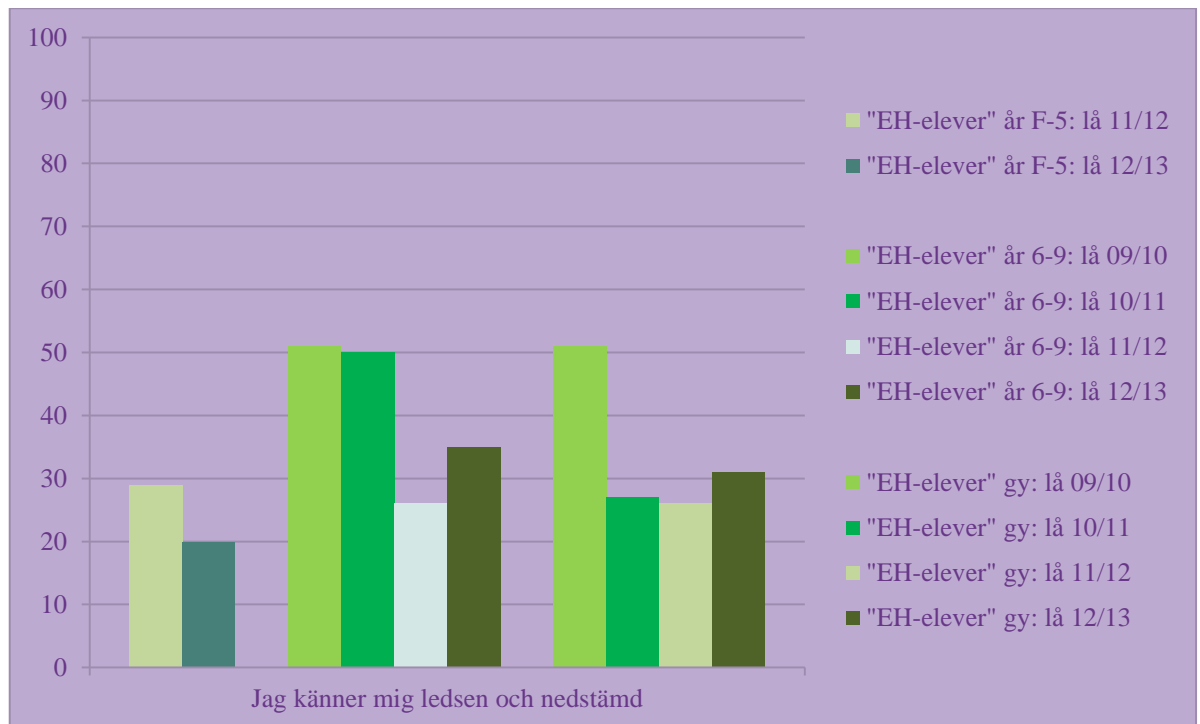
På skolhälsans fråga i hälsoprofilen om eleven deltar aktivt på idrottslektionerna svarar 99 % ja. Samma för flickor och pojkar.

De allra flesta elever i årskurs F-5 som besvarat elevhälsoenkäten, 88 %, instämmer helt eller delvis i påståendet att de äter skollunch varje dag och att de deltar i idrottslektionerna, 99% (figur 10 och 11).

1.3.2 Hälsoprofilen årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

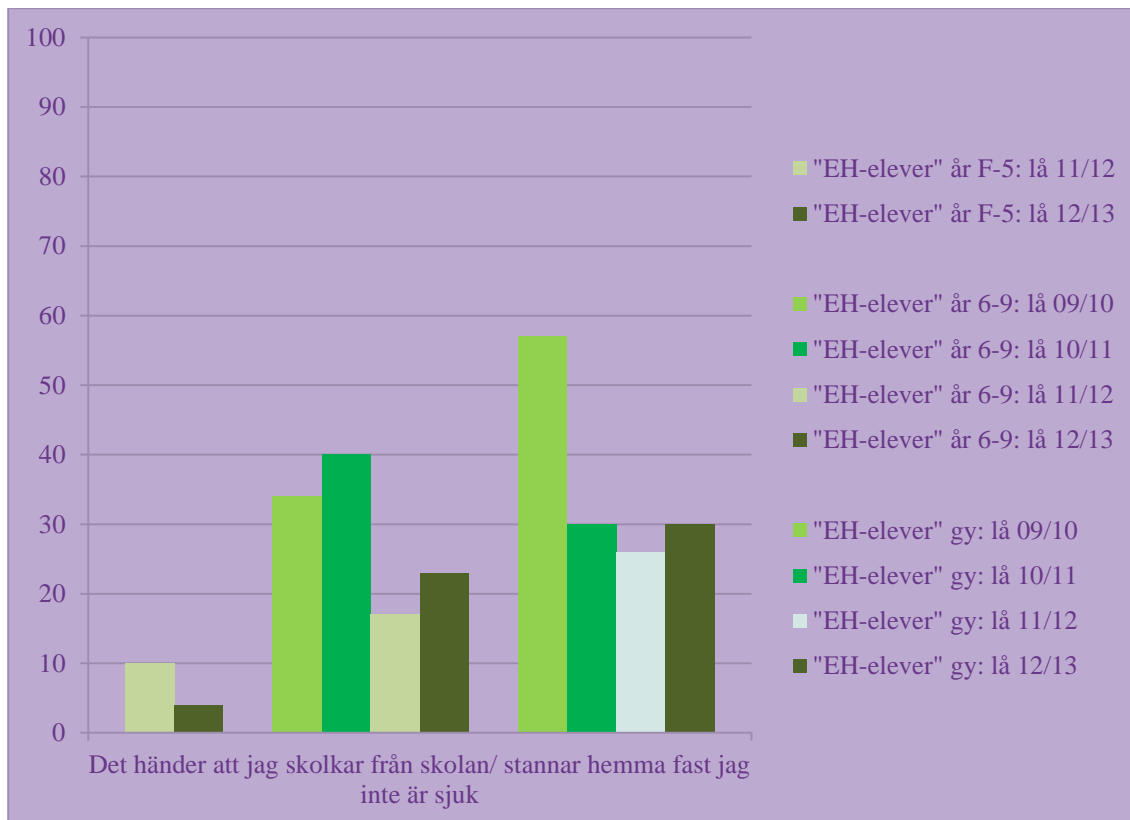
Hälsoprofilerna i årskurs 8 visar att 91 % av eleverna skattar sin trivsel i livet på skalan 5-7 och 8-10. Det högsta värdet 8-10 skattas olika av pojkar och flickor, pojkar 77 % och flickor 58 %. Framför allt har flickornas skattning av trivsel i livet minskat under de tre senaste läsåren. Föregående läsår skattade 67 % av flickorna sin trivsel i livet mellan 8-10, läsåret dessförinnan 72 %.

Som svar på trivseln i livet bland elever årskurs 6-9 som träffar psykolog och/eller instämmer 58 % av eleverna (69 % läsåret 11/12) i påståendet helt eller delvis. Pojkar instämmer i högre grad, 62 %, flickor i lägre grad 56 % (figur 7).

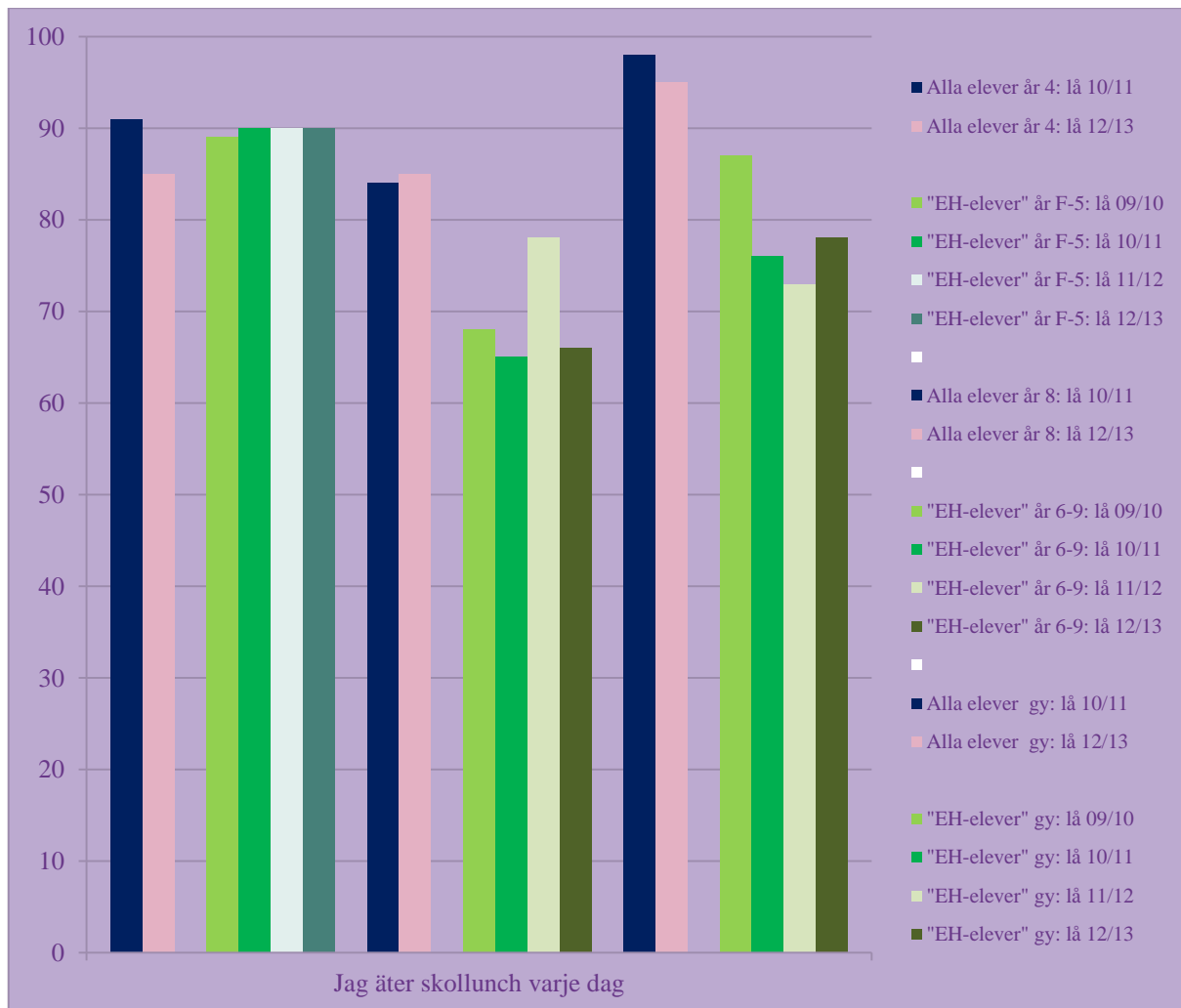
Figur 8

Enkätsvaren från elever som har kontakt med psykolog eller skolkurator i årskurs 6-9 ger en bild av elever, som enligt svaren mår sämre än eleverna som besvarade enkäten föregående läsår. Läsåret 12/13 svarar 35 % att de instämmer helt eller huvudsakligen att de känner sig ledsna och nedstämda. Föregående läsår var värdet 25 %. Dock ligger värdena fortfarande bättre än läsåren 09/10 och 10/11 då motsvarande siffra låg runt 50 %.

Figur 9

I jämförelse med föregående läsår medger en större andel elever i grundskolans årskurs 6-9, som har kontakt med kurator eller psykolog, att det händer att de skolkar från skolan. Föregående läsår uppgav 17 % att det hände att de skolkade. Läsåret 12/13 handlar det om 23 %. Värden som dock ligger betydligt lägre än läsåret 10/11 då 40 % medgav skolk.

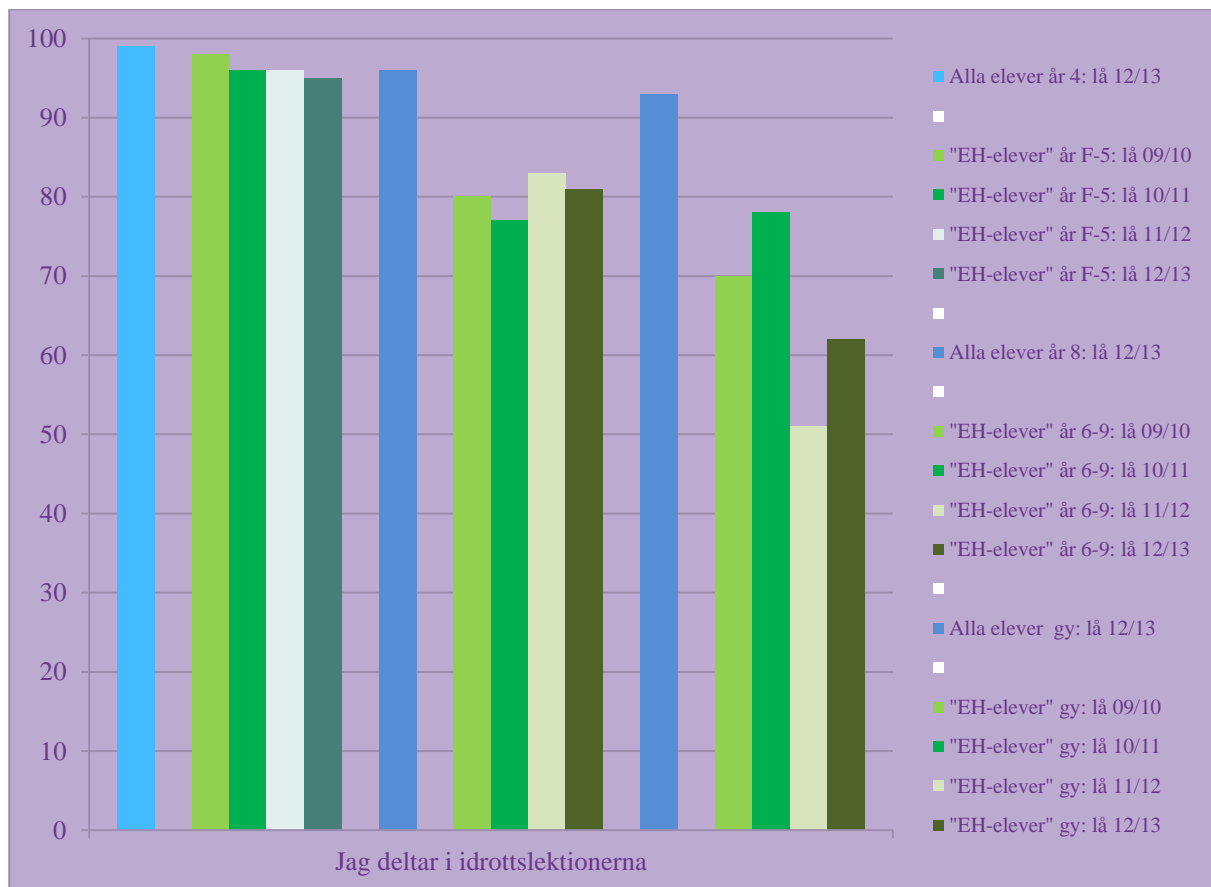
Figur 10

Frågan om du äter lunch varje dag i skolan ställs i hälsoprofilen. Läsåret 12/13 uppger 85 % av eleverna i årskurs 8 att de äter lunch i skolan varje dag eller för det mesta. 17 % av flickorna uppger dock att de aldrig eller bara ibland äter skollunch. Detsamma gäller för 12 % av pojkarna (figur 10).

66 % av eleverna i årskurs 6-9 som har kontakt med kurator eller psykolog läsåret 12/13 instämmer i påståendet att de äter skollunch alltid eller för det mesta. Det är färre än föregående läsår, då 78 % instämde i påståendet.

I hälsoprofilen besvarar eleverna frågan ”deltar du aktivt i idrottslektionerna?” 96 % av eleverna instämmer i frågan, 93 % av flickorna och 98 % av pojkarna (figur 11).

85 % av pojkarna i årskurs 6-9 svarar på elevhälsoenkäten att de deltar i idrottslektionerna och 77 % av flickorna, sammanlagt 81 %.

Figur 11

1.3.3 Hälsoprofilen årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 gymnasieskolan

Ställs resultaten från hälsoprofilen för elever årskurs 1 gymnasieskolan samman, d.v.s. värdet på elevernas skattning av sin trivsel i livet på skalorna 5-7 och 8-10, så uppger 93 % ett värde mellan 5-10. Liksom i årskurs 8 skattar flickorna sin hälsa och sin trivsel i livet lägre än pojkarna. 62 % av flickorna värderar sitt mående till de högsta nivåer på skalan, mellan 8-10, medan 72 % av pojkarna gör det (figur 7). Även vid tidigare rapporterade mätningar av trivsel i livet har flickornas svar legat lägre än pojkarnas.

I hälsoprofilen för årskurs 1 svarar 95 % av eleverna att de äter lunch i skolan varje dag eller för det mesta. 6 % av flickorna och 3 % av pojkarna äter bara lunch i skolan ibland eller aldrig (figur 10).

Svaren från elevhälsoenkäten som riktas till elever i årskurs 1-3 på gymnasiet som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog visar att en grupp elever under sin skoltid avstår från att äta skollunch (figur 10). I gymnasieskolan handlar det om drygt 20 % av de elever som har kontakt med elevhälsans personal. 78 % av eleverna instämmer i påståendet helt eller delvis att de äter skollunch varje skoldag. Dock är det bara hälften som helt instämmer. Pojkar och flickor svarar ungefär lika. Trenden att äta skollunch i mindre omfattning står sig över läsåren 10/11, 11/12 samt 12/13.

93 % av eleverna i årskurs 1 på gymnasiet svarar i hälsoprofilen att de deltar aktivt på idrottslektionerna. 8 % av flickorna och 5 % av pojkarna svarar att de inte gör det (figur 11).

Eleverna som svarar på årets enkät deltar i samma utsträckning i idrottslektionerna som eleverna 11/12. Drygt 60 % av både pojkarna och flickorna instämmer helt eller delvis i att de regelbundet deltar i idrottslektionerna. Helt instämmer bara 45 % av eleverna oavsett kön. Cirka hälften av eleverna som besvarar elevhälsoenkäten deltar alltså inte regelbundet i idrottslektionerna!

Föregående läsår kunde en trend skönjas att elever i gymnasieskolan i mindre utsträckning stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka i jämförelse med tidigare läsår. 25 % av eleverna som träffar skolkurator uppgav läsåret 11/12 att de stannar hemma fast de inte är sjuka. I årets enkät är motsvarande siffra 30 % (figur 9). Detta trendbrott kan också noteras för grundskolan årskurs 6-9.

En trend som bestått är att färre elever i gymnasieskolan uppger att de känner sig ledsna och nedstämda. Det har kunnat noteras i mätningarna för de tre föregående läsåren i jämförelse med läsåret 09/10. Då instämde 60 % av eleverna som träffar skolkurator och psykolog helt eller delvis i påståendet att de känner sig ledsna eller nedstämda (figur 8). Att jämför med 31 % läsåret 12/13, 30 % 11/12 och 26 % läsåret 10/11.

Allt fler elever som möter skolkurator och/eller psykolog uppger att de trivs i livet. 73 % instämmer helt eller huvudsakligen i påståendet att de trivs i livet, pojkar trivs bättre än flickor, 79 % av pojkarna och 69 % av flickorna.

1.4 Stockholmsenkäten perioden 2004 – 2012

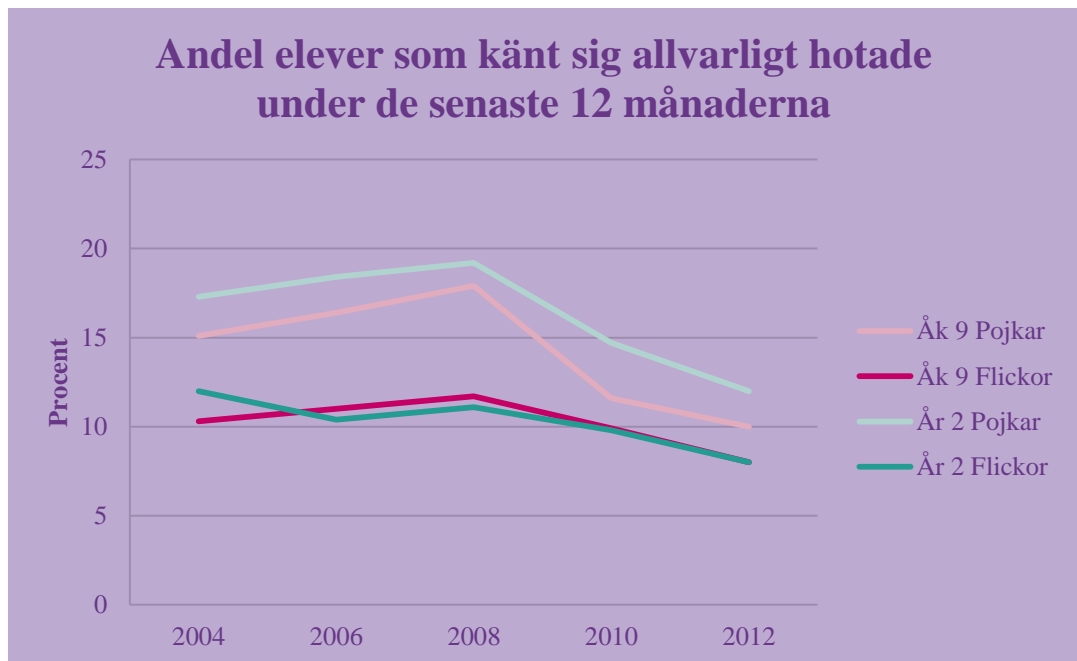
Vartannat år mellan sportlovet och påsklovet har sedan 70-talet en totalundersökning bland elever i årskurs nio och årskurs två i gymnasieskolan genomförts i Stockholm. Undersökningen fokuserade ursprungligen på elevers drogvanor, men har under åren kommit att bli en mer omfattande undersökning av elevers trivsel och levnadsvanor. Frågorna i undersökningen är ett resultat av ett utvecklingsarbete mellan forskare och Socialförvaltningen i Stockholm stad. Undersökningen genomförs i ett samarbete mellan Socialförvaltningen och Utbildningsförvaltningen.

Ett av uppdragen inför Elevhälsorapporten läsåret 2012-2013 var att av resultaten från Stockholmsenkäten se en utveckling avseende enkätens skolfrågor från de fem senaste mätningarna. Förutom skolfrågorna från Stockholmsenkäten redovisas för sammanhanget relevanta uppgifter om elevers levnadsvanor och psykiska hälsa.

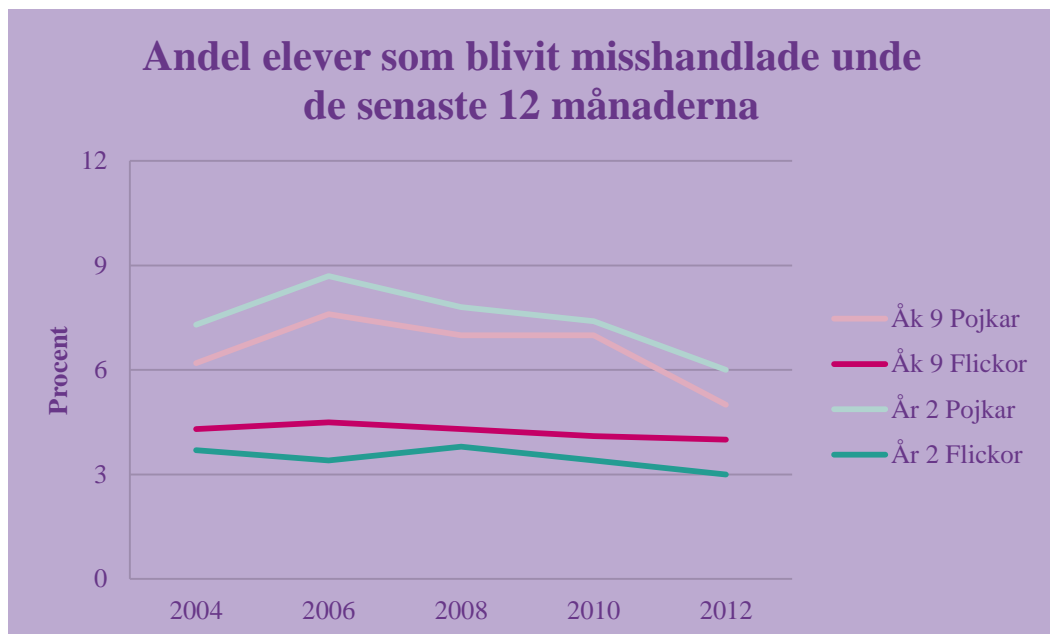
De resultat från Stockholmsenkäten som redovisas i Elevhälsorapporten avser elever som *går i skola* i Stockholms stad, d.v.s. de elever skolan har ansvar för även om det är elever som bor i en annan kommun.

1.4.1 Brott

I Stockholmsenkäten finns ett avsnitt som rör elevernas egen brottslighet, men också utsatthet för brott. I åldern 15 till 17 år är andelen kriminalitet som störst. Pojkarna ligger på en högre nivå än flickorna. Pojkarna är även överrepresenterade när det gäller utsatthet för brott. För båda grupperna gäller dock enligt den senaste undersökningen att våldet har minskat. Tvärt emot en allmän uppfattning i debatten att våldet har ökat och blivit grövre.

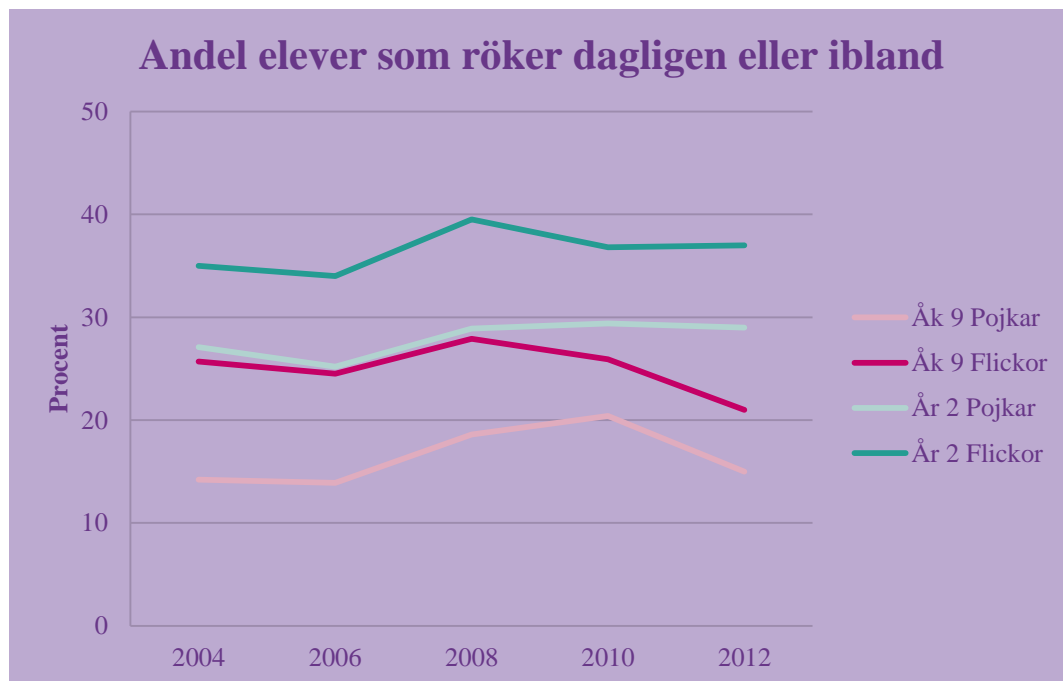
Avser elever som svarat "Ja" på frågan: Har Du varit med om något av följande under de senaste 12 månaderna; Känt dig allvarligt hotad?

Avser elever som svarat "Ja" på frågan: Har Du varit med om något av följande under de senaste 12 månaderna; Blivit misshandlad?

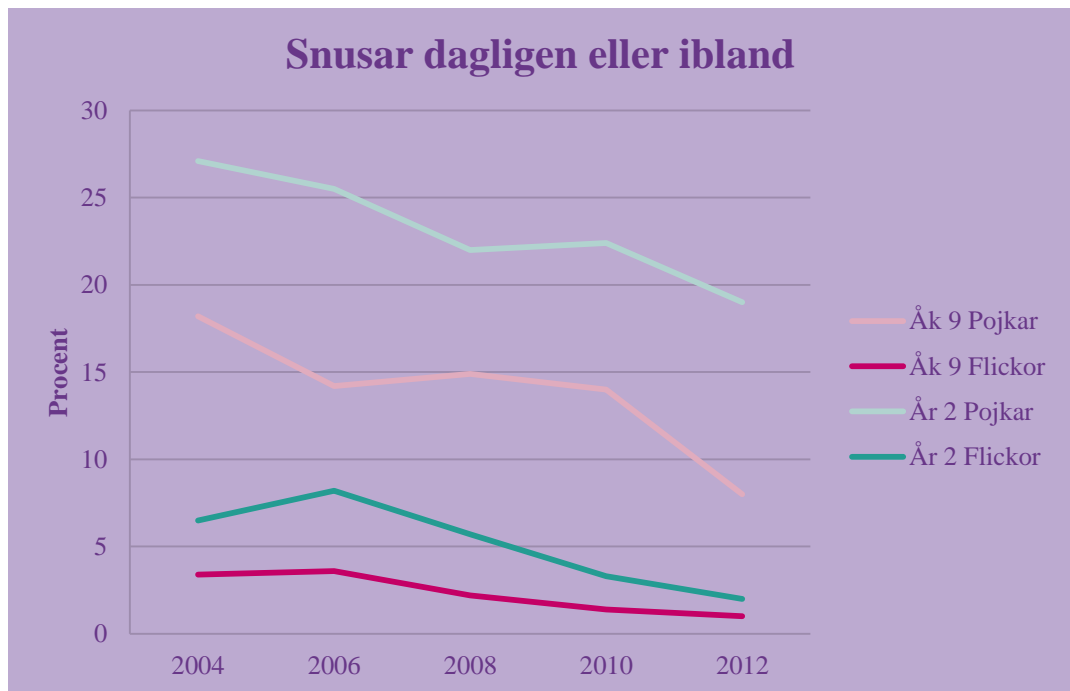
1.4.2 Tobak och andra droger

Rökning är idag en av de främsta orsakerna till en försämrad hälsa. Sett över en längre tid har den totala rökningen bland ungdomar minskat. Från 2006 har minskningen emellertid avstannat för flickor och pojkar i gymnasieskolan För elever i årskurs 9 har andelen som uppger att de röker minskat.

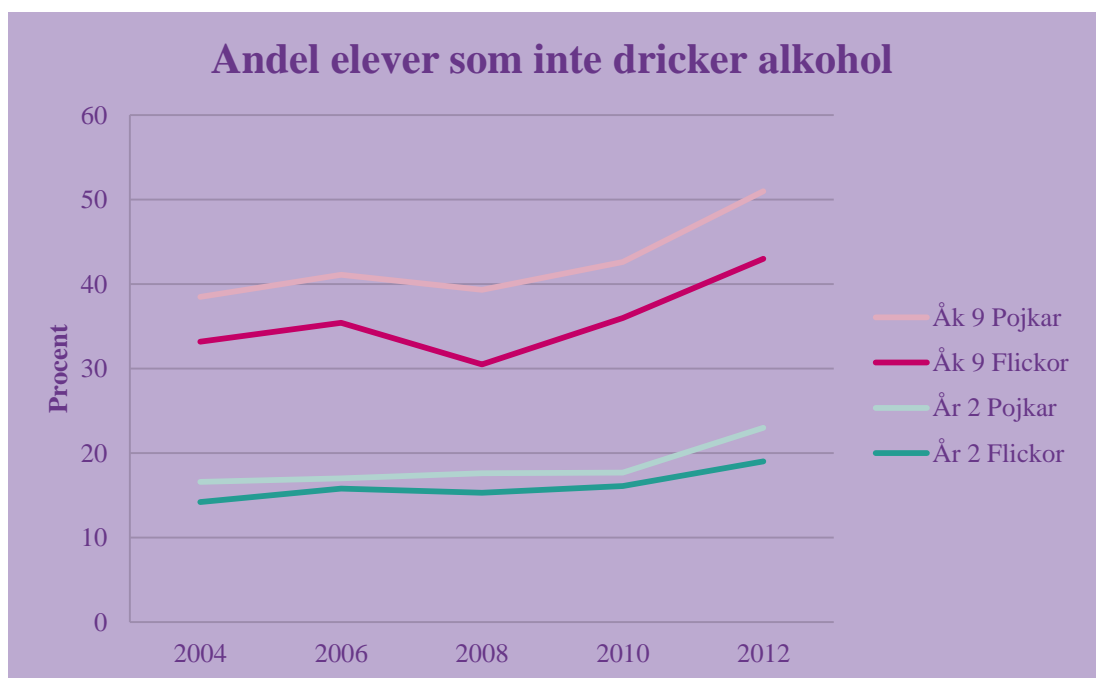
Avser elever som svarat ”Ja, ibland men inte varje dag” eller ”Ja, dagligen” på frågan: Röker Du?

Andelen pojkar som snusar är betydligt högre än andelen flickor. Detta gäller i synnerhet i gymnasieskolan årskurs 2. Sett över hela perioden har andelen elever som snusar sjunkit rejält.

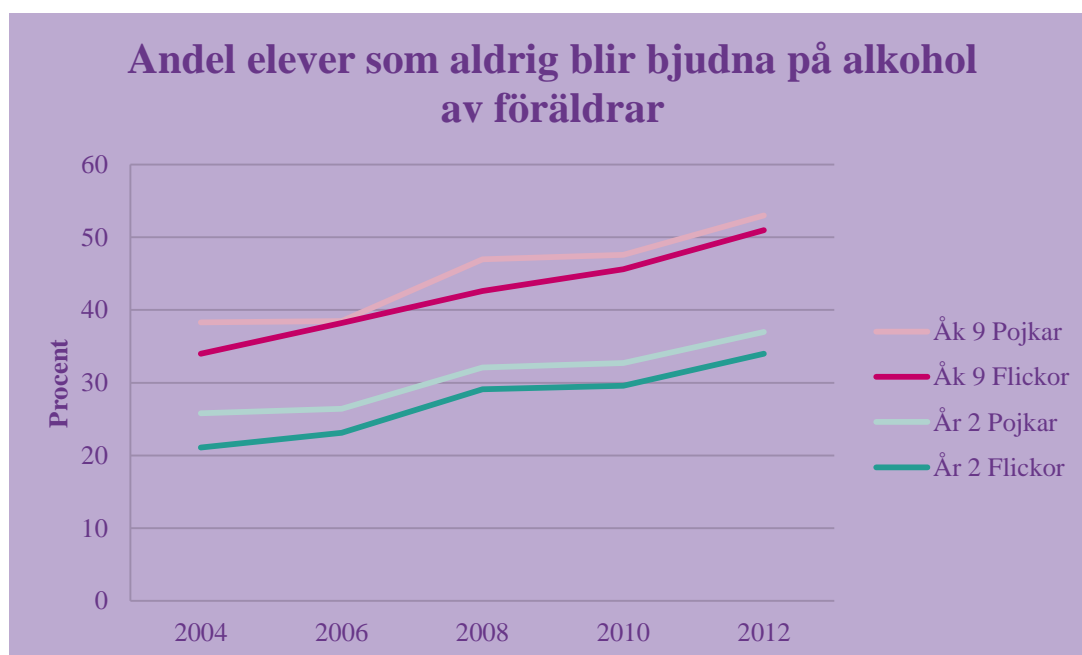
Avser elever som svarat ”Ja, ibland men inte varje dag” eller ”Ja, dagligen” på frågan: Snusar Du?

Andelen unga som *inte* dricker alkohol har ökat från 2004 (en trend uppmätt i Stockholmsenkäten sedan 1998). Andelen elever i årskurs 9 som 2012 *inte* drack alkohol var högst i Stockholms ytterstadsdelar.

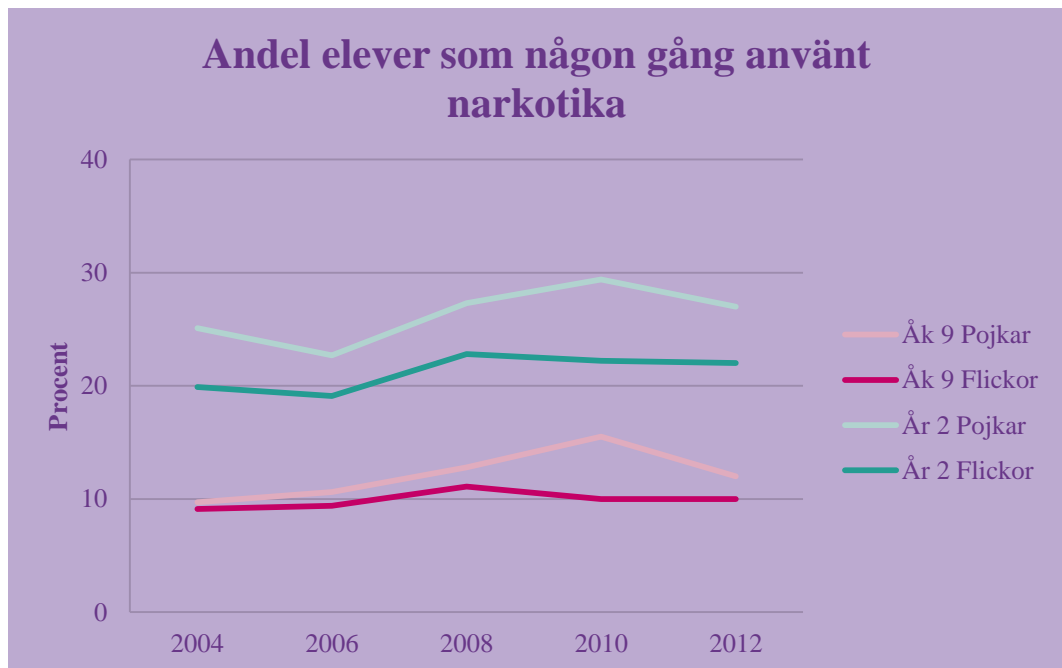
Avser elever som svarat "Dricker ej alkohol" på frågan: Hur ofta dricker Du vid ett och samma tillfälle alkohol motsvarande minst: 18 cl sprit (en halv kvartering), en helflaska vin, fyra stora flaskor stark cider/alkoläsk, fyra burkar starköl eller sex burkar folköl?

Föräldrars attityd till rökning och föräldrars bjudvanor av alkohol påverkar ungdomars rökning resp. alkoholkonsumtion. Ju generösare föräldrarna är på dessa områden, desto mer röker och dricker ungdomarna både hemma och ute med kompisar. Föräldrar bjuder allt mindre sina ungdomar på alkohol.

Avser elever som svarat "Nej, blir aldrig bjuden" på frågan: Händer det att Du blir bjuden på alkohol av dina föräldrar/vårdnadshavare?

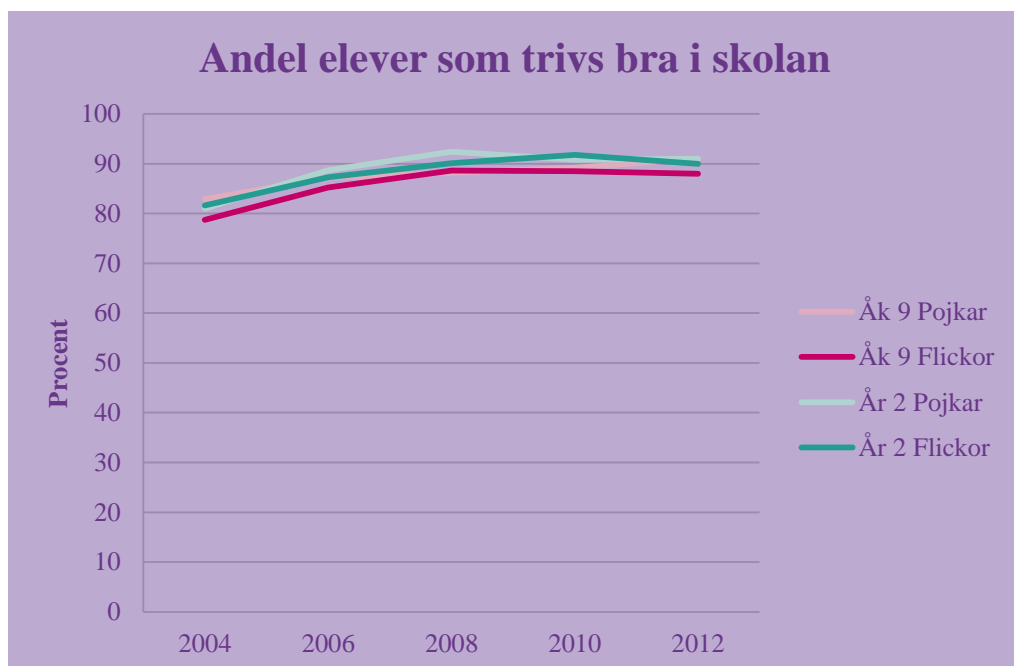
Den genomsnittliga åldern för rökdebut 2010 var 13,7 år enligt Droger, brott och trygghet (Socialförvaltningen, 2010) och något senare för snusdebut. Den genomsnittliga åldern för att ha berusat sig första gången på alkohol var 14,6 år (pojkar) och 14,5 år (flickor). Medelåldern för att första gången ha provat narkotika var enligt samma källa 15,5 år (pojkar) och 15,4 år (flickor). Den ökade användning av narkotika som kunde konstateras 2010 för framför allt pojkar har börjat plana ut.

Avser elever som svarat "Ja" på frågan: Har du någon gång använt narkotika? Med narkotika avses t.ex. hasch, marijuana, amfetamin, ecstasy, LSD, kokain, heroin, GHB.

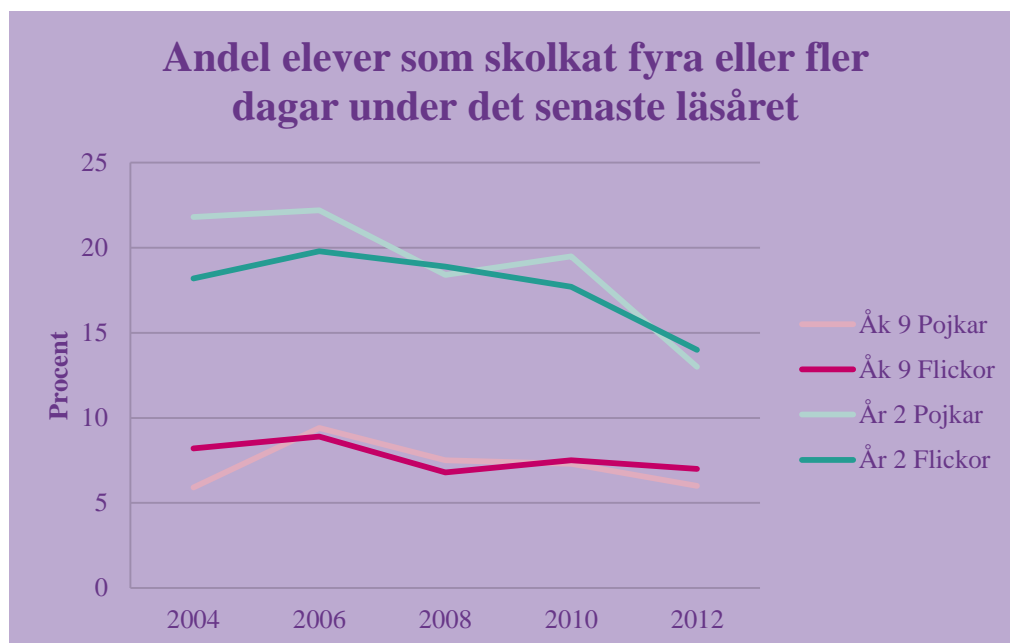
1.4.3 Skoltrivsel

Av Stockholmsenkäten framkommer, precis som i skolhälsans Hälsoprofiler och elevhälsoenkäten, att flertalet elever trivs bra i skolan.

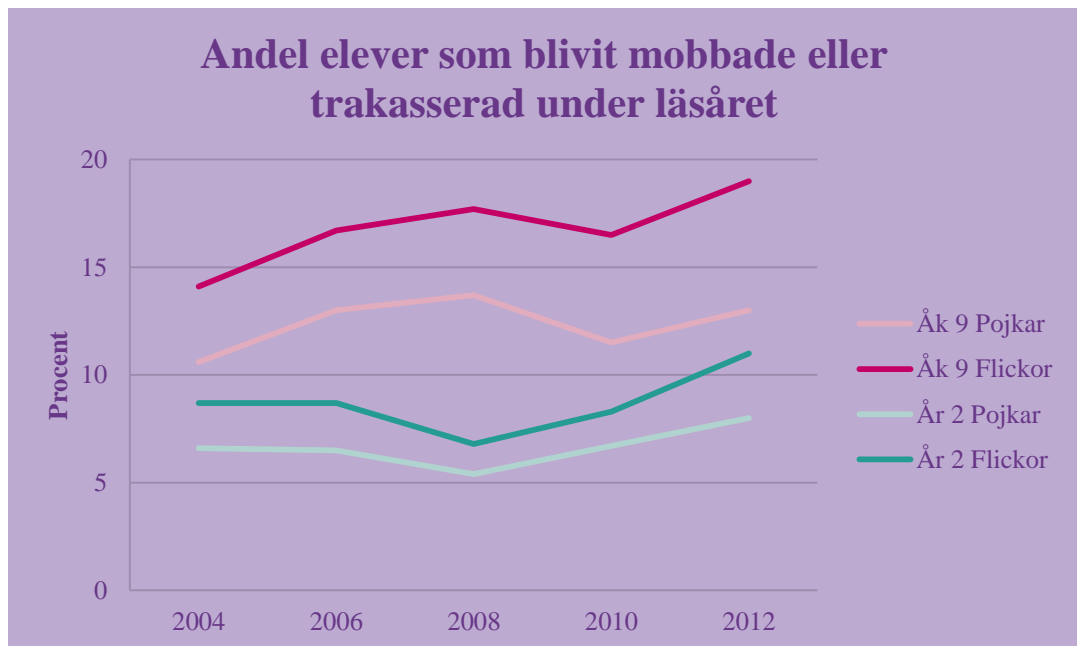
Avser elever som svarat "stämmer ganska väl" eller "mycket väl" på frågan: Hur väl stämmer följande påstående in på din skolsituation? Jag trivs bra i skolan.

Förekomsten av skolkl indikerar en mängd svårigheter, både hos eleven och i skolsituationen. Andelen elever som skolkl mycket, d.v.s. fyra dagar eller mer det senaste läsåret (här avses läsåret 11/12) har vid tidigare mätningar legat tämligen konstant, men 2012 minskade "storskolkl" på gymnasieskolan för pojkarna från ca 20 % till ca 13 %. Även flickornas skolkl i gymnasieskolan minskade, medan skolkl i grundskolan låg kvar på ungefär samma nivå som tidigare runt 7 %.

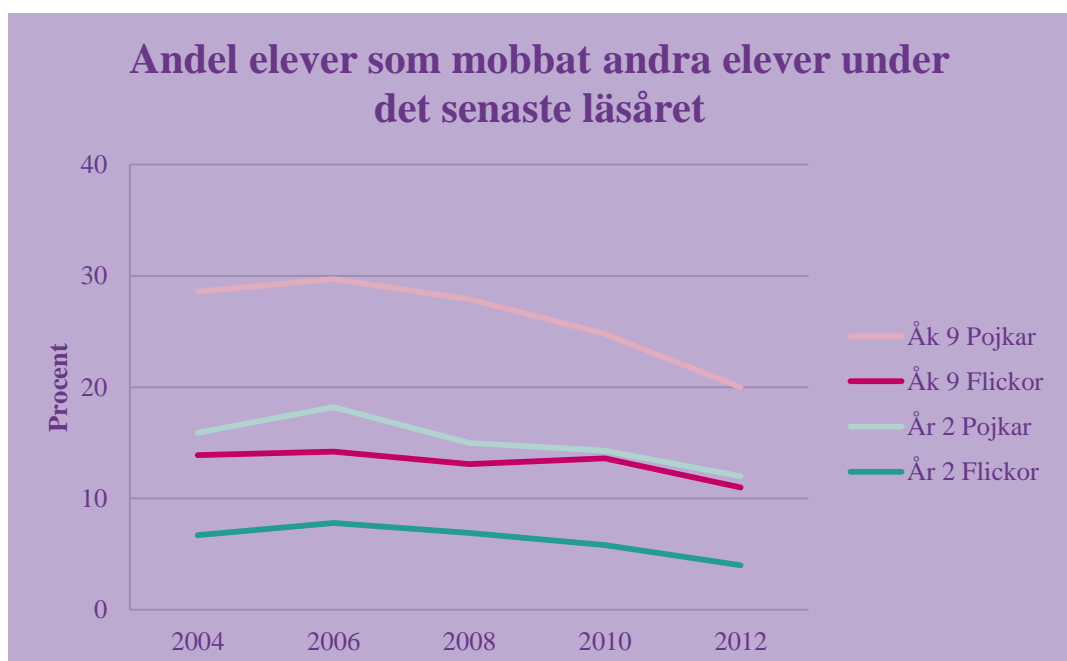
Avser elever som svarat "Ja, 4-10 gånger" eller "Ja, 10-20 gånger" på frågan: Har du skolkl en hel dag från skolan det här läsåret?

Kamratstödet är av stor betydelse för elever. Att ha goda relationer är en förutsättning för att eleverna ska känna den trygghet i skolan som både ska bidra till en god social utveckling och till att kunna lyckas i skolarbetet. Andelen elever som i Stockholmsenkäten 2012 uppger att de har blivit mobbade eller trakasserade har ökat i jämförelse med undersökningen 2010. Det gäller för både flickor och pojkar i årskurs 9 och i årskurs 2 i gymnasieskolan.

Avser elever som svarat "Ja" på frågan: Har du känt dig mobbad eller trakasserad i skolan det här läsåret?

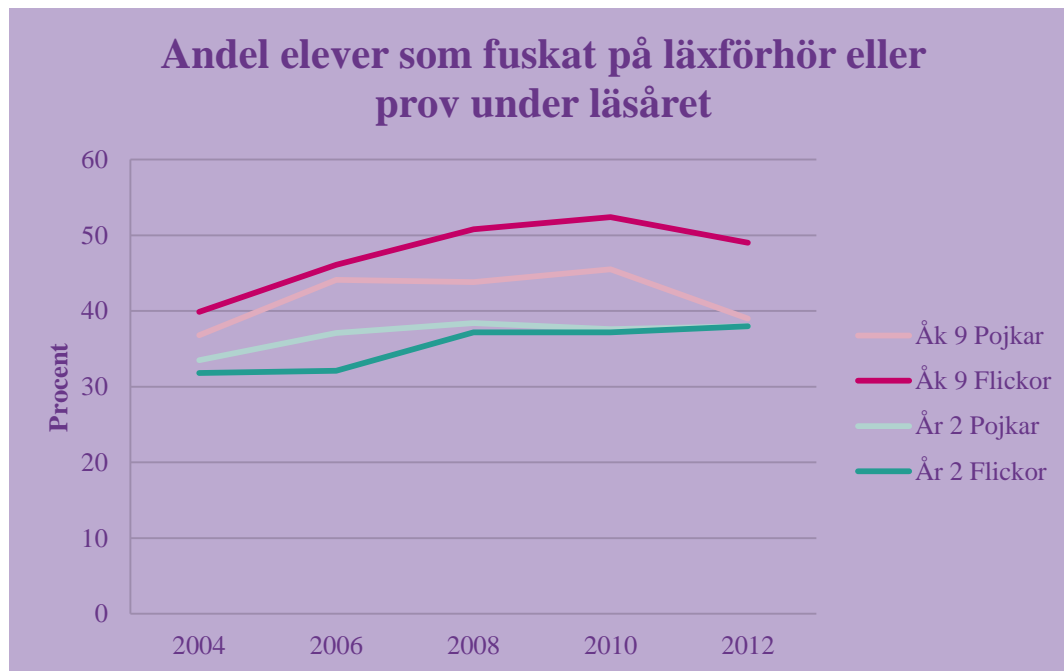
Andelen elever som uppger att de har blivit utsatta för mobbning eller andra typer av kränkningar ha ökat, medan andelen elever som medger att de mobbat andra elever har minskat. Tydligast märks minskningen bland den mest frekventa grupp när det gäller att utsätta andra för kränkningar – pojkar årskurs 9.

Avser elever som svarat "Ja" på frågan: Har Du varit med om att mobba eller trakassera andra elever i skolan det här läsåret?

Fusk är ett beteende bland elever som är förhållandevis vanligt både i grundskolan och i gymnasieskolan enligt

Stockholmsenkäten. Det har dock 2012 minskat något från toppnoteringen 2010 för eleverna i grundskolan, framför allt bland pojkar. Men ca 50 % av flickorna i årskurs 9 svarar att de har fuskat i samband med förhör och prov det senaste läsåret.

Avser elever som svarat ”Ja” på frågan: Har Du fuskat på läxförhör eller prov i skolan det här läsåret?

1.4.4 Delaktighet

Studier som inriktar sig på skolans psykosociala arbetsmiljö och dess betydelse för elevers psykiska hälsa och utveckling lyfter särskilt fram elevers möjlighet att ha inflytande över sin studiesituation, att man som elev tas på allvar och möjligheten att få stöd av sin lärare. Stockholmsenkäten har frågor med anknytning till dessa områden, men svaren har inte publicerats i form av diagram från 2012.

2012 instämmer färre elever i årskurs 9 i påståendet ”Vi elever är med och planerar vad vi ska göra i undervisningen” i jämförelse med 2010. 65 % av eleverna i årskurs 9 instämmer inte i påståendet att de får vara med och planera vad som ska göras i undervisningen. I undersökningen 2010 var det hälften. I gymnasieskolan är svaren oförändrade. Runt 60 % av eleverna i gymnasieskolan instämmer i påståendet att de får vara med och planera undervisningen.

Frågan i Stockholmsenkäten huruvida elever är nöjda eller missnöjda med om deras åsikter tas på allvar är lite klurigt formulerad. Flertalet elever tycker att deras åsikter tas på allvar,

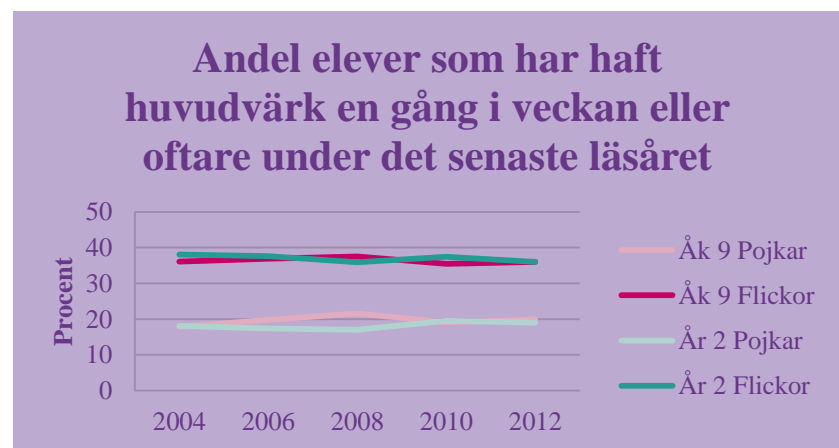
men runt 40 % av eleverna i både grund- och gymnasieskolan är inte nöjda. Svaren att inte vara nöjd har ökat något sedan mätningen 2010.

Andelen elever som upplever att de får stöd när de behöver är konstanta i Stockholmsenkätens mätningar genom åren. Mellan 60 – 65 % av eleverna i både årskurs 9 och årskurs 2 i gymnasieskolan instämmer i att de får hjälp direkt av läraren när de inte förstår. Flickor i något lägre utsträckning än pojkar.

1.4.5 Psykisk hälsa

En tillfredsställande hälsa är en viktig förutsättning för barn och unga ska kunna tillgodogöra sig undervisningen i skolan. Under senare år har det kommit flera rapporter som pekat på att psykiska och psykosomatiska hälsobesvär bland svenska ungdomar har ökat. Det tyder också resultaten från Stockholmsenkäten på.

Mellan 30 – 40 % av flickorna i årskurs 9 och årskurs 2 i gymnasieskolan rapporterar vid alla fyra mättillfällena att de upplevt besvär med huvudvärk, dålig aptit och nervös mage en gång i veckan eller oftare. För pojkar ligger siffrorna mellan 15 - 20 %.

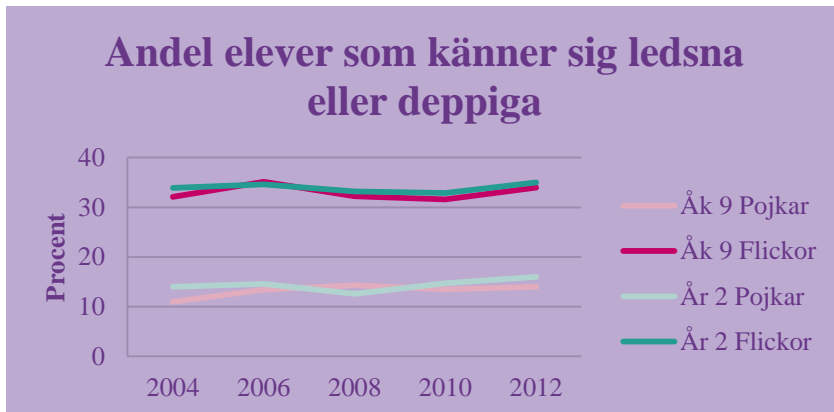

Avser elever som svarat ”Ungefär 1 gång i veckan” på frågan : Hur ofta har Du haft huvudvärk detta läsåret?

Andelen elever som haft svårt att somna en gång i veckan eller oftare har varit stort vid alla fem mättillfällen. Det gäller för drygt 45 % för flertalet flickor och runt 40 % för pojkar.

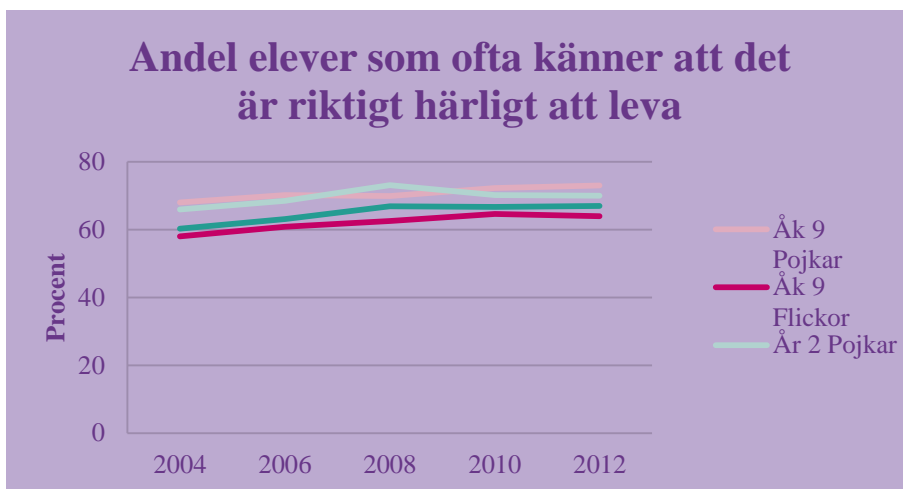
Även svaren på frågan om eleverna känner sig deppiga och ledsna ligger på en ganska konstant nivå genom åren 2004 – 2012, med en liten ökning 2012 för flickorna. Ca 35 % av flickorna och ca 15

% av pojkarna svarar att de ofta känner sig ledsna och deppiga utan att veta varför.

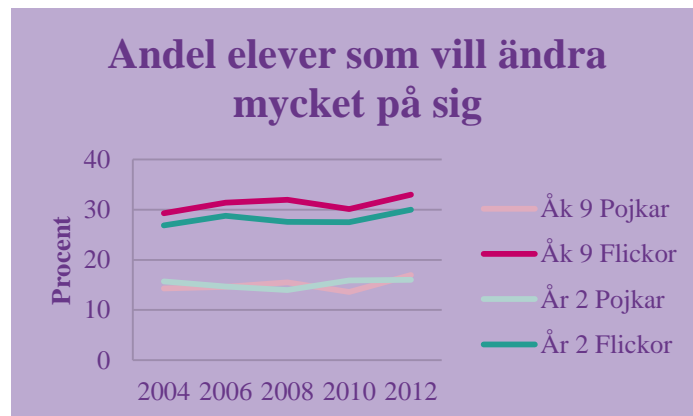
Avser elever som svarat "Ganska ofta" eller "Väldigt ofta" på frågan: Känner Du dig ledsen och deppig utan att veta varför?

En majoritet av eleverna svarar att de ofta känner att det är riktigt härligt att leva. Men det är också en mycket stor grupp, för flickor handlar det om runt 30 %, som av svaren att döma inte så ofta upplever känslan av att det är riktigt härligt att leva.

Avser elever som svarat "Ganska ofta" eller "Väldigt ofta" på frågan: Hur ofta tycker Du att det är riktigt härligt att leva?

Till en god psykisk hälsa hör att ha en någorlunda god självkänsla och en tilltro till sin egen förmåga. Allt fler flickor vill ändra på sig, är mindre nöjda med sitt utseende och känner ofta att de inte duger ingenting till. Detsamma gäller i någon mån också för pojkar i årskurs 9.

Andel elever som ofta känner att de duger ingenting till

1.5 Summerat resultat

Elevhälsans egna undersökningar; hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del för samtliga elever årskurs 4, 8 och årskurs 1 gymnasieskolan samt elevhälsoenkäten för elever som har kontakt med skolkurator, psykolog och eller specialpedagog/speciallärare, visar sinsemellan generella skillnader. I hälsoprofilen upplever fler elever skoltrivsel och trivsel i livet jämfört med elever som besvarat elevhälsoenkäten. Dock upplever allt fler elever som besvarat elevhälsoenkäten under de två senaste läsåren att de får stöd i lärandet.

Trygghet och trivsel

I summerat resultat redovisas resultat från hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del, elevhälsoenkäten som varje år ställs till de elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare, Stockholmsenkäten som görs vart annat år i årskurs 9 och årskurs 2 gymnasiet samt Brukarundersökningen som görs varje år i årskurserna 2, 5, 8 samt årskurs 2 gymnasiet. För läsåret 2012/2013 har också föräldrar till elever i förskoleklass tillfrågats.

Enligt samtliga senast redovisade mätningar trivs de allra flesta elever i skolan och de känner sig trygga där. Det gäller för mellan 85 – 90 % av eleverna, med undantag för årskurs 8 i Brukarundersökningens mätning och elevhälsoenkäten årskurs 6 - 9 där knappt 80 % av eleverna uppger att de trivs i skolan och alltså drygt 20 % uppger att de inte gör det eller gör det i mindre utsträckning. Generellt har dock grundskoleflickornas känsla av trygghet och trivsel minskat något i jämförelse med tidigare år.

När frågorna i elevhälsoenkäten går in lite mer specifikt kring situationen i skolan och klassen så framkommer en grupp på mellan 20-30 % i samtliga årskurser både i grund och i gymnasieskolan som inte är nöjda med stämningen i klassen. Brukarundersökningen i årskurserna 2, 5, 8 och årskurs 2 i gymnasieskolan visar liknande värden på frågan om stämningen är bra på skolan. Lägst värderar elever i årskurs 8 stämningen på sin skola: 66 % är nöjda, 34 % är inte nöjda, lika för pojkar och flickor.

Ett område som kan vara förknippat med stämningen är förekomsten av kränkande beteende. I årets Brukarundersökning, som för första gången tillfrågar föräldrar till elever i förskoleklass, svarar 33 % av föräldrarna att deras barn blivit illa behandlad av andra barn. I årskurs 2 anser 38 % av föräldrarna att deras barn blivit illa behandlad av andra barn.

I årskurs 5 och 8 i Brukarundersökningen är det cirka 20 % som uppger att de blivit illa behandlade av någon annan elev på skolan. Svaren överensstämmer med svaren föregående läsår.

Stockholmsenkäten, som tillfrågar elever i årskurs 9 och årskurs 2 i gymnasieskolan, visar i mätningen för 2012 liksom vid tidigare mätningar att det är flickor årskurs 9 som blir mest utsatta för mobbning eller andra kränkningar. Det gäller för 19 % av flickorna i årskurs 9. Anmärkningsvärt är dock att vid den senaste undersökningen visas en generell ökning av andelen elever som upplever att de blivit mobbade eller trakasserade under läsåret i jämförelse med de fyra tidigare undersökningarna. Det har skett en ökning med cirka 2 % för både pojkar och flickor i årskurs 9 och i årskurs 2 gymnasieskolan. Minst utsatta är pojkar årskurs 2 gymnasiet. Där uppger 8 % att de blivit utsatta för kränkningar eller mobbning.

Det är framför allt pojkar årskurs 9 som utsätter andra för mobbning och andra kränkningar enligt Stockholmsenkäten. Dock

visar undersökningen en minskning i det mobbade beteendet bland pojkar årskurs 9, från 30 % av pojkarna i 2006 års mätning till 20 % 2012.

Även för övriga grupper kan en minskning i mobbade och kränkande beteende noteras vilket, mot bakgrund av att allt fler känner sig utsatta, måste innebära att allt färre elever kränker och mobbar allt fler!

Viktiga områden för skolan att ständigt arbeta med är värdegrunds- och likabehandlingsfrågor. Det handlar om att sträva mot en psykosocial miljö med bra kamratskap och utvecklande sociala relationer. En annan viktig fråga inom ramen för värdegrund är elevernas syn på fusk. Fusk definieras inom utbildningsväsendet vanligen som att vid prov och andra redovisningstillfällen använda it-tekniska hjälpmedel, fusklappar eller att eleverna på något sätt förmedlar information till varandra vid redovisningstillfällen. Även att skriva av och kopiera texter för att använda dem som om de var producerade av eleverna själva. Vid universitet och högskolor har ett utbrett fuskande och plagierande blivit stora problem som man försöker komma till rätta med genom att ta fram regelverk och policydokument, där det framkommer vad som menas med fusk och vad som händer när fusket upptäcks. Även några gymnasieskolor i landet, till exempel Sundsvalls gymnasium har tagit fram ett policydokument för handläggning av fusk. Frågan kan behöva väckas i Stockholms skolor. Runt 50 % av flickorna i årskurs 9 svarar att de fuskat på läxförhör eller prov under läsåret. Pojkarna uppger fusk i något mindre utsträckning. Knappt 40 % svarade att de hade fuskat under läsåret vid mätningen 2012 i jämförelse med 45 % 2010. Både pojkar och flickor i gymnasieskolan medger fusk 2012 och de gör det i ungefär samma utsträckning som vid mätningarna 2008 och 2010.

Bristen på arbetsro är återkommande i de rapporter som belyser frågan om huruvida eleverna tycker att de kan arbeta i lugn och ro på lektionerna. Elevhälsoenkäten visar för årskurs F-5 och för gymnasiet att runt 65 % upplever arbetsro på lektionerna. I årskurs 6-9 är det knappt hälften av eleverna som svarar att de upplever arbetsro. En liten, svag förbättring har skett jämfört med de mätningarna som gjordes läsåren 09/10, 10/11 och 11/12. Brukarundersökningen i förskoleklass visar att 70 % av föräldrarna anser att barnen kan arbeta i lugn och ro på lektionerna. 55 % av föräldrarna till elever i årskurs 2 anser att barnen kan arbeta i lugn och ro. I årskurs 5 svarar 63 % av eleverna att de har arbetsro, 45 % i årskurs 8 samt 49 % i

gymnasiet årskurs 2. Siffrorna har endast varierat marginellt i jämförelse med föregående år och problemet med bristande arbetsro tycks bestå.

Stockholmsenkäten sammanställer också siffror för elevernas trygghet och trivsel i samhället utanför skolan. I jämförelse med tidigare år visar Stockholmsenkätens mätning från 2012 att bilden från 2010 har stärks. Allt färre elever har känt sig hotade och andelen pojkar som blivit misshandlade har minskat. Runt 10 % av eleverna, främst pojkar årskurs 9 har känt sig allvarligt hotade och ca 6 % av pojkarna har blivit misshandlade 2012. Detta är att jämföra med 2006 års mätning då nästan 20 % av pojkarna årskurs 9 uppgav att de känt sig allvarligt hotade och 9 % att de hade blivit misshandlade.

2012 uppgav mellan 3-4 % av flickorna att de blivit misshandlade. Så har det sett ut för flickor vid samtliga mätningar sedan 2004!

Stöd i lärandet

Flertalet elever som besvarat hälsoprofilen, elevhälsoenkäten, Stockholmsenkäten samt Brukarundersökningen svarar att de får stöd och hjälp i skolan om de behöver det. Lärarna upplevs som kunniga och de bemöter eleverna på ett bra sätt. Upplevelsen av att få stöd är starkast bland de yngre eleverna, 90 % i elevhälsoenkäten årskurs F-5 och 82 % i Brukarundersökningen förskoleklass. Svagast i grundskolan upplever eleverna stödet i årskurs 6-9. 72 % av eleverna som besvarar hälsoprofilen och 76 % av eleverna i årskurs 6-9 som besvarar elevhälsoenkäten upplever att de får stöd när de behöver samt 71 % i Brukarundersökningen årskurs 8. Av Stockholmsenkäten framkommer att 59 % av flickorna i årskurs 9 instämmer i påståendet att man får direkt hjälp av läraren om man inte förstår.

Elever som möter skolkurator, psykolog och/eller specialpedagog uppger i högre utsträckning att de får stöd i sitt lärande jämfört med elever som besvarat hälsoprofilerna och övriga undersökningar.

Jämfört med tidigare år kunde upplevelsen av att få stöd i lärandet i gymnasieskolan i elevhälsoenkäten för 11/12 avläsas en förbättring. Den förbättringen har mattats av för läsåret 12/13. Läsåret 11/12 svarade 80 % att de fick stöd i sitt lärande, mot 74 % 12/13. En liknande försämring på gymnasiet kan utläsas av Stockholmsenkäten från ca 70 % som 11/12 svarade att de får hjälp av lärare när de inte förstår till 62 % läsåret 12/13.

Hälsoprofilerna för årskurs 1 gymnasiet visar dock att 82 % av eleverna får den hjälp de behöver.

Intresset för skolan och upplevelsen av att undervisningen väcker lust och motivation att lära, är högt bland de yngre eleverna. Det visar både elevhälsoenkäten och Brukarundersökningen årskurs 2. Flickorna svarar mest positivt, 84 % i elevhälsoenkäten. 80 % av föräldrarna svarar i Brukarundersökningen för årskurs 2 att lärarna är bra på att väcka barnens intresse. I de högre årskurserna svalnar intresset. Knappt hälften av eleverna som besvarar elevhälsoenkäten årskurs 6-9 svarar att skolarbetet är intressant. 38 % av eleverna i Brukarundersökningen årskurs 8 instämmer i påståendet att lärarnas undervisning väcker lust att lära. I gymnasieskolan ökar intresset något till 59 % enligt svaren på elevhälsoenkäten. Enligt svaren i Brukarundersökningen årskurs 2 gymnasieskolan ses också en viss ökning. 54 % av gymnasieeleverna instämmer i påståendet att undervisningen motiverar att lära mer. En koppling mellan lusten att lära och elevers möjlighet till delaktighet finns att läsa längre fram i fördjupningsdelen.

Till skillnad mot tidigare år har känslan av att få vara delaktig och få möjlighet att påverka det som är viktigt i skolan inte längre något som toppas av de yngre eleverna. Minst nöjda brukar eleverna i gymnasieskolan vara. Enligt Brukarundersökningen är också fler än hälften av gymnasieeleverna missnöjda med möjligheten att påverka undervisningen och arbetet under lektionerna, medan i elevhälsoenkäten svarar 72 % av gymnasieeleverna att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga i skolarbetet.

I elevhälsoenkäten har upplevelsen av att få vara delaktig däremot sjunkit något bland de yngre eleverna. 63 % F – 5 läsåret 12/13 mot 69 % föregående läsår. Framför allt flickorna upplever sig mindre delaktiga. Läsåret 11/12 svarade 75 % av flickorna att de var delaktiga i det som var viktigt för dem i skolarbetet mot 65 % 12/13.

I Stockholmsenkäten perioden 2004 – 2012 minskar andelen elever i grundskolan som instämmer i att de är med och planerar vad som ska göras i undervisningen. 45 % av eleverna i årskurs 9 känner sig delaktiga i planeringen 2012 mot 50 % 2010. I gymnasieskolan årskurs 2 ligger värdet från 2010 kvar med ca 60 %. På frågan i Stockholmsenkäten om eleverna är missnöjda med om deras åsikter tas på allvar så svarar 40 % i årskurs 9 att de är

missnöjda och ungefär samma andel i årskurs 2. Upplevelsen av att elevernas åsikter inte tas på allvar i gymnasieskolan har ökat i jämförelse med föregående mätning.

Trivsel i livet

Resultaten från de olika redovisade undersökningarna på frågor som rör trivseln i livet och den psykiska hälsan är motsägelsefulla och svårtolkade.

Sammanställningen av hälsoprofilen från elevhälsans medicinska del visar att drygt 90 % av eleverna skattar sin trivsel i livet på skalan 5-7 och 8-10 på en 10-gradig skala. Pojkar skattar sin trivsel i livet högre än flickor.

Stockholmsenkäten visar i sina mätningar perioden 2004 – 2012 att en svagt ökande andel elever instämmer i påståendet att det ofta känner det riktigt härligt att leva. Vid mätningarna både 2010 och 2012 instämde ca 70 % av eleverna i påståendet att de tycker att det är riktigt härligt att leva. Pojkarna är mer positiva än flickorna.

Majoriteten av elever som besvarar elevhälsoenkäten som ställs till elever som har kontakt med kurator och/eller psykolog instämmer också i att de trivs bra med livet. Men sett i perspektiv av tre läsår är det en nedåtgående trend, i vart fall inom grundskolan. Minskningen är störst i årskurs 6-9. En minskning från 86 % läsåret 10/11, till 69 % läsåret 11/12 och sedan till 58 % läsåret 12/13. Svaren i gymnasieskolan visar inte samma utveckling. Läsåret 10/11 instämde 79 % i påståendet att de trivs i livet, läsåret 11/12 62 % och innevarande läsår 73 %.

Andelen elever som inte känner sig tillfreds i livet läsåret 11/12 ökar i jämförelse med tidigare läsår på grundskolan, samtidigt som svaren på frågor i elevhälsoenkäten kring huruvida eleverna känner sig ledsna och nedstämda motsägelsefullt inte har ökat i jämförelse med tidigare läsår. Det kan vara en tillfällighet, men samma motsägelsefulla svar redovisades i elevhälsoenkäten förra läsåret. Tittar man på svaren från Stockholmsenkäten perioden 2004 – 2012 syns en konstant självrapportering av ohälsa och upplevelse av att vara ledsen och deppig. Mellan 30 – 40 % av flickorna och 15 – 20 % av pojkarna i årskurs 9 och årskurs 2 i gymnasieskolan rapporterar vid alla fem mättillfällen att de känner sig ledsna och deppiga samt att de upplever besvär med huvudvärk, dålig aptit och nervös mage. Sömnsvårigheter rapporterar ännu fler elever, både flickor och pojkar.

Andelen elever som ger uttryck för låg självkänsla, låg tilltro till sin egen förmåga och en önskan om att ändra mycket på sig, har legat konstant genom flera av Stockholmsenkätens mättillfällen. Flickorna visar högre grad av missnöje med sig själva än pojkarna. Vid senaste undersökningen accelererar flickornas missnöje med sig själva. Drygt 22 % av flickorna i både grund- och gymnasieskolan svarar att de ofta upplever att de inte duger någonting till. 35 % av flickorna i årskurs 9 och 30 % av flickorna i årskurs 2 gymnasieskolan vill ändra mycket på sig. Motsvarande siffror för pojkar är att färre än 10 % ofta upplever att de inte duger någonting till och runt 15 % vill ändra mycket på sig.

Olovlig frånvaro och skolk kan indikera ohälsa och otrivsel. Här kunde ett eventuellt trendbrott i svaren på elevhälsoenkäten uttolkas föregående läsår, med en minskad andel elever som uppgav att de stannade hemma fast de inte var sjuka. Läsåret 12/13 börjar siffrorna stiga igen. Läsåret 11/12 medgav 17 % i årskurs 6-9 att de skolkade, en klar minskning från läsåret innan då 40 % svarade att de var hemma fast de inte var sjuka. I årets elevhälsoenkät svarar 23 % att det händer att de stannar hemma fast de inte är sjuka.

Även i gymnasieskolan avtar minskningen, men det är fortfarande en stor skillnad i jämförelse med tre läsår tillbaka i tiden. Läsåret 09/10 rapporterade 57 % av eleverna som besvarar elevhälsoenkäten olovlig frånvaro. Läsåret 10/11 30 %, läsåret 11/12 25 % och innevarande läsår medgav 30 % av eleverna olovlig frånvaro.

I Stockholmsenkäten från perioden 2004 – 2012 kan en minskning av ”storskolket” (fyra dagar eller mer på ett läsår) noteras framför allt när det gäller elever på gymnasieskolan årskurs 2, främst pojkar. 12 % av pojkarna i årskurs 2 gymnasiet svarar 2012 ”ja” på frågan ”har du skolkat fyra dagar eller fler det senaste läsåret?”. Detta är att jämföra med svaren vid undersökningen 2006 då 22 % av pojkarna svarade ja på samma fråga. För grundskolan ligger andelen elevers svar på frågan om skolk konstant runt 7 %, oavsett kön.

Enligt svaren på hälsoprofilens och elevhälsoenkätens frågor om skollunch och deltagande i idrottslektioner så svarar nästan samtliga elever i årskurs 4 och F-5 att de deltar i idrotten regelbundet och drygt 85 % att de äter skollunch varje skoldag. Eleverna i årskurs 8 som besvarar hälsoprofilen äter 85 % skollunch regelbundet och 96 % deltar i idrottslektionerna. Av

eleverna i årskurs 6-9 som besvarar elevhälsoenkäten är andelen som deltar i idrottslektionerna regelbundet 81 % (90 % pojkar, 77 % flickor) och andelen som äter skollunch varje skoldag 66 %, en minskning från 78 % föregående läsår. Svaren i hälsoprofilen i gymnasiet årskurs 1 visar att 95 % regelbundet äter skollunch och 93 % deltar i idrottslektionerna. Medan andelen elever i gymnasieskolan som besvarar elevhälsoenkäten är det 78 % som regelbundet äter skollunch och bara drygt 60 % som regelbundet deltar i idrotten. Dock en liten återhämtning i jämförelse med föregående läsår.

Sett ur ett samhällsperspektiv är också elevers droganvändning ett mått på deras hälsa. Enligt Stockholmsenkätens senaste mätning 2012 har alkoholkonsumtionen bland elever fortsatt att minska. Det gäller även för elever som storkonsumerar enligt Stockholmsenkätens definition. Framför allt ökar andelen elever som *inte* dricker alkohol. Likaså ökar andelen elever som aldrig blir bjudna på alkohol av sina föräldrar.

Vad gäller narkotikaanvändning kan en minskning noteras i undersökningen från 2012 i jämförelse med undersökningen 2010. I Stockholmsenkätens mätning 2008 framkom en ökning av narkotikaanvändningen i båda årsgrupperna för pojkar. I mätningen 2010 var utvecklingen fortsatt negativ, det vill säga andelen pojkar som någon gång provat narkotika syntes öka. I senaste undersökningen 2012 minskar andelen pojkar som någon gång använt narkotika, från 30 % för pojkar årskurs 2 gymnasiet 2010 till 25 % läsåret 2012. För pojkar årskurs 9 är minskningen från 15 % till drygt 10 %. Värdet för flickor ligger mer konstant genom åren, drygt 20 % av flickorna i årskurs 2 gymnasiet och 10 % för flickorna i årskurs 9.

1.6 Analys av resultat och koppling till aktuell forskning

Elevhälsorapporten ska ge koppling till aktuell forskning. I årets Elevhälsorapport har vi valt att knyta an till forskning som belyser några av de områden som i redovisningen mest ”sticker ut”. Delrapporten avslutas dock med ett område som det egentligen bara finns indirekta kopplingar till i redovisningen och det är högpresterande elever och s.k. särbegåvade elever. Grupper som förtjänas att särskilt omnämnas, därför att de ofta misslyckas i skolan och är i behov av särskild förståelse och stimulans för att utvecklas och trivas i skolan.

1.6.1 Stöd i lärandet

Elevers upplevelse av delaktighet i skolan

Delaktighet har blivit ett allt viktigare begrepp i skolans värld. Begreppet representerar både delaktighet som en demokratisk rättighet om elevers rätt att komma till tals, ta plats och att vara aktivt deltagande samt som en social delaktighet bland kamrater. Av de svar som redovisas i ovan enkätsammanställningar framkommer att många elever inte är nöjda med möjligheten till delaktighet, t.ex. med att påverka vad som sker i undervisningen, men det kan också vara annat som eleverna syftar på när de svarar att de inte upplever delaktighet.

Forskningen kring delaktighet i skolan utgår från olika spår, det demokratiska och/eller det sociala. Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) har i skriften ”Där man söker får man svar” om delaktighet i teori och praktik för elever med funktionsnedsättning (FoU skriftserie nr 2) använt sig av en definition av begreppet delaktighet som utvecklats av Institutionen för pedagogik och didaktik vid Stockholms universitet. Mot bakgrund av den definitionen har SPSM brutit ner begreppet delaktighet i ett antal aspekter för att kunna beskriva den vardagspraktik som utspelas i skolan med bäring på begreppet. Aspekter av delaktighet är: tillhörighet, tillgänglighet, samhandling, engagemang, autonomi och erkännande. Utgångspunkten för SPSM är de förutsättningar för delaktighet som ges elever med funktionsnedsättning i skolmiljön.

Nedan används SPSM:s aspekter av begreppet delaktighet som utgångspunkt för att belysa de förutsättningar för delaktighet som ges alla elever i skolan.

1. **Tillhörighet** i formell mening är att tillhöra en skola och en klass, men det eleverna ofta avser är upplevelsen av att ha en plats i en kamratgrupp. Att hamna utanför kamratgruppen är något de flesta elever vill undvika. I en forskningsrapport skriver H. Elvstrand att risken för att bli marginaliserad i kamratgruppen gör att elever positionerar sig själva gentemot andra, för att undvika att själva bli utanför eller marginaliserade (H. Elvstrand, 2009). Enligt Elvstrand anger elever som skäl till andra elevers utanförskap att de är oattraktiva och har själva skuld till marginaliseringen.

Många elever med funktionsnedsättning saknar upplevelsen av att ha en plats bland kamrater, enligt Folkhälsoinstitutets rapport "Hälsa och välfärd hos unga med funktionsnedsättning". Därför uppmanas skolan i rapporten att särskilt uppmärksamma elever med funktionsnedsättning och deras situation i kamratgruppen (Statens Folkhälsoinstitut, 2013).

2. **Tillgänglighet** handlar om att ha tillgång till aktivitetens fysiska, symboliska och socio-kommunikativa sammanhang. Den fysiska tillgängligheten handlar inte bara om betydelsen av en fysisk miljö som är tillgänglig utan också om att läromedlen är tillgängliga, t.ex. i form av alternativa verktyg eller tekniska hjälpmedel. I en kartläggning som SPSM gjorde 2012 om läromedelsbehovet för elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar fann man att det i stort sett inte finns några läromedel på marknaden som är särskilt utvecklade eller anpassade för den gruppen (SPSM, 2013). Skolinspektionen skriver i sin rapport om it-användning i skolan, att även om tillgången på datorer i skolan är god idag så saknar många lärare kunskap om hur datorn kan användas som ett läromedel. Lärare lyfter fram att de behöver kompetensutveckling i hur it kan utgöra ett pedagogiskt verktyg (Skolverket, Rapport 386).

Socio kommunikativ tillgänglighet handlar både om att förstå kommunikationen i samband med undervisningen i klassrummet men också att förstå normer för samspelet i klassrummet och i lek på raster. Marita Falkner visar i sin avhandling om elever med autismspektrumstillstånd att de ofta upplever att deras lärare inte förstår dem och de inte förstår sina lärare och att de heller inte har någon dialog med sina klasskamrater på raster (M. Falkner 2013).

Att lärare och elever tänker på liknande sätt, att de har liknande tankestil, är en viktig faktor för om ett inkluderande arbetssätt ska lyckas. Det visar en forskningsstudie som Elisabeth och Bengt Persson gjort i Essunga kommun (Skolverket, 2012). I boken "Inkludering och måluppfyllelse – att nå framgång med alla elever" skriver E. och B. Persson att i samtal mellan pedagog och elev som har svårt att förstå och genomföra förväntad arbetsuppgift ställs frågan "Hur vill du ha det på lektionerna för att det ska fungera för dig?" Just denna fråga som eleven själv får formulera hur den tror att lektioner ska vara för att han/hon ska förstå beskrivs som väsentlig. Läraren försöker anpassa sig för att göra skolarbetet begripligt för eleven. Eleven märker lärarens ansträngning och känner sig lyssnad till (B. och E. Persson, 2012).

3. **Samhandling**, att vara med i samma handling i klassen eller på rasten och att känna sig som en i gruppen. Att utifrån elevens eget perspektiv ha en känsla av att vara en del av en helhet och inte tvingas tillhöra av andra beslutade undergrupper, t.ex. liten undervisningsgrupp på skolan, lyfts fram av E. och B. Persson i boken "Inkludering och måluppfyllelse". Man menar att elever som placeras i en särskild grupp riskerar att hamna i utanförskap som kan vara svårt att bryta och övriga elever lär sig att det är riktigt att avskilja individer som inte passar in. En lärare som citeras i boken beskriver inkludering genom att ta elevens perspektiv "jag är en i gruppen, det är gruppen som drar och jag är del av den gruppen". En vägledande princip för det inkluderande arbetssättet som bedrivs i Essunga är enligt B. och E. Persson att eleverna stödjer varandra och bidrar tillsammans till ett gemensamt bästa för att på sikt kunna nå bättre resultat (B. och E. Persson, 2012).

I Skolverkets rapportering från boken "Utmärkt undervisning" av Jan Håkansson och Daniel Sundberg lyfts särskilt fram att kvalitativt god undervisning kännetecknas av kollektivt lärande, där eleverna drar nytta av varandras kunskaper, erfarenheter och perspektiv. Det är därför viktigt att skapa ett klimat som understödjer interaktion mellan eleverna. Det är inte effektivt med kompensatorisk undervisning (Skolverket/skolutveckling 2013).

"Peer learning" är ett område som enligt Tema Elevperspektiv (forskning.se i samverkan med Skolverket) uppmärksammas i internationell forskning för att förbättra

elevers lärande i klassrummet. Enligt Tema Elevperspektiv är ”peer learning” en paraplyterm som omfattar olika former av lärande där kamrater hjälper varandra och som har stora lärandevinster inte minst för elevgrupper med särskilda behov (forskning.se i samverkan med Skolverket).

4. **Erkännande**, handlar om att som elev uppfattas som någon som har en plats och tillför något till gruppen, klassen. Det i sin tur handlar om kamratgruppens tolerans för olikhet, men också hur skolans värderingar och normer återspeglar sig i kamratkulturen. Här har skolan ett stort ansvar. Parallellt med kunskapsuppdraget har skolan i uppdrag att förmedla och förankra demokratiska värden. Eleverna måste lära sig att koppla skolans och samhällets värderingar till egna ställningstaganden och handlande. För det krävs möjlighet till öppna och respektfulla diskussioner. I Skolinspektionens rapport ”Skolornas arbete med demokrati och värdegrund” skriver man att en förutsättning för att alla elever ska komma till tals och vara delaktiga i klassrummen krävs ett öppet och tillåtande samtalsklimat. Lärare behöver vinlägga sig om att alla elever inkluderas och ges möjlighet att delta genom att ge uttryck för sina tankar och åsikter samt träna sig på att motivera dem för andra. Eleverna behöver koppla begrepps- och kunskapsutveckling till egna erfarenheter och agerande, för att de ska kunna se och förstå undervisningens relevans för det egna livet och agerandet (Skolverket, 2012:9).

I Skolinspektionens granskning 2012 konstateras att på flertalet granskade skolor saknades en gemensam hållning kring demokratiuppdraget. Demokrati- och värdegrundsfrågor ventilerades sällan i arbetslag och i hela personalgruppen och följdes inte heller upp. Saknaden av en gemensam tolkning och hållning får enligt Skolinspektionen till följd att det dels förekommer variationer i fråga om det värde lärarna lägger i olika begrepp som sedan i sin tur påverkar vad de förmedlar till eleverna. Dels finns det enligt den enkät Skolinspektionen gjort bland lärare en uppfattning om att man i hög grad arbetar med demokrati- och värdegrundsfrågor, medan klassrumsobservationer däremot har visat att så endast delvis, och ibland inte alls, varit fallet (Skolinspektionen, 2012:9).

5. **Engagemang**, styrs ofta av lust. Lust kan väckas i undervisningssituationen, av lärarens engagemang och av att möta och ingå i andras engagemang och intressen. Intresset för undervisning och lust till lärande är högt bland yngre elever, men minskar bland eleverna upp i åren i grundskolan, för att delvis komma igen i gymnasieskolan. I Skolinspektionens rapport till regeringen ”Olika elever – samma undervisning” klarar var femte grundskola och var tionde gymnasieskola inte av att utforma undervisningen med hänsyn till eleverna. Det beskrivs som den mest allvarliga bristen i dagens skola. En undervisning som inte anpassas efter elevernas förutsättningar, behov och intressen, där eleverna inte känner att skolarbetet berör dem själva och deras liv, där tappar de intresse och engagemang för skolarbetet (Skolinspektionen, 2011). Liknande kritik mot skolor riktade Skolinspektionen i sin rapport till regeringen 2012.

I SKL:s rapport Grundskola 2013 skriver Håkan Sörman, vd för SKL, att motivera eleverna är både lärarens svåraste och viktigaste utmaning. Skolan konkurrerar med så mycket annat intressant, så det gäller att möta eleverna i deras vardag och på deras villkor. Det gäller att skapa ett tillåtande klimat, där man får göra fel och där man stimuleras till att utmana och anstränga sig (SKL, 2013).

Elevers intresse och motivation för olika ämnen i skolan varierar med elevernas bilder av ämnen skriver Tema Elevperspektiv. Lärares och skolans attityder till olika ämnen formar elevernas bilder. Dessutom menar Tema Elevperspektiv att elevernas motivation kan öka avsevärt om ämnesundervisningen utmanar och når just bortom elevernas rådande nivå (forskning.se i samverkan med Skolverket).

I boken ”Inkludering och måluppfyllelse” beskriver elever vikten av lärares positiva attityd för en skolmiljö som väcker ”lust att arbeta i” (B. och E. Persson, 2012)

Att fånga elevers engagemang och intresse kan göras på olika områden. Elever får sällan vara med och påverka hur den egna skolmiljön utformas. Samtidigt som den fysiska miljön har stor betydelse för elevers lärande. I Skolportens FoU-bevakning berättas om hur elevers delaktighet och intresse ökade när de genom dialogplanering fick ta del av projektering av skolans utemiljö (Skolporten Matchmail 2012).

6. **Autonomi**, handlar om att eleven har inflytande över sin situation och ges möjlighet till självbestämmande. I en avhandling av H. Elvstrand framtagen vid Linköpings universitet redovisas forskning som tar sin utgångspunkt i elevers erfarenheter av sin delaktighet. En förutsättning som ska finnas är att delaktigheten ska vara autentisk och upplevas genuin. Att som elev få vara med och bestämma inriktningen på det som de blir tillfrågade om men också att vuxna är intresserade av deras tankar och förslag på ett riktigt sätt och att elevernas synpunkter följs upp och diskuteras. Forskning författaren hänvisar till har visat att barn redan från sju år kunde skilja ut när elevers arenor för formellt beslutsfattande fungerade på ett demokratiskt sätt eller när det bara hade ett symbolvärde (H. Elvstrand, 2009).

En aspekt av delaktighet som Elvstrand betonar är att eleverna förstår vad som sker och att eleverna upplever situation som rättvis. Till exempel kan elever ha svårt att förstå om lärare påtalar alla elevers lika värde men i praktiken kategoriserade elever på olika sätt. Ett annat exempel på vad elever upplever obegripligt är när uppsatta regler inte följs, regler inte tillämpas på samma sätt eller att de inte tycker att de fått förklaring till reglerna. Slutsatsen enligt författarens referenser är att då elever inte vet hur uppsatta regler kommer att efterföljas leder det till att eleverna mister sin möjlighet att förhandla om dem (H. Elvstrand, 2009).

Tillgången till information är en bas för inflytande och självbestämmande enligt Elvstrand. Huruvida informationen ger förutsättning för delaktighet är beroende av hur interaktionen mellan elev och vuxen ser ut om den kännetecknas av en ömsesidighet (H. Elvstrand, 2009).

Kontinuiteten och samstämmighet har också betydelse för elevers känsla av att kunna ha inflytande. I skolan kan elevers delaktighet variera och möjligheten att ha inflytande är inte alltid lätta att förutse. Under en lektion kan elever utöva hög grad av inflytande medan de på nästa lektion inte erbjuds någon delaktighet alls. Bland pedagoger är det stor skillnad i vilken utsträckning elevers inflytande uppmuntras och upprätthålls (H. Elvstrand, 2009).

Tema Elevperspektiv (forskning. se i samverkan med Skolverket) framhåller att elever lär sig mer, blir mer

engagerade och tar mer ansvar om de upplever ett reellt inflytande över undervisningens innehåll och hur den utförs. Inflytande och eget ansvar kan dock också innebära risker. Därför har Tema Elevperspektiv i sin rapport problematiserat möjligheter och risker med elevinflytande. Man skriver i rapporten att ”Inflytande förknippas ibland med individualisering, och en uppfattning om att maximalt inflytande innebär maximal anpassning till individens behov. Det är dock viktigt att komma ihåg att en individs inflytande och val ovillkorligen påverkar andra individers möjligheter att göra val”. Risken finns, menar man, att undervisningen anpassas och individualiseras utifrån de som hörs och har resurser medan andra kommer i skymundan. En annan risk som lyfts fram är att elevers inflytande kan bli kontraproduktivt genom att de lär sig förhandla bort studietid och dra ner kraven från skolan, framför allt från de teoretiska kraven. Detta är ett problem som har uppmärksammats i gymnasieskolors yrkesförberedande program. Något också P-Å Rosvall visar i en studie där eleverna berättar att det ger social status bland kamrater att inte visa studieintresse, till exempel genom att påverka läraren avbryta lektionen i förtid (Rosvall, 2012). Tema Elevperspektiv vill visa på vikten av att skolan analyserar elevers inflytandeförsök för att fundera över frågor vem som egentligen får inflytande över vad och varför (forskning.se i samverkan med Skolverket).

Tema Elevperspektiv har också skrivit om den formella formen av inflytande i form av elevråd. De menar att många elever, särskilt äldre elever, har lågt förtroende för elevrådets möjligheter att utöva inflytande och väljer istället andra vägar när de vill påverka. Intresse för att delta är lågt och det är främst flickor som känner ansvar och tar på sig att vara representanter. Trots att eleverna inte tillmäter elevrådet något högre värde för inflytande, tycker många elever att det är viktigt att ha ett elevråd. Man ser elevrådet som ett slags modell för hur man kan bedriva påverkansarbete i andra sammanhang (forskning.se i samverkan med Skolverket).

Studiero/Arbetsro

Återkommande har det under de senaste åren rapporterats om att elever inte upplever lugn och ro på lektioner. Kraven på att skolan ska erbjuda eleverna en lugn arbetsmiljö har därför skärpts. Enligt den nya skollagen ska utbildningen utformas så att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero.

Enligt en litteraturstudie på ämnet arbetsro i skolan är det vissa företeelser som ger förutsättningar för, respektive ger inte förutsättningar för arbetsro. Exempel på det är: uttalade och outtalade regler och rutiner, den tillåtna och icke tillåtna klassrumskommunikationen, förekomsten av synliga störningar och incidenter samt inte minst yttre ramar som hur lektioner startas upp och hur de avslutas (Barko och Hansson, 2007).

För att belysa elevers tankar om arbetsro har ett antal specialpedagoger/speciallärare i stadens grundskolor ombetts ställa följande två frågor till några av sina elever;

1. *Vad är arbetsro för dig?*
2. *Hur ska det vara på lektionen för att det ska vara bra?*

De svar eleverna ger visar att det är viktigt för dem att det är tyst i klassrummet, att stämningen i klassen är bra och att lärarens sätt att leda är viktigt för ett bra arbetsklimat.

Elevkommentarer från intervjuer: Pojke årskurs 9, *"Läraren berättar vad som ska göras på lektionen, alla lyssnar och börjar jobba"*. En liknande fråga ställdes till elever i Essunga kommun (B. och E. Persson, 2012), *"Hur vill du ha det på lektionerna för att det ska fungera för dig?"* Flera elever uttryckte behov av att veta vad som kommer att hända under lektionen, vilka uppgifter de ska arbeta med redan när lektionen börjar. En elev framhöll vikten av att *"lärarna fattar att eleverna lär olika och att de måste förklara på olika sätt"*.

Forskning visar att läraren är mycket viktig när det gäller elevens resultat i skolan. Skickliga lärare kan skapa en god miljö för lärande, vilket också innebär en god relation till eleverna. De engagerar sig känslomässigt och har höga och realistiska förväntningar på sina elever. Den kompetenta läraren kan också situationsanpassa sin undervisning. Elevkommentarer från intervjuer: Flicka 13 år, *"Läraren ska vara bra, inte för jobbig, men sträng"*. Pojke 15 år, *"Läraren ska vara tydlig, gärna diskussioner utan skrik"*. Pojke i årskurs 6, *"När det är lugnt och*

man inte har förväntningar på eleverna som är för stora. Bra kompisar”.

Skolinspektionen visar i en rapport från 2010 på vikten av individanpassning, variation och utmaningar i en lärandemiljö som är trygg, stödjande och uppmuntrande, där man inte bara tolererar utan välkomnar misstag. Det handlar om proaktiva och stödjande klassrum där eleverna tillåts ta intellektuella risker och där fokus sätts på lärande och inte bara på att ge rätt svar. Det handlar om lärare som kan leda och genomföra en variation av undervisningsmetoder, alternativa ansatser och förklaringar av innehållet och som använder varierat undervisningsmaterial och utmanande uppgifter. Det gäller även lärare som utgår ifrån att elever har olika inlärningsstilar och utvecklar olika strategier i lärandet och organiserar undervisningen därefter, jämfört med lärare som tror att alla elever lär på samma sätt och undervisar därefter (Skolinspektionen, 2010). Elevkommentarer från intervjuer: Flicka 17 år, *”Varierad undervisning, inte samma innehåll eller arbetssätt varje lektion”*. Pojke 11 år, *”Att man förstår vad fröken säger. Ibland berättar min fröken för snabbt så jag inte förstår. Det är lättare när hon visar bilder och berättar.”*

Skolinspektionen skriver också att det är viktigt att klimatet i klassrummet tillåter olika uppfattningar att komma till tals och alternativa förklaringar och alternativ förståelse utvecklas och undersöks. Om läraren visar tolerans för elevers skilda åsikter, respekterar och visar intresse för elevernas idéer och låter dem vara med och påverka, gynnar det dessutom att motsvarande attityd utvecklas hos eleverna (Skolinspektionen, 2010). Elevkommentarer från intervjuer: Årskurs 6, *”Bra stämning i klassrummet och man får hjälp av en pedagogisk lärare. Årskurs 9, ”Jag påverkas mer av hur det är runtomkring mig än hur intressant ämnet är. Lugn och trevlig stämning, mer arbetsro om ämnet är roligt eller intressant, då lyssnar alla.”*

I en avhandling skriver Gerrbo att en stunds ostört arbete i en avskild miljö, i direkt anslutning till ordinarie klassrum med nära stöd av en lärare, utan distraherande ljud, kan vara helt avgörande för en del elevers lärande, särskilt i de fall eleven själv väljer eller föreslår att göra så (Gerrbo, 2012). Elevkommentar från intervjuer, pojke årskurs 2, *”Jag vill vara ensam med en fröken för då kan jag jobba bättre. Det ska vara tyst och inte låta, då kan jag lösa mattetal.”*

1.6.2 Trivseln i skolan

Skolklimat och risken för mobbning och andra typer av kränkningar

De flesta elever uppger i enkätsvaren att de trivs och känner sig trygga i skolan, men många instämmer också i att de inte är nöjda med stämningen i klassen och i skolan. Känslan av trygghet har minskat något i jämförelse med tidigare år, framför allt bland flickor i grundskolan. Det är också framför allt flickor som svarar att de har blivit utsatta för mobbning, men generellt sätt har andelen elever som blivit utsatta för mobbning ökat. En stor andel föräldrar till yngre elever uppger att deras barn blivit illa behandlade av andra barn i skolan. Skolklimat och värdegrundsarbete är med andra ord aktuella arbetsområden för stadens skolor.

Att lärandet ska ske i ett tryggt sammanhang, med goda relationer det är väl dokumenterat i forskningen. Aktuell internationell forskning på lärandeområdet är John Hattie som i boken ”Synligt lärande” betonar det ”tillitsfulla lärandeklimatet”. Aktuella svenska forskare inom samma område Håkansson och Sundberg understryker i boken ”Utmärkt undervisning” vikten av den ”kommunikativa lärandemiljön”, baserad på förtroendegivande relationer.

Det finns också aktuell forskning som belyser arbetet med skolklimat och risker för mobbning och andra kränkningar mer explicit.

Johanna Svahn studerar i sin avhandling vid Uppsala universitet hur mobbning kommer till stånd. Hon visar hur exkludering bland barn sker i olika former av väldigt diskreta och ofta till synes oskyldiga situationer. De sker i vardagliga kamratgruppsinteraktioner genom en rad olika aktiviteter, t.ex. skvaller, vilka kan få avgörande konsekvenser för olika barns deltagande i gruppen (J. Svahn, 2012). I en intervju i Skolporten säger Johanna Svahn att det blev tydligt i hennes studie att ”det normsystem som finns inom barngruppen är något helt eget och separerat från skolans officiella regim” (Skolporten aug. 2012).

En avhandling av H. Elvstrand, Linköpings universitet är också inne på området elevers sociala relationer. Elvstrand skriver att strategier för att bekräfta gemenskap och tillhörighet pågår ständigt bland eleverna i skolan och det kräver ett aktivt

handlande. I det relationsskapande gör eleverna kategoriseringar, ett ”vi- och dom” tänkande. För en del barn innebär det stor frihet, för andra ett hot om att bli utestängd. Utanförskapet beskrivs i termer av marginalisering. Inför risken att bli marginaliserad positionerar sig eleverna gentemot andra. De elever som hamnar utanför anses själva skuld till utanförskapet och kan bli stigmatiserade (H. Elvstrand, 2009).

Det sociala samspelet elever emellan och mellan lärare och elev är den största prövningen för pedagoger enligt en avhandling av I. Gerrbo, Göteborgs universitet. Enligt Gerrbo ses tidig bedömning och betygssättning av många som lösning på dagens skolproblematik, men en skola för alla handlar inte i första hand om kunskapsutveckling i traditionell mening, snarare om social utveckling, delaktighet och samspel, menar han. Det krävs ett ”nära lärarskap” för att förstå alla svåra situationer elever kan hamna i tillsammans med klass- och skolkamrater och som kan leda till att eleverna mår dåligt och far illa i skolan. En kritisk aspekt av skoldagen är när närheten mellan lärare och elever av praktiska skäl minskar, t.ex. vid raster, när strukturerna bli mindre tydliga. De tillfällena behöver förberedas och lärares pedagogiska arbete på skolgården måste uppgraderas. Det kan då handla om att dels avvärja incidenter som är på väg att hända, dels hjälpa elever som behöver hjälp att ta sig in i ett sammanhang. Gerrbo betonar alla de små, subtila saker lärare kan göra som gör stor skillnad för eleverna och minskar den sociala oron som kan finnas (I. Gerrbo, 2012).

Universitetslektor Lena Lang är en av forskarna som håller i projektet ”Inkludering – en likvärdig skola för alla” vid Malmö högskola. I en intervju i tidningen Magasin 360 säger Lena Lang att man med inkludering avser att åstadkomma ett sammanhang där alla elever både kan lära och befinna sig i ett gemensamt socialt sammanhang. I en tid när barns enskilda förmågor alltmer mäts och värderas, är det risk att lärandesammanhanget förbises (Magasin 360 nr 1/2013).

I CHESS (Centre for Health Equity Studies) studie ”Skolans betydelse för barns- och ungas psykiska hälsa” visar man att det sociala klimatet på skolan har stor påverkan på barns och ungas psykiska hälsa. När det sociala samspelet på skolan blir destruktivt är risken hög både för att eleverna får psykosomatiska svårigheter och för ett utagerande beteende. Studien pekar särskilt på några grupper som i högre grad riskerar att fara illa och bli mobbade. Det är elever som inte bor med sina biologiska föräldrar

och som i mer högpresterande skolor riskerar att bli utsatta. Vidare elever från andra länder. De blir mer mobbade och mår sämre när de går i skolor där det finns få invandrade elever. Sämst av alla i den svenska skolan enligt studien mår de ensamkommande flyktingbarnen (CHESS i samarbete med Socialstyrelsen, 2012).

Elever med funktionsnedsättning är också en grupp som i många fall saknar en plats bland kamrater och riskerar att bli marginaliserade (Statens Folkhälsoinstitut, 2013).

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning både 2010 och 2011 återkommer kritiken mot att det i alla skolformer är långt kvar till en trygg lärandemiljö för alla elever. Man menar att det finns omfattande brister i det förebyggande arbetet mot kränkningar. Skolinspektionen konstaterar att skolornas planer mot kränkande behandling sällan utgår från en kartläggning av behoven i den aktuella verksamheten (Skolinspektionen, 2011 och 2012).

Kraven på skolan att både arbeta med att främja skolmiljön, att förebygga diskriminering och kränkningar samt ha klarlagt hur man ska agera när något händer, har skärpts i nya skollagen. Undervisningsråd Annika Hjelm framhåller i Skolverkets Nyhetsbrev att det inte är något engångsarbete att komma tillrätta med mobbning och kränkningar. Arbetet ska bedrivas hela tiden och involvera både elever och all personal (Skolverket nr 2/2012). I en intervju i P4 Radio Stockholm säger Annika Hjelm, apropå att Skolverket 2011 gav flertalet förekommande antimobbningsprogram svidande kritik, att ”skolor är medvetna om att det inte finns några enkla standardlösningar. Det handlar om ett långsiktigt arbete med att kartlägga sin egen situation och utarbeta ett arbete efter sina egna förutsättningar” (Nyheter P4 Radio Stockholm 2012-08-21).

Kränkningar på nätet är allt mer vanligt förekommande. Enligt en undersökning från antimobbningsorganisationen Friends publicerad i SvD mars 2013 uppger hälften av de tillfrågade ungdomarna mellan 12 och 16 år att de har blivit utsatta för kränkningar på nätet. Det vanliga är att kränkningarna börjar i skolan och att de sedan fortsätter hemma på nätet. 80 % av de tillfrågade vet vem det var som utförde kränkningen, men bara hälften skulle ta hjälp av en vuxen om de blev kränkta. Uppmaningen till vuxna, från Lars Arrhenius, generalsekreterare på Friends, är att ställa frågor och prata om hur man uppför sig på nätet. Elza Dunkel, som forskar om barn och deras internetvanor,

understryker i samma artikel att samma regler hur man är och uppför sig i den vanliga vardagen gäller också på internet och vuxna behöver prata med barn om det (SvD 2013-03-13).

Av Skolverkets rapport om it-användning i skolan framkommer att många lärare känner ett ansvar för att arbeta förebyggande mot olika former av kränkningar via mobiltelefoner och internet. En förklaring till att det finns lärare som inte gör det är att de har behov av kompetensutveckling på området (Skolverket, Rapport 386).

Även s.k. maktlekar ska hanteras som kränkningar. Enligt Skolverket finns det ingen anledning att skapa särskilda åtgärder mot maktlekar. Lekar med inslag av våld eller andra kränkningar ska hanteras inom ramen för skolans arbete mot kränkningar och trakasserier (Skolverket, Pressmeddelande 2013-02-26).

Förekomsten av rasistiska och nationalistiska uppfattningar bland elever i gymnasieskolan har beskrivits i en etnografisk studie av Per-Åke Rosvall vid Göteborgs Universitet. Rosvall skriver om elever som har ett mycket uttalat rasistiskt sätt att uttala sig i klassrummet, men som lärare ofta försöker ignorera. Rosvall menar att eleverna väljer rasism för att utmana lärare och bygga status bland vänner i klassen. Lärare behöver därför argument. De behöver prata i arbetslag och andra sammanhang om hur man ska bemöta elevernas rasism. Enligt Rosvall ska lärarna alltid ta chansen att lyfta och bemöta rasistiska åsikter och lärare behöver skola både sig själva och eleverna i argumentation. De nationalistiska grupperna har enligt Rosvall blivit mycket mer slipade och det krävs idag erfarenhet och analys för att kunna svara (Göteborgs universitet, 2012).

Tobias Jobring, ordförande i Sveriges elevråd (SVEA) talar om att lärare behöver ha mer ”normkritik” i sin undervisning. Normer kring etnicitet, kön, religion etc. påverkar tänkandet. Jobring säger i en intervju på [genusskolan.se/Göteborgs universitet](http://genusskolan.se/Göteborgs_universitet) att ”alla elever behöver få en större förståelse för hur normer kan skapa fördomar och begränsa ens handlingsutrymme. Lärare behöver ha mer kunskap om normkritisk pedagogik och om hur man ger eleverna verktyg att påverka” (Skolporten, maj 2013).

1.6.3 Elevers trivsel i livet

Psykisk ohälsa, att känna delaktighet och vara utsatt för kränkningar

Den självupplevda psykiska ohälsan bland unga är fortsatt hög i jämförelse med alla andra åldersgrupper i Sverige enligt rapporten Barn och Unga, även om man gör en bedömning att ökningen har avstannat (Folkhälsoinstitutet, 2013). I elevhälsoenkäten framkommer dock att de yngsta eleverna i årskurs F-5, i allt högre utsträckning svarar att de inte trivs i livet. Det är framför allt flickor och de rapporterar sömnsvårigheter, nedstämdhet och känsla av att inte duga etc.

Om elever berättar att de sover dåligt och att de inte motionerar regelbundet är det en varningsklocka för att det finns risk för psykisk ohälsa och otrivsel i skolan, säger professor Maria Tillfors som arbetar med ett hälsofrämjande skolprojekt vid Örebro universitet. För att komma tillrätta med elevers trivsel kan just sömn och motion vara viktiga faktorer menar Maria Tillfors (forskning.se, 2012).

Livsvillkor som olika undersökningar pekar ut som de som har störst inverkan på det psykiska hälsotillståndet är; möjligheten till delaktighet, upplevelsen av att känna tillit och framför allt upplevelsen av att vara kränkt, diskriminerad och eller utsatt för mobbning.

Att känna inflytande och delaktighet i frågor som gäller dem själva gynnar ungas hälsa och känslan av tillit till andra minskar risken för stress, skriver man i rapporten Barn och Unga. Dock har man funnit en motsägelsefull bild. Unga människors upplevelser av att ha inflytande har ökat på senare år. Men nästan varannan ung saknar tillit till andra människor och var tredje har upplevt kränkande behandling (Folkhälsoinstitutet, 2013).

Heidi Carleby vid Mittuniversitetet i Östersund har gjort en studie bland elever i årskurserna 6-9 på en skola i Östersund. Avsikten var att studera sambandet mellan deltagandet i klassrummet, utsatthet för diskriminering och psykisk ohälsa. Carleby kunde konstatera att låg delaktighet i klassen och låg demokratisk kompetens ökade risken för att bli utsatt för diskriminering och därmed också för att eleverna skulle rapportera att ”de mår dåligt”. Bara vetskapen om att andra var utsatta för kränkningar

och diskriminering medförde en ökad stressnivå i klasserna och en sämre psykisk hälsa hos eleverna (Forum för genusvetenskap).

I CHESSE studie ”Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa” skriver man att mobbning och kränkningar är en av de starkaste källorna till psykiska besvär. I likhet med Carleby har man i CHESSE:s studie funnit att mobbning inte bara drabbar den som blir mobbad. Elever mår generellt psykiskt sämre i skolor där det förekommer mycket mobbning (CHESSE i samarbete med Socialstyrelsen, 2012).

Resultaten i CHESSE:s studie visar att fler flickor än pojkar vänder problemen inåt när de mår psykiskt dåligt i form av oro, nedstämdhet och psykosomatiska besvär. Pojkar är mer utagerande och får beteendeproblem. Studien visar också att flickors skolarbete påverkas mer än pojkars när de mår dåligt. Dock får pojkar som visar inåtvända symtom svårare att sköta skolarbete än flickor som drabbas av samma symtom.

Att inåtvända problem som oro och ångest hos flickor kan driva dem till hårt skolarbete och därmed höga betyg har Pia Rosander visat i sin avhandling vid Lunds Universitet. Rosander har funnit klara samband mellan höga betyg och individer som präglas av samvetsgrannhet och neuroticism. Hon menar att dagens skolsystem gynnar samvetsgranna och ångestdrivna elever, men att bara ha ångesten som drivkraft är inte bra i det långa loppet. Det innebär att djupinläringen uteblir. Djupinläringen sker bäst om den drivs av nyfikenhet. Enligt Rosanders uppfattning gynnar dagens skola så kallade ”duktiga flickor”. Pojkarna har oftare en personlighetstyp som drivs av lust och nyfikenhet som alltså inte belönas av betygssystemet. Rosander menar att skolan måste vara mer individualiserad för att fånga upp underpresterande elever, som har hög begåvning men saknar förmåga att till exempel planera sitt skolarbete. (P. Rosander, 2013).

Psykisk ohälsa och självmord

Självmord har minskat i alla åldersgrupper de senaste årtiondena utom bland ungdomar, visar Folkhälsoinstitutets rapport Barn och Unga 2013. Även narkotikadödligheten har ökat och allt fler unga vårdas för självskadebeteende och självmordsförsök (Folkhälsoinstitutet, 2013).

Rapporten Barn och Unga visar att ungdomars skattning av depressivitet, hopplöshet och ensamhet har ökat över tid. En rad sociala och miljöbetingade stressfaktorer kring identitet,

egenvärde, vänner, kärleksrelationer, familj och skolan medför en generellt ökad påverkan för unga i olika utvecklingsfaser, säger Britta Alin Åkerman och Johan Andreen vid NASP (Nationellt centrum för suicidforskning och prevention) i en artikel i facktidskriften Socionomen. Risk finns att stressfaktorerna bidrar till att depression utvecklas och att den unge hamnar i utanförskap och i mobbning, fortsätter Alin Åkerman och Andreen. De upplever inte att de klarar av livet. Då ungdomar är impulsiva och emotionellt och kognitivt instabila kan självmordstankar och självmordshandlingar komma. De allra flesta ungdomar vänder sig inte heller till vuxna för att få stöd och hjälp när de mår riktigt dåligt, utan talar hellre med en kamrat som då får ett för tungt ansvar och som kan känna sig bunden i förtroendet att inte berätta för någon annan (Socionomen 1/13).

Smittoeffekten är en annan faktor av betydelse för ungdomar, enligt Alin Åkerman och Andreen. Speciellt påverkade är de när någon person som har betytt mycket för dem har tagit sitt liv. Det kan vara en nära vän, en familjemedlem, men också en offentligt känd person (Socionomen 1/13).

Alin Åkerman och Andreen menar att personal i skolan och andra vuxna måste våga starta samtal med ungdomar om de livsvillkor ungdomarna lever under. Ett första steg är att arbeta bort tabuföreställningar om att det skulle vara farligt att tala om psykisk ohälsa och självmord (Socionomen 1/13).

Rektorn vid en skola där en elev tagit sitt liv berättar för tidningen *Lära* att de nu på skolan arbetar för att häva tabut om att prata om självmord och om att må dåligt. Rektorn fortsätter ”ungdomar har många frågor kring livet och döden och vi måste stötta dem i att finna svar och reflektera över sådant i vardagen” (Lära, 3/2013).

Den psykiska ohälsan och självmordsförsöken är flest hos flickorna, men pojkarna står för dubbelt så många fullbordade självmord (Folkhälsoinstitutet, 2013). Det är därför viktigt att nå ut till både pojkar och flickor med samtal. Michael Westerlund har i sin avhandling ”Självmord och Internet”, återgiven i tidskriften Socionomen, visat att det bland ungdomar är vanligt att via självmordschattar ventilerar sin ångest och sina svåra tankar. Det händer att de då inte möts med respekt utan tvärtom med kommentarer som förstärker ett självmordsbeteende. Risken för detta är störst för barn och unga som inte är tillräckligt sedda av vare sig vuxna eller kamrater menar Michael Westerlund (Socionomen 1/13).

Förutom depression och känsla av utanförskap är missbruk av alkohol och andra droger viktiga riskfaktorer för självmord. I Stockholms socialförvaltnings studie ”Skilda konsumtionsmönster” framkommer att trots en allmän minskning av den totala alkoholkonsumtionen bland stadens unga så ökar de alkoholrelaterade skadorna och sjukhusinläggningarna. Det förekommer alltså en polarisering i alkoholkonsumtion. Ökningen i konsumtionen bland de som dricker mest är störst bland flickor i gymnasiet och alkoholrelaterade sjukhusinläggningar ökar tydligast bland just flickor. En annan studie, som man hänvisar till i rapporten ”Skilda konsumtionsmönster”, har funnit att samma polariseringstendens som finns i alkoholkonsumtionen också finns i hälsa, särskilt psykisk hälsa. Man menar därför att det är viktigt att vidare undersöka vilka riskfaktorer som är relevanta för ungdomar med särskilt hög konsumtion av alkohol, speciellt med koppling till psykisk ohälsa (Stockholm stad, socialförvaltningen, 2012).

1.6.4 Högpresterande och särbegåvade elever

Den nya skollagen har skärpt kraven när det gäller skolans insatser för elever med goda studieförutsättningar. I tredje kapitlet står följande, ”*Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.*” Elevhälsorapporten för läsåret 2012/213 vill belysa situationen för särskilt begåvade elever och elever med särbegåvning. Frågan är vilka de är och i så fall om de också är i behov av särskilt stöd och anpassning av undervisning och lärmiljö för att komma till sin rätt och utvecklas vidare?

Högpresterande elever

Enligt rapporten ”Högpresterande elever, höga prestationer och undervisning” från Skolverket 2012, finns det inte någon internationell godtagen definition av vad begåvning är och vad den betyder för undervisningen. Detta synsätt talar mer om begåvad undervisning än om begåvade barn, och snarare om att skapa begåvning än om att upptäcka. Det handlar om en flexibel respons till elevers föränderliga lärandebehov (Skolverket, Rapport 379, 2012).

Rapportförfattarna framhåller att utvecklande av begåvning kräver ansträngning och uthållighet, och de varnar för att synen på begåvning som medfödd och statisk kan skapa en direkt motsatt inställning till skolarbetet hos eleverna. Risken är att elever som

ses som begåvade inte tror de behöver anstränga sig för att tillägna sig kunskap och de utvecklar inte de arbetsvanor och studieteknik som behövs senare i utbildningen då kraven ökar.

I rapporten framhåller elever och skolpersonal vikten av lärarens ämneskunnande och kompetens, deras engagemang och höga förväntningar på eleverna, snarare än en speciell pedagogik utformad för just elever med särskild förmåga. Det som är bra för elever i allmänhet tycks även vara bra för elever med potential att prestera på en hög nivå. Liksom övriga elever är dessa i behov av uppmuntran och vägledning, och att denna är anpassad efter den enskilda elevens behov och förutsättningar (Skolverket, Rapport 379, 2012).

Särbegåvade elever

Att vara särbegåvad är inte nödvändigtvis detsamma som att vara högpresterande enligt Sten Collander på Specialpedagogiska institutionen vid Stockholms universitet. På Mensas hemsida, (en förening där medlemmar har en sak gemensamt, en IQ över 130) står det att högpresterande elever kan svara på de frågor som ställs, medan särbegåvade kommer på alternativa sätt att lösa problem. Roland Persson som har forskat inom området särbegåvning ger följande definition på en särbegåvad människa: *”Den är särbegåvad som kontinuerligt förvånar både kunskapsmässigt och tillämpningsmässigt genom sin osedvanliga förmåga i ett eller flera avseenden”*.

Nacka kommun har gjort en utredning om elever med ”goda studieförutsättningar”. Där slås fast att forskare inte är eniga om hur särbegåvning ska mätas eller hur dessa elevers behov ska tillfredsställas i skolan, bara att särbegåvade elever inte får det stöd som de behöver (Nacka kommun, 2009).

En beskrivning av särbegåvade elever har gjorts av den amerikanska forskaren Linda K Silverman. Hon menar att vissa egenskaper och drag är viktigt att lärare känner till, som exempelvis nyfikenhet, förmåga att resonera, hög abstraktionsförmåga och perfektionism.

Enligt Jannica Stålnacke, psykolog och doktorand på Psykologiska institutionen vid Stockholms universitet, finns inga bekräftade siffror men ungefär två procent av eleverna brukar definieras som särbegåvade. Många särbegåvade gillar inte rutinuppgifter och de behöver ofta en person som kan motivera dem genom skoltiden. Stålnacke tror inte på att särbegåvade elever ska hoppa över ett skolår, det lönar sig sällan eftersom de ganska snabbt kommer ifatt de andra ändå. Det enda som händer är att de hamnar ännu mer efter socialt, eftersom de skiljs från

sina kompisar. Att fler kommuner inte har utrett vilken typ av stöd särbegåvade elever behöver förklarar Stålnacke med att särbegåvning generellt ses som ett privilegium och att specialpedagogiken är kopplad till elever i andra änden av problemskalan. Det råder en ”allmän föreställning” om att särbegåvade barn är lyckligt lottade (Stålnacke och Smedler, 2011).

Joanna Giota forskare vid Göteborgs Universitet har kunnat konstatera i sin forskning, publicerad i tidskriften Pedagogiska magasinet, att många särbegåvade helst vill gå i vanlig klass, i en vanlig skola. ”Vi vill vara som alla andra barn men gå i vår egen takt.” Det har byggts upp en motsättning mellan satsningar på elever i behov av särskilt stöd och elever med särskilda begåvningar, säger Giota. I själva verket kan det röra sig om samma elever (Pedagogiska magasinet 3/2011).

Anita Kullander, psykolog, säger i en artikel i tidskriften Familjeliv att många särbegåvade barn får nästan en mental blockering om de ges för lätta uppgifter. Vissa sitter av lektionerna, andra blir hemmasittare som vägrar att gå till skolan. De tycker att skolan är urtråkig och känner sig ofta misstrodda av lärarna. De kan kanske tänka ut väldigt avancerade mattetal i huvudet, men sedan kan de inte visa på pappret hur de har räknat. Då blir de misstänkliggjorda och ibland anklagade för att ha fuskat (Familjeliv, dec. 2011).

Särbegåvade flickor är ofta svårare att upptäcka, enligt Kullander. Trots att de är understimulerade accepterar de skolsystemet och blir högpresterande, men inte sällan mobbade, tjejer med MVG i alla ämnen. Pojkarnas understimulans märks ofta tydligare genom exempelvis skolk och provokationer mot lärare (Familjeliv, dec. 2011).

Särbegåvade elever faller ofta ut på arbetsminne på Wisc tester för de tröttnar på enformiga uppgifter och upplever de som kränkande (Familjeliv, dec. 2011).

Enligt utbildningsminister Jan Björklund har även de duktigaste eleverna rätt att utvecklas i skolan och därför startades hösten 2012 försök med spetsutbildningar på högstadiet som **begåvade elever** ska kunna antas till. Elever på spetsutbildningarna ska bland annat kunna läsa och få betyg i gymnasiekurser i matematik, engelska och andra språk samt NO- och SO-ämnen. Skolorna får utforma egna prov och tester för antagning och urval av elever.

Jannica Stålnacke har sammanfattat vad skolan kan göra för elever med särbegåvning:

- Var uppmärksam på de "oidentifierade" särbegåvade
 - Stimuleras på sin nivå
 - För att bli bra måste man öva och utvecklas
 - Kontakter och umgänge med andra särbegåvade
 - Att hoppa över klasser kan vara påfrestande socialt och emotionellt
 - Accelerera vissa ämnen (t ex matte)
 - Fördjupa kursplanen på ett genomtänkt sätt (berikning)
 - Särbegåvade är INTE extralärare
 - Se upp: uttråkade eller frustrerade kan hitta på annat!
- (Stålnacke och Smedler, 2011)

Sammanfattningsvis visar flera studier att begåvade elever också behöver stöd och stimulans i skolan. Framför allt behöver de utmaningar i sitt lärande för att tvingas träna studieteknik och i att arbeta på egen hand.

Begreppet särbegåvade

Fördjupningen på området högpresterande och särbegåvade avslutas med en skolpsykologs betraktelse över begreppet särbegåvade och elever som beskrivs som sådana.

Särbegåvade, exceptionellt begåvade, en IQ på minst 125-130hur vi än benämner, beskriver eller mäter särbegåvning, finns den vanligen hos 1 – 2 elever i varje skolklass.

En av dagens få svenska forskare på området är Roland Persson, professor i pedagogisk psykologi. Hans definition på en särbegåvad människa är: "Den är särbegåvad som kontinuerligt förvånar både kunskapsmässigt och tillämpningsmässigt genom sin osedvanliga förmåga i ett eller flera avseenden".

Det har i forskning visat sig att det sannolikt förhåller sig så att andelen människor med en hög IQ, successivt ökat från tiden när intelligens började mätas. Vad säger detta om hur vi hittills definierat och mäter intelligens/begåvning? Vad är det vi egentligen mäter om andelen människor med hög IQ ökar? Hur intelligent är vårt sätt att idag mäta eller beskriva intelligens/begåvning? Vet vi med säkerhet att normalkurvan fortfarande gäller där 2% av befolkningen bedöms ha en IQ på 131 och över?

En särbegåvad lär snabbare, mer och annorlunda än de flesta andra, d.v.s. lärandet och tänkandet är både kvantitativt och kvalitativt utmärkande. Trots sin osedvanliga förmåga får inte alla

särbegåvade en utmärkande hög IQ på intelligenstest. En del t.e.x. svarar helt enkelt inte på frågor som de uppfattar som meningslösa, med effekten att deras testresultat försämras, men är de mindre begåvade för det ?

Av utvecklingen av resultaten i intelligenstest att döma, verkar det som att den mänskliga intelligensen visar sig på olika sätt beroende på i vilken tid och plats/miljö den befinner sig även om den är genetiskt betingad. Detta talar sammantaget för att mänsklighetens intelligens över tid är rörlig och föränderlig snarare än statisk. Kan vi då ”fånga” intelligens och dess komplexitet i något mätbart ? Är det dags, med tanke på utvecklingen, att fördjupa och vidga forskningen om (sär)begåvning ? Exempel på en sådan forskning inom skolan skulle kunna vara dess lärmiljö och hur vi där kan utveckla förmågan att upptäcka och stimulera våra särbegåvade elever, deras sätt att tänka, reflektera och lära.

Inom dagens svenska skola finns särbegåvade barn som flyttar upp flera klasser för att få utmaningar värdiga sin kapacitet. Det finns unga vuxna som ej ”klarat” att fullfölja gymnasiet och samtidigt kvalificerar sig för ett medlemskap i föreningen Mensa (där alla har en IQ på minst 131). Vad säger detta om eleverna och dagens svenska skola ?

Dagens skola – en skola för alla – behöver byggas på grunden att vi alla är både lika och olika men på olika sätt och inom olika områden.

Trots att idén med hela skolans verksamhet är *lärande*, sker gruppindelning idag i klasser grundade på elevernas ålder. Hur skulle det se ut om skolan istället byggdes på en stomme av *lärgrupper*(klasser) med ett antal *lärnivåer* som var och en förgrenar sig i alternativa *lärmodeller / profiler* ? När en elev, oavsett ålder, har uppfyllt kunskapsmålen på en lärnivå, går han/hon vidare till nästa. För att stimulera utvecklingen i lärandet är det viktigt att systemet gynnar rörlighet och flexibilitet, så att varje enskild elev kan vara på olika lärnivåer i olika ämnen, även om man har en hemvist i en specifik lärgrupp. Effekten av ett sådant system skulle sannolikt bli att en övervägande majoritet elever i de flesta ämnen är relativt jämnåriga, dock med en viss spridning i ålder, vilket även gynnar den sociala gemenskapen och utvecklingen. Ett system med anpassning till den enskilda elevens lärnivåer i olika ämnen, skulle kunna gynna en optimal inläring baserad på *allas individuella förutsättningar*, inklusive de särbegåvades.

Utanför en skobutik i Stockholm står skrivet: ”*Här behandlar vi alla olika*”. Kan personal i en skoaffär ha insett något som dagens svenska skolsystem har missat? Om vi har olika fötter behövs en variation i utbudet av sko(l)modeller. Om vi har olika hjärnor står och går, lär och är vi olika. En särbegåvad elev i dagens svenska skola har uttryckt: ”en skoldag är lika tråkig som att vänta på bussen i sex timmar”.

1.6.5 Förslag på utvecklingsområden

I delrapport I redovisas redovisningar av resultat, slutsatser, trender från elevhälsoområdet och kopplingar görs till aktuell forskning. Mot bakgrund av redovisningarna har följande utvecklingsområden för skolans arbete framtagits:

- Genom handledning, lärarronder och annan kompetensutveckling bidra till att undervisningen i högre utsträckning kan anpassas till elevernas förutsättningar, behov och intressen.
- Lärarledarskapet följs upp i medarbetarsamtal.
- Uppgradera det pedagogiska ledarskapet också för tider och situationer utöver lektionstid då mindre struktur gäller.
- Lärare ges utrymme att i diskussioner med kollegor utveckla och stärka sin förmåga att argumentera i värdegrundsfrågor.
- Tydliggör skolans syn på fusk och plagiat och vad som gäller när det påträffas.
- Ge särbegåvade elever utmaningar i lärandet.

Litteraturförteckning:

- Skolverket Rapport 379, 2012. Högpressterande elever, höga prestationer och undervisning
- Stålnacke, J. Att se mönster i prickar – en föga användbar förmåga? Intervju- och enkätstudier om logisk-analytisk särbegåvning i Sverige. Stockholms universitet, 2007.
- Stålnacke, J., & Smedler, A.-C. Psychosocial Experiences and Adjustment Among Adult Swedes With Superior General Mental Ability. *Journal for the Education of the Gifted* 0162353211424988, first published on October, 20, 2011
- [Giota, J. Nivågrupperingar och särskilda undervisningsgrupper](#), Pedagogiska magasinet, Nummer/häfte 3, 2011, Tidskriftsartikel
- Silverman, Linda K. Social Representation of Gifted Children: A Preliminary Study in France, 2009
- Kullander, A. Artikel, "Även särbegåvade behöver hjälp, **FAMILJELIV**, Publicerad 3 december 2011
- Nacka kommun, 2009, rapport, "Maximal utveckling för alla, hur möter skolan elever med goda studieförutsättningar?"
- SFS 2010:800 den nya skollagen
- Gerrbo, I. Idén om en skola för alla och specialpedagogisk organisering i praktiken, Göteborgs universitet, 2012
- Skolinspektionen. Framgång i undervisningen, 2010
- Wallström, C. Se mig som jag är, 2013
- Rosvall, P-Å. ... "det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras...", Göteborgs universitet 2012
- Persson, B & Persson, E, Inkludering och måluppfyllelse – att nå framgång med alla elever, 2012
- Sveriges kommuner och Landsting. Grundskola 2013, Hur motiverar skolan eleverna?
- P. Rosander. The importance of personality, IQ and learning approaches: Predicting academic performance. Lunds universitet 2013.
- H. Carleby, fil.dr. Samband mellan deltagande i klassrummet, diskriminering och ohälsa bland pojkar och flickor i skolår 7-9. Forum för genusvetenskap vid Mittuniversitet, 2013 02 21
- Statens Folkhälsoinstitut, Barn och Unga 2013. Samordnad Folkhälsorapport.
- Svahn, Johanna. The Everyday Practic of School Bullying, avhandling vid Uppsala universitet 2012
- Magasin 360 om forskning och utveckling i skola och förskola. Nr 1/2013. Utgivare: Skolporten
- CHESS (Centre for Health Equity Studies) vid Stockholms universitet i samarbete med Socialstyrelsen. Projekt: Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa, 2012.
- Falkner, Marita, "From Eye to Us – prerequisites for and level of participation in mainstream school of persons with Autism Spectrum Condition". Avhandling: Högskolan i Jönköping 2013
- Skolverket, skolutveckling, specialpedagogik, 2012
- forskning.se i samverkan med Skolverket – Forskning för skolan, Tema Elevperspektiv
- Skolverket, It användning och it-kompetens i skolan. Rapport 386, 2013.

**Bilaga I, Skolstöds iakttagelser läsåret 2012 / 2013.
En sammanställd utvärdering av läsårets arbete är
framtaget inom enheten. Nedanstående punkter
sorterade på individ-, grupp- och organisationsnivå
är hämtade från sammanställningen.**

Individnivå:

- Skolor som söker konsultation kring en elev har ofta redan en uppfattning som de helst vill få bekräftad. Att problematisera bilden uppskattas inte alltid.
- En elevs problematik beskrivs vanligen på individnivå, medan lösningen ofta finns på grupp- och/eller organisationsnivå.
- Elever som kommer till gymnasieskolan från liten grupp i grundskolan saknar ofta erfarenheter av studieteknik och brister i vana att planera och att göra läxor.
- Elever i behov av särskilt stöd i gymnasieskolan har ofta tillgång till privat smart telefon och även till datorer på skolan, men har inte fått kunskap om hur de ska användas som kompensatoriska hjälpmedel.

Gruppenivå:

- Lärare saknar ofta kunskaper i hur Ipads används i utbildningen.
- Den transparenta skolan och lättheten idag att göra sig hörd via internet och sms har ökat kravet på lärarnas tillgänglighet. Pressen från föräldrar att ta fram individuellt anpassade lösningar för de egna barnen har därmed också ökat.
- Den sociala gemenskapen och kontinuiteten i klasser hotas när det blir allt vanligare att elever byter skola mellan läsår.

Organisationsnivå:

- **Det stora antal projekt som är på gång samtidigt inom förvaltningen där många skolor är involverade, får skolor att göra omprioriteringar av vad som ska stå i fokus. Lärare som ingår i nätverk, handledningsgrupper, utbildningssatsningar etc. måste avbryta i förtid för att lägga tid på nya aktiviteter.**
- **Skolor anpassar utformningen av sina ansökningar om tilläggsbelopp för elever i behov av särskilt stöd till aktuellt regelverk för ansökningar.**
- **Dagens verksamhetsstödsystem gör att skolor som arbetar inkluderande inte får tillgång till stöd. De som arbetar exkluderande har större möjlighet att få det.**
- **Inkludering som arbetssätt på skolor riskerar att få en negativ klang om arbetssättet inte införs långsiktigt med en tydlig plan där all personal är delaktig.**

Bilaga II, statistisk serier, sammanställda uppgifter läsåret 2012/2013

Elever mottagna i särskolan:

Antalet Stockholmselever i obligatoriska särskolan: 863

Antalet Stockholmselever i gymnasiesärskolan: 581

Fysiska funktionsnedsättningar

TOTAL

Syn	Hörsel	Rörelsehinder
217 (217)	370 (349)	317 (308)

Siffror inom parentes = läsåret 2011/2012

GRUNDSKOLAN + GRUNDSÄR

Syn	hörsel	rh	syn - sär	hörsel - sär	rh - sär
112 (103)	264 (255)	163 (124)	35 (35)	16 (31)	42 (90)

GYMNAIET + SÄR GYMNAISET

Syn	hörsel	rh	syn-särgy	hörsel-särgy	rh-särgy
36 (33)	55 (27)	61 (50)	27 (39)	14 (21)	43 (38)

FRISKOLOR

Syn gr	hörsel gr	rh gr	yn - gy	hörsel - gy	rh - gy
4 (4)	14 (15)	7 (3)	3 (7)	7 (4)	1 (3)

Avvikelsesrapporter och Lex Maria anmälningar
Under 2012 har 80 avvikelserapporter inkommit från skolhälans personal. En av avvikelserna har lett till en anmälan enligt Lex Maria.

Vaccinationstäckning

Elevhälsans medicinska del har erbjudit och vaccinerat elever i förskoleklass med det kombinerade vaccinet mot mässling, påssjuka och röda hund, MPR.

Vaccinationen mot difteri, stelkramp och kikhosta, DTP ges inte längre i åk 4 eftersom elever födda 2002 följer ett nytt nationellt vaccinationsprogram.

Flickor i årskurs 5 har erbjudits och vaccinerats med tre doser vaccin mot Humant papillomvirus, HPV. På grund av att upphandlingen av vaccin mot HPV läsåret 11/12 inte blev klar förrän under vårterminen 2012, kunde vaccineringen av flickor födda 1999 och 2000 inte fullföljas som planerat under förra läsåret. Därför har den tredje dosen mot Humant papillomvirus givits till flickor i årskurs 6 och 7 under höstterminen 2012.

Eleverna i årskurs 6 har erbjudits och vaccinerats med det kombinerade vaccinet mot mässling, påssjuka och röda hund, MPR.

Fram till mars 2013 registrerades alla vaccinationer enbart i stadens digitala journalsystem, PMO. Vid uppgraderingen i mars kopplades PMO till det nationella journalsystemet SVEVAC. Detta innebär att vi inte kan ta statistik på vaccinationer detta läsår. Således går det inte att säga om staden har uppnått vaccinationsmålet 95% under läsåret 2012-2013. Den 1/1 2013 införde Smittskyddsinstitutet efter regeringsbeslut ett nationellt vaccinationsregister där alla barnvaccinationer i det nationella vaccinationsprogrammet ska registreras. I detta register ska Smittskyddsinstitutet kunna kontrollera vaccinationstäckningen i lokala delar av Sverige i händelse av epidemiska utbrott. Tills detta register är fullt utbyggt kommer smittskyddsinstitutet även under en övergångsperiod att samla in uppgifter från skolsköterskorna nationellt för att få ett grepp om årskurs 6 elevernas generella vaccinationsstatus gällande difteri, stelkramp, kikhosta, polio, mässling, påssjuka och röda hund. Frågan omfattar inte bara de vaccinationer som eleverna fått i skolan, utan omfattar antal givna doser enligt barnvaccinationsprogrammet från BVC t.o.m. åk 6.

Bilaga III

Elevhälsoenkät – Enkät till de elever i grund- och gymnasieskolan som elevhälsopersonalens möter i sitt arbete

Metod

Hur upplever de elever som elevhälsans personal möter i sitt arbete – trivsel i skolan, stöd i lärandet och trivsel i livet? För att få svar på dessa frågor skickade Uppdragsavdelningen i januari 2013 ut en elevhälsoenkät till skolkuratorer, psykologer och specialpedagoger/ speciallärare i Stockholms stads kommunala och fristående skolor. Enkäten besvarades av de elever som kom i kontakt med elevhälsopersonalen under perioden 10 januari till 1 mars, totalt 8 veckor.

Resultat

Sammanlagt har 1313 elever svarat på elevhälsopersonalens enkät. 80 procent är grundskoleelever. 50 procent av det totala antalet elevenkäter har besvarats av elever i år F-5.

- Av det totala antalet elever har 71 procent besvarat enkäten via specialpedagoger/speciallärare, 25 procent har svarat på skolkuratorernas enkät och 4 procent av eleverna har svarat på skolpsykologernas enkät.
- 88 procent av de elever som besvarade specialpedagogers/ speciallärares enkät är grundskoleelever.
- Samtliga elever som besvarade skolpsykologernas enkät är grundskoleelever.
- Fördelningen mellan de som besvarat skolkuratorernas enkät är 53 procent grundskoleelever och 47 procent gymnasieelever.
- Fördelat på kön så har 60 procent av enkäterna i grundskolan årskurs F-5 besvarats av pojkar. I årskurs 6-9 har 59 procent av enkätsvaren kommit från flickor.
- I gymnasiet har 62 procent av enkäterna besvarats av flickor.

Totalt har 50 procent av elevhälsoenkäterna besvarats av pojkar och 50 procent av flickor.

Delrapport 2

Slutsatser och om möjligt svar på skolors elevhälsoarbete

Intervjuer med sex elevhälsoteam

Elevhälsoteam inklusive rektorer, från både grundskolor och gymnasieskolor i stadens egen regi, intervjuades utifrån frågeställningar baserat på beställning av Elevhälsorapport för läsåret 2012/2013. Underlaget avser att lyfta fram goda exempel på skolors arbete med:

- Tidig upptäckt av elever som har svårt att nå målen och vilket stöd de i så fall erbjuds
- I vilken omfattning upprättas åtgärdsprogram
- Hur ser mottagandet och anpassningen av undervisning ut för nyanlända och sent anlända elever
- Hur har samverkan med myndigheter bidragit till att barn, som far illa eller riskerar fara illa, får ett bättre stöd för hälsa och lärande
- Beskriv skolans rutiner för hanteringen av olovlig frånvaro och olika former av kränkningar
- Har ett inkluderande förhållningssätt gett en högre grad av måluppfyllelse?
- Hur gör ni så att elever med funktionsnedsättningar blir delaktiga i skolarbetet?

Urvalet av skolor gjordes utifrån deltagande skolor i det s.k. Boston projektet. Sedan 2009 har 27 grundskolor och 8 gymnasieskolor i staden deltagit i en utbildning vid Harvard Graduate School of Education, Boston, Mass, US. Syftet med utbildningen är att öka inkluderingen i stadens skolor. Inkluderingsstanken bygger på ställningstagandet att skolan ska verka för alla elevers rätt att delta i skolans alla aktiviteter på lika villkor. Skolans uppgift är att motverka varje uttryck för exkludering, uteslutning och diskriminering av elever. FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och Salamancadeklarationen (Unesco1994) är de deklarerationer som Sverige förbundit sig att följa. Begreppet inkludering kan förstås som att skolan ska utformas utifrån alla elevers olika förutsättningar. I stället för att utgå ifrån att eleven ensam är bärare av ett problem som uppstår i skolan, bör svårigheterna betraktas som ett resultat av interaktionen mellan elev, undervisningens innehåll, läraren och lärandemiljön i sin helhet. Det betyder att skolans organisation

behöver anpassas till behoven hos eleverna samt öka sina egna krav på flexibilitet och förändringsbenägenhet.

Även om inkludering, mångfald, likvärdighet och demokrati är begrepp som de allra flesta ställer sig bakom och vill försvara är de i ett skolperspektiv inte alltid så lätt att översätta det till praktiskt handlande i det dagliga arbetet i klassrummet.

Deltagande skolor har förutom själva resan och utbildningen på Harvard ingått i ett nätverk som under ett år av litteraturstudier, föreläsningar samt nätverksträffar arbetat för en ökad inkludering i sina skolor. Mer om begreppet inkludering, se bilaga IV. De senaste två åren har bägge nätverken genomfört en fördjupning i Instructional Rounds in Education / Lärande ronder, se bilaga IV. En metod med syfte att utveckla undervisningens kärna d.v.s. förhållandet mellan elev - lärare – innehåll – uppgift.

Metoden bygger på klassrumsbesök på varandras skolor i mindre grupper för att samla fakta som sedan kan systematiseras och ge underlag för förbättringar av undervisningen. Genom regelbundna ronder kan man identifiera utvecklingsbehov både på skolnivå och på förvaltningsnivå. Det sätter press på skolan som system, ger lärare, rektorer och chefer i administrationen kunskaper som gör att de kan utveckla förhållningssätt och arbetsätt i undervisningen.

Under utbildning vid Harvard Graduate School of Education får deltagarna också stifta bekantskap med Universal Design for Learning, se bilaga IV. Begreppet skapades och tillämpades ursprungligen inom arkitekturen. Idén handlade om att utforma byggnader så att människor med funktionsnedsättningar skulle ha samma rätt och möjlighet att använda dem som resten av befolkningen. Överfört till skolans område innebär det att det inte finns någon genomsnittlig elev utan man ska utgå ifrån att olikhet är norm. Det gäller att från början ha planerat undervisningen så att mål, metoder, material och betygsättning anpassas efter elevers förutsättningar.

Tidig upptäckt av elever som har svårt att nå målen

Generellt kan man säga att de intervjuade skolorna har arbetat fram rutiner för att kunna hjälpa de elever som är i behov av särskilt stöd. Rutiner ser lite olika ut på skolorna men uppges vara allmänt kända av skolornas lärare. Det finns också en hög grad av medvetenhet om vilka grupper av elever som är särskilt utsatta.

Elevhälsoteamens roll i detta sammanhang framhålls av skolornas ledning och de har i allmänhet stort inflytande över planering av insatser. Elevhälsosamtalen som skolsköterskorna ansvarar för ger skolan nödvändigt underlag för att planera insatser för elever i behov av särskilt stöd.

Värdegrundsarbetet och bemötande av elever framhålls som avgörande för ökad måluppfyllelse. Speciallärar- och specialpedagogrollen har utökat ansvar för styrning och ledning av stödinsatser och det framhålls från en av skolornas som intervjuades att stödet ska vara flexibelt och när det ges ska det vara intensivt. Korta intensiva träningsperioder framhålls som mer effektivt stöd framför längre kontinuerliga insatser. De stöd som ges till enskilda elever eller grupper av elever ska vara ”transparent” d v s skolledningen ska kunna visa hur resurserna styrs inom skolan.

Inkludering som fenomen är inte helt okontroversiellt bland lärare och det kan se väldigt olika ut på skolorna och inom skolorna. Alltifrån att lärare ser elever i behov av särskilt stöd som en intressant utmaning till att de ska sorteras bort. Rektorer uttrycker en viss frustration över att man anser sig få mindre resurser om man arbetar mot en högre grad av inkludering. Resursfördelningssystemet är i sin nuvarande utformning inte motivationshöjande för skolorna att arbeta mot en ökad inkludering!

Utbildningen vid Harvard har för deltagande skolorna inneburit att man idag ser annorlunda på att ”skicka iväg” elever till andra skolor. En skola menar att man fått ett söktryck till skolan i och med att man gjort sig känd för att arbeta inkluderande. Föräldrar väljer således skolor som arbetar för en ökad grad av inkludering. En erfarenhet som skolan delar med skolor i USA som arbetat för ökad inkludering.

Intervjuade skolor delar stolt med sig flera solskenshistorier där man med inkluderande förhållningsätt och positiva förväntningar på elever har klarat elever som man tidigare inte trodde var möjligt. Inställningen i kollegiet att man kan klarar elever som utmanar, gör skillnad. En rektor beskriver det inkluderande förhållningssättet som en ”marinad”!

En elevgrupp som diskuteras på de intervjuade skolorna är de särbegåvade elevernas situation. Man efterlyser ökat stöd från

utbildningsförvaltningen. Idag löser varje skola själv uppgiften att ge dessa elever den ökade stimulans som de behöver i sin skolgång. Särskilt i matematik borde det finnas samordningsvinster. Andra ämnen är lättare för skolan att klara inom den ordinarie verksamheten.

I vilken omfattning upprättas åtgärdsprogram?

Så fort man inte kan lösa stödet inom klassens ram fattas beslut om särskilt stöd och om att åtgärdsprogram ska utarbetas. En policy är att alla grundskoleelever som får specialpedagogiskt stöd ska ha ett åtgärdsprogram.

Det är två utvecklingsområden för utarbetande av åtgärdsprogram som gymnasieskolorna ringat in. Dels behöver innehållet i åtgärdsprogrammen vara mer specifika och innehålla en beskrivning av vilka konkreta åtgärder som görs. Dessutom behöver kvaliteten på de pedagogiska utredningarna förbättras.

För att möjliggöra ett förbättringsarbete har bland annat mentorstiden utökats till 75 minuter i veckan. De rutiner som finns startar med att undervisande lärare anmäler till mentor att en elev riskerar att inte nå kunskapskraven i ett ämne. Mentor anmäler detta till rektor. I elevhälsoteamet fattas därefter beslut om utredning. Mentor gör den pedagogiska utredningen som ligger till grund för beslut om särskilt stöd. Mentor har även ansvar att utarbeta åtgärdsprogram. En princip är att åtgärdsprogram utarbetas för de gymnasieelever som behöver insatser utöver skolans ordinarie stödverksamhet i matematik, svenska och engelska.

Det finns olika rutiner för att fånga upp grundskoleelever i behov av särskilt stöd. (1) En specialpedagog har ett samordnande ansvar för de insatser som skolans övriga specialpedagoger/speciallärare arbetar med. (2) En resursgrupp som består av 4 specialpedagoger har, på delegation från rektor, ansvar för pedagogiska utredningar och utarbetande av åtgärdsprogram. (3) Insatser inom klassens ram ska ha diskuterats i arbetslaget först innan en anmälan görs till specialpedagogen som tar ärendet vidare till elevhälsoteamet där beslut om utredning fattas.

Tre procent av den ena skolans gymnasieelever har åtgärdsprogram. Inga överklaganden av åtgärdsprogram har skett. Skolorna beskriver att de har ett bra samarbete med elev och vårdnadshavare kring utarbetande av åtgärdsprogrammet och att det kan vara en orsak till att de inte överklagas.

Uppgifter om antal grundskoleelever med åtgärdsprogram varierar. Uppgifter från en skola är att det är 2 procent av eleverna i år 7-9 som har åtgärdsprogram och minst två i varje klass i de lägre åldrarna, F-3.

En grundskola uppger att man idag skriver färre åtgärdsprogram än tidigare. Samtidigt som de bedömer att de antagligen skriver för många p.g.a. press från föräldrar som vill att deras barn ska ha ett åtgärdsprogram. Ett beslut om att inte upprätta åtgärdsprogram har överklagats. Detta trots att den pedagogiska utredningen visar att de insatser som görs är tillräckliga.

Mottagandet och anpassningen av undervisningen för nyanlända och sent anlända elever

Nyanlända eller sent anlända elever är en grupp som behöver mycket stöd. Föräldrarnas okunskap om det svenska skolsystemet, dess krav och möjligheter, är ofta stor.

Särskilt inom gymnasiet blir det problem när föräldrarna inte är bekanta med skolsystemet. Eleverna uppmanas till att söka krävande program trots att de fortfarande kämpar med att lära sig svenska. De kan ha kommit in på gymnasiet på s.k. ”glädjebetyg” och har höga ambitioner. De intervjuade skolorna menar att ambitionen att läsa läxor ofta saknas. Samtliga skolor beskriver svårigheterna med att föra dialog med föräldrarna till nyanlända elever. Språkhinder anges som den förmodligen avgörande orsaken trots att skolan erbjuder tolk.

Skolornas möjligheter att erbjuda studiestöd till denna elevgrupp är olika. Gymnasieskolor med många elever med rätt till studiestöd saknar dock möjligheter att erbjuda stödet då kostnaderna är alltför stora. Det stora antalet språk och den stora spridningen på kunskapsnivåer gör att det anses ogörligt. Det finns en medvetenhet om att Skolinspektionen kritiserat detta men man hoppas kunna hjälpa eleverna genom språkintruktionsklasser. En gymnasieskola ger studiehandledning till de elever som anses ha störst behov. Skolan bedriver sedan 15 år en populär sommarskola där ca 600 elever varit inskrivna. 95 % av eleverna som går i sommarskolan har utländsk härkomst. Insatsen har varit mycket uppskattad och kan ses som en god samhällsekonomisk investering då elever genom den i ökad utsträckning uppnått gymnasiebehörighet, förbättrat sina kunskaper i svenska språket samt deltagit i sociala gemensamhetsskapande aktiviteter varje vecka.

Grundskolorna har i allmänhet rutiner och lång erfarenhet att ta emot elever från andra kulturer. Den bästa ”medicinen” för de yngre eleverna är att så fort som möjligt komma ut i vanlig klass och tillsammans med jämnåriga elever lära sig svenska. I grundskolan tycks det också finnas mer resurser för att ge studiehandledning och en skola beskriver att hälften av eleverna är nyanlända och samtliga får studiehandledning även om det innebär taxiresor för att samordna undervisningen med andra skolor. De görs också kartläggningar av tidigare skolkunskaper men ibland går man bet på uppgiften då man ställs inför situationer som man saknar erfarenhet av. Hur stöder man en traumatiserad barnsoldat som 15 år gammal just kommit till Sverige från Afghanistan och som saknar varje form av skolerfarenhet?

Det kan noteras att elever från Spanien och Grekland ökat det senaste året, vilket kan tolkas som resultatet av Europas ekonomiska kriser.

Hur samverkan med myndigheter bidrar till att barn som far illa eller riskerar fara illa får ett bättre stöd för hälsa och lärande

”Bup ger trygghet till skolan”, så uttrycker sig en gymnasieskola som menar att samtalskontakter utanför skolan är bra för gymnasieelever. För myndiga elever finns en kontinuerlig kontakt mellan skolan och vuxenpsykiatri på St Görans sjukhus.

Olika exempel ges på när insatser från socialtjänsten bidragit till att gymnasieelever fått stöd för sitt lärande och sin hälsa. Till exempel en kontaktperson som har ett tätt samarbete med skolan, en studiestödsperson till en elevs fritid, akuta omhändertaganden och olika insatser för elever med hedersproblematik samt ekonomiskt stöd och boende.

”Fisknätet” är en samverkansform som funnits på en grundskola sedan 20 år tillbaka. Förutom skolan ingår polisen, stadsdelens fritidsverksamhet, kyrkan och parkleken. Genom en gemensamt ordnad lägerskola för elever i årskurs 7 skapar närsamhället relationer till skolans elever som grund för framtida förebyggande arbete.

Ett annat positivt exempel på en samverkansgrupp är SSPF – Skola, Socialtjänst, Polis och Fritid. ”Ullaredsresan” nämns om ett lyckat projekt i stadsdelen. Polis, Socialtjänst och Fritid bjuder

in föräldrar och barn till en bussresa till Ullared. Under resans 6 + 6 timmar knyter man kontakt med och informerar föräldrarna om sitt arbete.

Familjecentralens öppna verksamhet har en positiv inverkan på de aktuella elevernas hälsa och lärande. Så kan också familjehemsplaceringar av barn bidra till ökad närvaro i skolan. Vid anmälan till socialtjänsten på grund av elevs hemförhållanden kvarstår ofta skolans oro trots att insatser görs.

Många elevers familjer bor i andra hand och flyttar ofta. Föräldrarna väljer dock att låta eleverna gå kvar i skolan även om de bor i andra kommuner. Det försvårar samverkan med socialtjänsten i enskilda ärenden. Annat som försvårar samverkan är när socialtjänsten ifrågasätter skolans anmälan inför föräldrarna.

Samverkan med socialförvaltningen beskrivs som en kamp av en grundskola. Socialtjänsten backar snabbt om de märker att skolan tar ansvar. Familjerna och skolan får då inte det stöd som de behöver vilket resulterar i att skolan får göra nya orosanmälningar. Tidigare hade skolan en kontaktperson på socialförvaltningen som man hade förtroende för och som det fanns ett samarbete med.

Även samarbetet med Bup gnisslar. Samverkan på individnivå med Bup är inte professionellt. Bup hänger inte riktigt med i skolans utveckling och rekommenderar gärna elevassistent. De håller sig därmed inte till sin del i samverkansuppdraget utan talar om vad de tycker skolan ska göra.

Skolors rutiner för hantering av olovlig frånvaro

Två olika scenarier beskrivs för hur situationen ser ut för gymnasieelever med olovlig frånvaro. Ett gymnasium har oerhört motiverade elever, vilket gör att frånvaron inte är något större bekymmer. Vid frånvaro skickas ett meddelande hem till vårdnadshavare. Inte anmäld frånvaro och fortsatt frånvaro rapporteras till CSN. Den frånvaro som ändå finns ses som ett symptom på psykisk ohälsa. Eleverna lever i en prestationskultur där man ska vara duktig på allt vilket resulterar i dålig självkänsla, höga krav, känslor av att inte räcka till och inte duga som man är. Skolans praxis är att förlänga studietiden, ett halvt eller helt läsår, för att minska stressen för de elever som visar tydliga tecken på psykisk ohälsa. Det rör sig om cirka två procent av skolans elever. Rektor ansvarar för att en systematisk uppföljning görs av elevers

närvaro en gång i månaden med hjälp av mentorernas skriftliga frånvaroredovisningar.

Det motsatta gäller för det gymnasium där frånvaron är ett stort problem. Några orsaker till den olovliga frånvaron som nämns är spelberoende (internet) som leder till sömnsvårigheter och att en del elever arbetar för att pengar behövs till familjen. Rutiner, som är kända av alla, finns för hur den olovliga frånvaron ska hanteras. Det är upp till varje mentor att bedöma om en elevs studiebidrag ska dras in. En bedömning som upplevs svår idag att göra sedan CSN:s 20-procents-regel tagits bort. Något som också kan påverka relationen mentor – elev negativt. Skolan är stolt över att deras bemötande av elever med hemmasittarproblematik i bagaget medfört att de successivt återvänt till studier.

Samtliga grundskolor har handlingsplaner för att öka skolnärvaron. Rutiner finns för direkt information till vårdnadshavare om en elev har olovlig frånvaro, vanligtvis via SMS.

I en frånvarotrappa som beskrivs är steg ett att mentor lyssnar med eleven om orsaken till frånvaron. Nästa steg är samtal med kurator, elev och föräldrar. Sedan kopplas elevhälso-teamet in. Fortsatt olovlig frånvaro anmäls till socialtjänsten. En studie av läsårets frånvaro ska göras för att titta närmare på frånvaromönster. Redan nu kan man se att i många fall fanns det frånvaro redan i förskolan. Frånvaro i de lägre åldrarna tas på stort allvar. ”Snart kan det bli ett beteende att skolka”.

Orsaker till elevers frånvaro ser olika ut beroende på skola. Psykisk ohälsa ses på en skola som en huvudsaklig orsak till frånvaro. Vid flera fall är Bup inkopplad. Enstaka elever medicinerar mot oro och ångest. Skolan menar att det också förekommer lite ”social smitta” så att man stannar hemma om man känner att man ”mår dåligt”. Det finns exempel på hög frånvaro som sanktioneras av vårdnadshavare.

Någon ”vanlig” ogiltig frånvaro förekommer inte på den grundskola som får ”jaga” eller eftersöka elever som inte begärt ledigt och som inte återkommer efter lov. Sena ankomster är ett annat frånvarobekymmer. En anledning är att elever kommer sent då de lämnar syskon på förskolan när föräldrarna arbetar. Svårigheter finns att få elever från romska familjer att öka sin närvaro i skolan.

Hälften av de intervjuade grundskolorna har elever med hemmasittarproblematik. En skolas handlingsplan för arbetet med hemmasittare beskriver hur man med stegvisa insatser ska få en elev tillbaka till skolan. Två elever har man lyckats få tillbaka till skolan på detta sätt. Skolan har idag ytterligare tre hemmasittare.

Positiva tecken på ändrade attityder för närvaro och prestationer är också något som tas upp. Det börjar blivit viktigt att plugga. Det är mer okey idag att vara stolt över sina framgångar. Skolan har tagit till sig en hel del från skolorna de besökte i Boston, bland annat att fira framgång, uppmärksamma och premiera elever för goda studieresultat.

Skolors rutiner för hantering av olika former av kränkningar

Gymnasieskolorna ger flera exempel på traditionella insatser för att främja och förebygga diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling. Mentorsverksamhet, enskilda introduktionssamtal med sin mentor, lyhördhet vid uvecklingssamtal och hälsosamtal, introduktion av alla nya elever i årskurs 1 under höstterminen, med inriktning på gruppskapande och diskrimineringsförebyggande åtgärder, kamratstödjare, alla vuxna markerar att kränkningar inte är tillåtet, en åtgärdstrappa för akuta åtgärder, etc.

Många kränkningar sker på nätet. En studie- och yrkesvägledaren har därför i uppgift att kontinuerligt bevaka och direkt reagera på det som skrivs på skolans Facebook. För eleverna ges också en utbildningsdag kring internet som bl.a. behandlar frågor om mobbning på nätet. Vid hälsosamtal har elever berättat om kränkningar från lärare.

Grundskolornas samverkan med elevernas föräldrar är det primära i arbetet med att främja och förebygga kränkningar och mobbning. Trygga föräldrar ger trygga barn. Ansvaret för arbetet med att utreda, dokumentera och åtgärda kränkningar ligger vanligtvis på skolledning, resursteam, elevhälsoteam och en antimobbningsgrupp/ trygghetsgrupp som består av vuxna.

Att förebygga är att ”vara steget före”. En lösningsfokuserad samtalsteknik används i den populära ”pratstugan”. På rasterna kommer de elever dit som behöver lösa konflikter. Ett annat exempel är att elever får hjälp att skriva ner sina berättelser om vad som hänt i en ”händelserapport”. Skolorna anmäler kränkningsärenden till utbildningsförvaltningen. 6-8 ärenden på ett läsår är en siffra som nämns.

En basal värdegrundsfråga för skolan är att det är allas ansvar att motarbeta och ta itu med mobbing då något händer. En skola beskriver ett långsiktigt, kontinuerligt arbete där all personal utbildas. Bemötande och respekt är honnörsord. All personal utbildas. Biblioteket har en viktig roll i skolan som en trygg plats. På gården har man alltid fyra vuxna ute på rasterna. Det finns organiserad skolgårdslek och morgonomsorg. Ett café som en fritidsledare håller öppet två timmar per dag är en del av den stora vuxentäthet på skolan som avspeglar sig i att man inte har något klotter eller förstörelse på skolan.

Elevers inflytande och delaktighet tas upp som ett främjande arbete. På en grundskola finns sju olika råd; antimobbningsråd, matråd, biblioteksråd, idrottstråd, miljöråd, utbildningsråd, samt överrådet där alla ordförande från övriga råd deltar.

Har ett inkluderande förhållningssätt gett högre grad av måluppfyllelse?

Det saknas dokumentation på skolorna kring resultatet av ökad inkludering. Då det inte finns tillförlitliga data, vare sig kvantitativa eller kvalitativa, är det svårt svara på frågan om ett inkluderande förhållningssätt gett högre grad av måluppfyllelse. Ett förslag kan vara att samla ”berättelser” som exempel på inkludering på både individuell nivå och skolnivå. Det borde också vara möjligt att följa upp arbetet med inkluderingen genom att mäta före och efter det att en skola har startat ett arbete för ökad inkludering.

Rektorerna själva säger sig vara övertygande om att arbeta för ökad inkludering i den svenska skolan är den enda vägen för att skapa en skola som omfattar alla elever. Alla människors lika värde är utgångspunkten och för att skapa en likvärdig skola. För det krävs att man arbetar för ökad inkludering. Stora ansträngningar har gjorts för att skapa en värdegrund i frågan och man beskriver förhållningssätt, pedagogiska plattformar, man värnar om undervisningstiden, schemaläggning som ger lärare möjlighet till samplanering och bättre resursanvändning, modeller för en ideallektion. Misstänksamma lärare ser ledningens styrning mot en inkluderande skola som försök att spara pengar vilket också förstärks av utbildningsförvaltningens resursfördelningssystem. Elever som man klarar inom den ordinarie undervisningen får man inget verksamhetsstöd för. Det går framåt mot en ökad grad av inkludering men det krävs att man tänker annorlunda kring hur skolans resurser används. Om alla

elever ska undervisas tillsammans i sin ordinarie undervisningsmiljö krävs också resurser för att lärarkollegor ska kunna planera och arbeta ihop i högre utsträckning än tidigare. Om stöd ses som en naturlig del av skolsystemet och det inte dröjer flera årskurser innan stödet sätts in kan framtida studieproblem förebyggas. Det är viktigt att sätta in resurser där de behövs mest.

Några skolor beskriver hur de använder sig av en ”plattform” för hur en lektion ska vara upplagd på deras skolor. Ett fast lektionsupplägg med en struktur som omfattar alla ämnen på schemat. Ett intryck som man tagit med sig från de skolbesök som gjordes under utbildningen på Harvard. Lektionsupplägget diskuteras sedan under medarbetarsamtalet med rektor. Varje lektion ska präglas av en tydlig genomgång om vad som kommer att hända, vad som kommer att krävas av eleverna och ett tydligt avslut med tydlig information om fortsättningen. Skolorna ser det som ett sätt att utveckla lärarledarskapet, något som man alltmer blivit överens om är ett utvecklingsområde i skolorna.

Den forskning som vi tagit del av vid Harvard visar dessutom att de skolor som är problemlösande i sin förhållningsätt och arbetar för ökad inkludering får bättre måluppfyllelse. Det är lärarens uppgift att undervisa alla elever i klassen. Lärarens förmåga att nå alla elever genom en förbättrad didaktik kan utvecklas. Det gäller då för skolorna att göra ett schema för lärarna som gör det möjligt att få tid för gemensam planering och samarbete.

Utbildningsförvaltningens satsning på Lärarronder (Instructional Rounds) är ett steg i riktning mot att utveckla didaktiken. Ca 10 skolor har bildat ett nätverk som i fortsättningen kommer att arbeta med Läranderonder för att utveckla ”undervisningens kärna”. Deltagande skolor drivs av ambitionen att förbättra kvaliteten i undervisningen och att utveckla det som lärarna på respektive skolor gemensamt uppfattar som ett förbättringsområde.

Blir elever med funktionsnedsättning delaktiga i skolan?

Samtliga intervjuade skolor beskriver hur det idag med ökad teknikanvändning gör det möjligt att ge elever med funktionsnedsättningar bättre stöd i sitt lärande och sin socialisering. Den fysiska miljön utgör inte heller längre något hinder. Ramper, hissar o dyl. är självklarheter. Arbetsterapeuternas kompetens och kunnande är väl kända och tas tillvara av skolorna för att hjälpa elever med

funktionsnedsättningar. Vad gäller elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är idag lärares kunskaper om bemötande och stöd till elevgruppen mycket bättre än tidigare. Rektorer beskriver hur man ägnat studiedagar till att sprida kunskap om denna grupp.

Alternativa verktyg gör också att elever blir mindre beroende av elevassistenter i skolarbetet och istället kan utvecklas till att bli mer självständiga. En grupp som är mindre benägen att ta emot stöd är elever med hörselnedsättning som försöker klara sig utan stöd från skolan.

Sammanfattning

Det är glädjande att de skolor som intervjuats känt ett ansvar att förvalta kunskaper man tagit med sig från Harvard. Det tar sig lite olika uttryck men de kan alla beskriva något som kommit att betyda mycket för dem. Generellt ser man efter utbildningen annorlunda på skolans ansvar att nå alla elever i undervisningen. Värdegrundsarbetet och bemötande framhålls som avgörande för förbättrad måluppfyllelse.

Tydligare ansvarsfördelning och större flexibilitet samt skriftliga rutiner som alla känner till bidrar också till att skolan upplevs vara mer professionell.

Åtgärdsprogrammen överklagas mycket sällan då skolorna blivit bättre på att föra dialog mellan parterna. De flesta skolor skriver färre ÅP än tidigare men kan uppleva press från föräldrar som önskar åtgärdsprogram för sina barn.

Vad gäller mottagande och anpassning av undervisning för nyanlända och sent anlända elever har skolorna i allmänhet både rutiner och erfarenhet. Man känner till elevernas rättighet att få studiehandledning på modersmålet, men resurserna räcker inte alltid till. Grundskolan klarar kraven bättre än gymnasieskolan.

När skolorna får till en fungerande samverkan med socialtjänsten och Bup kring enskilda elever ser skolorna en positiv effekt på elevers hälsa och lärande. Ofta beskrivs dock samarbetet som en ständigt pågående kamp. Skolan anser att Bup inte är uppdaterad på de förutsättningar som finns i skolan, vilket gör att de rekommendationer som ges till skolan inte alltid är realistiska.

Hanteringen av frånvaro i skolan ser lite olika ut men det finns utarbetade rutiner som alla medarbetare omfattas av. Orsakerna varierar från psykisk ohälsa, spelberoende till att gymnasieelever förvärvsarbetar för att klara försörjningen.

Även i de lägre åldrarna tas frånvaron på stort allvar och skolorna har handlingsplaner för ökad skolnärvaro. Det är inte ovanligt att frånvaron sanktioneras av vårdnadshavaren. Sena ankomster förekommer också och kan ibland bero på att äldre syskon följer yngre syskon till förskola eller skola.

Något man lärt sig från studiebesöken från skolorna i Boston är att fira framgång, uppmärksamma och premiera elever för goda studieresultat. Det har också blivit ”modern” att plugga. Elever tillåts i sin ”peergroup” att vara stolta över framgång.

Vad gäller kränkningar sker det i ökad utsträckning på nätet vilket skolorna är väl medvetna om och också försöker motverka med olika åtgärder. De arbetar också för att öka delaktigheten bland eleverna. För att värna värdefull undervisningstid finns modeller för hur elever med vuxnas hjälp löser sina konflikter på rasterna.

Elever med funktionsnedsättning får idag bättre stöd än tidigare där de alternativa verktygen ökar deras delaktighet och måluppfyllelse i skolan.

Om inkludering ger ökad måluppfyllelse i stadens skolor är för tidigt att avgöra men helt klart upplever skolledarna det som ett uppdrag de har. Elevers stödbehov ska lösas inom klassen och skolans ram. Vägen dit kan se lite olika ut men viljan och medvetenheten finns där helt klart. Rektorer vill inte ”skicka iväg” elever till andra skolor eller grupper. De vill se elever i behov av särskilt stöd som en naturlig del av skolsystemet vilket gör att man planerar för dem på ett annat sätt man gjort tidigare.

Bilaga IV, material med anknytning till det s.k. Bostonprojektet:

- 1. Om inkludering**
- 2. UDL – Universal Design för Learning**
- 3. Instructional Rounds /Läranderonder**

1. Om Inkludering

Begreppet inkludering har de senaste åren diskuterats flitigt inom svensk skola, främst i samband med specialpedagogik och elever i behov av särskilt stöd. Historiskt kan man säga att införandet av visionen ”en skola för alla” i Lgr 80 innebar att skolan i sin idémässiga inriktning sedan dess alltmer gått mot ökad delaktighet och inkludering.

Inkludering innebär ett politiskt - filosofiskt ställningstagande och en vision där värden som demokrati, jämlikhet och mänskliga rättigheter står i fokus. Ett tydligt uttryck för detta är Salamancadeklarationen som bygger på FN:s Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s Standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning. Salamancadeklarationen antogs 1994 av Unesco och handlar om hur skolan ska anordna undervisningen för elever med särskilda behov. Detta betyder att inkluderingstanken vilar på ett kraftfullt ställningstagande om att skolan anser det vara helt centralt att verka för att människor ges rätten att på lika villkor delta i samhällslivets olika delar. Av detta följer att det också är skolans uppgift att motverka varje uttryck för exkludering, uteslutning och diskriminering av elever.

Ett intressant begrepp i sammanhanget är det amerikanska ”ableism”, definierat som (Tom Heir, 2012, s X):

”a pervasive system of discrimination and exclusion that oppresses people who have mental, emotional and physical disabilities”

I ett skolsammanhang kan detta exempelvis ta sig uttryck som att det är att föredra att elever med funktionsnedsättning gör saker på samma sätt som elever utan någon form av funktionsnedsättning, vilket betyder att dessa elever riskerar att berövas sin rätt att utifrån sina individuella förutsättningar lyckas i skolan. En sådan inställning till avvikelser och funktionsnedsättningar kan grunda sig i en mer eller mindre oreflekterad syn på

funktionsnedsättningar som något negativt, tragiskt och som något som ska förändras eller övervinnas hos individen.

Det finns flera olika definitioner, innebörder och praktiska tillämpningar av begreppet inkludering, inte minst i dess kontakt med skolans komplexa verklighet (Claes Nilholm, 2006). I en grundläggande mening förstås inkludering som att skolan bör utformas på ett sätt som i grunden utgår från alla elevers olika förutsättningar. I stället för att utgå ifrån att eleven ensam är bärare av ett problem som uppstår i skolan, bör svårigheterna betraktas som ett resultat av en speciell elevs interaktion med undervisningens innehåll, läraren och lärandemiljön i sin helhet. Det betyder att skolans organisation behöver anpassa sig till och välkomna en dialog med omvärlden samt öka sina egna krav på flexibilitet och förändringsbenägenhet.

I ett bredare perspektiv handlar inkludering om grundläggande medborgerliga rättigheter och samhällssyn. Utifrån den värdegrund som skolan omfattar kan man säga att man redan tagit beslut om att inkludering är och ska vara en av hörnpelarna i verksamheten. Men även om inkludering, mångfald, likvärdighet och demokrati är begrepp som de allra flesta av oss vid första påseende är beredda att ställa oss bakom och försvara, låter sig dessa begrepp inte helt enkelt översättas till det dagliga och praktiska arbetet i klassrummet. I ett skolperspektiv handlar det om att erbjuda en utbildning med hög kvalitet för alla, där vi tror på att inkludering är ett självklart och effektivt sätt att nå dit, både för att fostra demokratiska samhällsmedborgare med förmåga till vidsynthet och tolerans, men också för att uppnå höga studieresultat för alla elever

” Disability is a tragedy only when society can´t adjust to it”

2. UDL - Universal Design for Learning

UDL – Universal Design for Learning är ett ramverk av principer, idéer och verktyg som har utvecklats i syfte att ge alla elever möjligheter att lära utifrån sina egna förutsättningar. Detta sker genom att ge förutsättningar för att undanröja det hinder för ett effektivt och utvecklande lärande som en oflexibel och standardiserad läroplan utgör.

Universal Design är ett begrepp som ursprungligen skapades och tillämpades inom arkitekturen. Idén handlade om att utforma byggnader med antagandet att människor med funktionsnedsättningar skulle ha samma rätt och möjligheter att använda dem som alla andra.

Överfört till en skolkontext söker UDL att utveckla läroplan, strategier och praktiker i undervisningen utifrån ett antagande om att det inte finns något sådant som en genomsnittlig eller normal elev när det kommer till lärande. I stället utgår man ifrån att variationen är norm och att det gäller att från början se till att ge alla rättvisa och lika möjligheter att lära

UDL erbjuder ett stöd och en struktur för att hålla denna naturliga variation i elevers lärande i fokus genom att tillhandahålla olika sätt att anpassa mål, metoder, material och utvärderingar. I stället för att hitta individuella stödinsatser och en anpassad pedagogik för varje elev, strävar UDL efter att från början utforma lärandemiljön efter grundantagandet att alla elever är olika och lär sig på olika sätt.

UDL och de tillhörande praktiska riktlinjerna för att anpassa, variera och differentiera undervisningen, utgår från en neurovetenskaplig modell där man delar in lärandeprocessen i tre övergripande och sammanhängande principer som har sina motsvarigheter i tre neuronala nätverk i hjärnan.

- 1) Det första nätverket, ”igenkänningsnätverket”, är specialiserat på att ta emot och analysera information och utgår ifrån att förmågan att ta emot och förstå information skiljer sig åt mellan olika människor. Att erbjuda olika sätt och vägar för att presentera och representera information blir avgörande.
- 2) Det ”strategiska nätverket”, är specialiserat på att uttrycka kunskap och att orientera sig i lärandemiljön, såväl i fysisk som i mental bemärkelse, vilket också ställer krav på exekutiva funktioner. Det här kräver valmöjligheter när det kommer till att uttrycka sig och handla i förhållande till den förvärvade kunskapen.
- 3) Det tredje nätverket betonar affekternas roll i lärandeprocessen och utgår ifrån att vi skiljer oss åt med avseende på engagemang och motivation i förhållande till olika företeelser. Dessa olikheter kan grunda sig i en rad olika faktorer, exempelvis kulturell bakgrund, skolerfarenheter, neurologisk profil, känsla av meningsfullhet etc. En person föredrar att arbeta i grupp, en annan enskilt, en person uppskattar förändring och nyheter, medan en annan blir hämmad av detta osv. Här är det viktigt att erbjuda olika sätt att väcka intresse och engagemang hos olika elever.

Lärande inom olika områden innebär speciella utmaningar för just det området. En bärande tanke inom UDL är att undanröja hinder för lärande samtidigt som nivån på kraven och utmaningen inte sänks. UDL fokuserar på alla aspekter av lärandet och alltså inte bara på att eleverna ska få fysisk tillgång till klassrummet.

3. INSTRUCTIONAL ROUNDS/LÄRANDE-ROUNDER

Instructional Rounds är en process som har fokus på att utveckla lärarens didaktik. Huvudsakligen handlar processen om att utveckla ”vuxenlärandet” i skolan. Genom att regelbundet gå ronder i skolan identifieras problem och utvecklingsbehov. Det sätter press på skolan som system, ger lärare och grundskolechefer och gymnasiechefer kunskaper som gör att de kan utveckla förhållningssätt och arbetssätt i undervisningen.

Det bygger på antagandet att *elever lär sig mer om lärare blir bättre på att stödja och utveckla elevens lärande*. Grundskole- och gymnasiechefers deltagande i ronder ger utbildningsförvaltningen bättre underlag för beslutsfattande kring utvecklingen av stadens skolor.

Det är inte ovanligt att konceptet med ronder möter motstånd i början. Alla har erfarenheter av klassrumsobservationer men de har sällan eller aldrig medfört några större förbättringar i vare sig elevens eller lärarens lärande. Den information som observationer har gett har sällan systematiseras och kommunicerats med ett gemensamt språk till omvärlden. Ett annat problem är att lärare och chefer sällan ser sig själva som elever. De är vana att tala om för andra vad de ska göra!

Ofta kommer frågan upp om det finns några forskningsresultat som visar att ronderna har någon effekt. Frågan kan besvaras med, att liksom vårdcentralsläkarens råd om att byta livsstil till patienter med en osund livshållning, kan inte heller skolans insatser för att förbättra undervisningen ge svar på vilken insats som har varit den bärande för ett förbättrat resultat. Man vet att byte av livsstil så småningom gör att behovet av behandlingar minskar.

På samma sätt är det för skolan som system, att ska den bli ”friskare” krävs det att lärare ges tillfälle att diskutera sina metoder, upplägg och planering. Det är väsentligt att det ges

tillfällen att observera och analysera varandras undervisning och att sätta mål för förbättringar.

Att öppna klassrummen för kollegor och chefer är ovant men nödvändigt, för att bryta traditionen med att se klassrummet som lärarens privata arena. Men kanske det allra viktigaste är att lärare, rektorer och administrativa chefer ser sig själva som elever som genom ronderna och diskussioner kan utveckla skolan, lärandet och elevernas resultat.

Ett problem som ofta dyker upp i de skolsystem, runt om i världen där ronder praktiserats, är att skapa tid för att deltagarna regelbundet ska träffas i grupper. Till en början upplevs ronderna som en enstaka händelse istället för en del i en ständigt pågående förbättringsprocess. Ronderna upplevs ibland som krävande att genomföra främst för att vi är ovana att observera utan att värdera det vi ser. Tillsammans utgör deltagarna ett nätverk som blir forum för lärandet. Nätverket träffas även mellan ronder för att diskutera gemensamma frågor för att utveckla sitt eget lärande.

Sammanfattningsvis kan man säga att syftet med ronder är att fördjupa kunskapen och skickligheten hos ronderdeltagarna att utveckla lärandet i skolan och samtidigt ge ”värdskolans” feedback och förslag på förbättringar kring lärandet.

Hur går det till?

Ronderna föregås av ett möte med skolledning på aktuella skolan. Tillsammans med rondledarna/facilitator formuleras ”Problem i Praktiken” (PIP) utifrån skolans identifierade förbättringsområden. Några konkreta fokusfrågor specificeras. De hjälper ronderdeltagarna att hålla fokus under ronderna.

Skolan får hjälp av rondledarna att göra ett schema för ronderna som gör det möjligt för deltagarna i ronderna att besöka 4-5 klassrum i grupper om 4 personer. Varje klassrum besöks under 20 minuter var. En fördel är om samma klassrum har fått besöka av flera olika grupper.

Dagen för ronderna startar med att skolan presenterar sig samt att man går igenom schemat för dagen. De olika stegen i rondprocessen går igenom och tid avsätts för att frågor ska kunna besvaras.

En tid efter det att ronden genomförts träffas skolledning med rondledare/facitator för att diskutera de åtgärder för förbättringar som planeras utifrån de insikter som rondens kan ha gett.

Tidsåtgång för hela processen är ca 3 skoldagar.

De olika stegen i rondens är:

1. **Observera.** Skriv ned vad du ser och hör kopplat till skolans PIP, se ovan. Välj ut de mest relevanta observationerna och skriv ned dem på PostIt lappar.
2. **Beskriv.** Gruppmedlemmarna sätter upp sina PostIt lappar på ett blädderblock och jämför med varandra. Beskriv för din grupp vad du såg genom att använda icke värderande språk.
3. **Analysera.** Titta efter generella mönster i klassrummen. Namnge kategorier och mönster. Dela informationen med andra grupper.
4. **Förutsäg:** ” If you were a student at this school and you did everything you were asked to do, what would you know and be able to do?
5. **”Next level of Work”.** (*Nästa steg mot utveckling?*) Vad rekommenderas skolan att göra eller lära sig? Vad har observatörerna lärt sig?

Du kan läsa mer:

- * *Instructional Rounds in Education*, Harvard Press
- * *Instructional Rounds in Action*, Harvard Press

